

Popmuziek
Blackbird zat twee
jaar 'in drijfzand'
CULTUUR 4-5

Suriname
Goudkoorts in
de jungle
ECONOMIE 24-25

Terrorisme
Is expert in zaak
' Hamas-financier'
onafhankelijk?
IN HET NIEUWS 8-9

Boksen
Rico verliest,
maar beslissing
is omstreden
IN HET NIEUWS 10-11

Armand Girbes
'Artsen kunnen
niet meer beste
zorg leveren'
WETENSCHAP 29

ANALYSE OORLOG IRAN

Akkoord duidt op verlies Trump

De VS en Iran zouden dicht bij een overeenkomst zijn. Zowel Israël als Trumps partijgenoten vinden het akkoord te slap.

Derk Walters
AMSTERDAM

Israël en de Republieken zijn boos, de financiële markten zijn opgelucht: het waren afgelopen weekend tekenen dat er een akkoord aanstaande is tussen de Verenigde Staten en Iran. Opvallend genoeg delen veel commentatoren, van links-liberale kranten tot ultrarechtse politici, de opvatting dat Donald Trump met deze overeenkomst de oorlog zou verliezen.

Tijdens het pinksterweekend bracht de Amerikaanse president enkele optimistische boodschappen naar buiten. De onderhandelingen tussen beide landen zouden zich richten op de „laatste aspecten en details” en een overeenkomst over heropening van de Straat van Hormuz zou „binnenkort” aangekondigd worden. Met zijn gebruikte

kelijke wispelturigheid voegde hij daar later aan toe dat de Amerikaanse onderhandelaars „niet overhaast” te werk moesten gaan en dat „beide partijen de tijd moeten nemen”.

Aanvankelijk beweerde Trump dat die aanstaande overeenkomst verregaande concessies van de Iraniërs op het gebied van hun nucleaire activiteiten zou inhouden. Dat lijkt niet het geval. De overeenkomst zou volgens Amerikaanse media in eerste instantie een verlenging van het staakt-het-vuren met zestig dagen inhouden. In die periode zal Iran, zo is de verwachting, geleidelijk zijn blokkade van de Straat van Hormuz opgeven. De VS zullen dan op hun beurt de tegenblokkade van de zee-engte opheffen, zodat Iran weer zijn olie kan exporteren.

Ook zouden de Amerikanen bereid zijn om bevroren buitenlandse tegoeden van Iran vrij te geven en

de sancties tegen het land op te heffen. Over beperking van Irans nucleaire activiteiten gaat het in deze fase van de gesprekken nog niet; er worden alleen ‘funderingen’ gelegd voor toekomstige gesprekken over dat onderwerp.

Over beperking van Irans nucleaire activiteiten gaat het in deze fase van de gesprekken nog niet

De olieprijs daalde alvast - maar dat doet hij elke keer als Trump iets hoopvol beweert. Beklonken is de overeenkomst nog allerminst. Luister maar naar de taal uit Teheran: Trump „bluft”, zei een woordvoerder van het ministerie van Buitenlandse Zaken maandagochtend. „Als ze een overeenkomst willen,

zullen ze moeten onderhandelen. De tijd staat aan onze kant.”

Ook Trump zegt geregeld dat de tijd aan zijn kant staat. Maar de overeenkomst die hij wil sluiten suggereert iets anders. Veel van zijn partijgenoten vinden het aanstaande akkoord lang niet stevig genoeg. Als er nu een akkoord komt met Iran zonder nucleaire concessies, waar was dan die hele oorlog goed voor? En, niet minder pijnlijk: maakt dit aanstaande akkoord wel kans om beter te zijn dan de overeenkomst die Trumps voorganger Barack Obama in 2015 met de Iraniërs sloot?

Zo zei de Texaanse senator Ted Cruz dat hij „diep bezorgd” is over berichten over een akkoord. „Als het resultaat hiervan een Iraans regime is - nog steeds geleid door islamisten die ‘dood aan Amerika’ scanderen - dat nu miljarden dollars ontvangt, uranium kan verrij-

ken en kernwapens kan ontwikkelen, en effectieve controle over de Straat van Hormuz heeft, dan zou die uitkomst een rampzalige vergissing zijn.”

'Prettig telefoongesprek'

Analisten verwachtten al niet dat de nucleaire twistpunten zomaar even opgelost konden worden. Kijk maar naar de Obama-deal, zeggen zij: daar hebben honderden diplomaten jarenlang over vergaderd. Waarom zou Iran nu ineens, zoals Trump klaarblijkelijk hoopt, toezeggen dat het zijn volledige voorraad verrijkt uranium inlevert? Israëliëse media wijzen erop dat een mogelijk akkoord sterk tegen de wensen van Benjamin Netanyahu ingaat. De Israëliëse premier, die Trump ervan overtuigde

Lees verder op pagina 2

IN HET LAND
DEN HAAG

PETRA DE KONING

De BBB'er holt naar zijn bankje, hij wil géén vraag

Kamerleden kunnen in debatten hard en vals doen tegen elkaar. Maar het is veel erger, weet zo'n beetje elke Haagse politicus, als je een verhaal houdt in de grote zaal en niemand van de andere partijen loopt naar de interruptiemicrofoon om iets te vragen. Doe je er dan nog wel toe? Als zelfs je grootste politieke tegenstanders niet denken dat ze kunnen opvallen door zich tegen jou af te zetten?

En dus is het voor zo'n beetje iedereen in de zaal onbegrijpelijk wat vorige week dinsdag gebeurt in de Eerste Kamer, in een debat over asiel. BBB'er Robbert Lievense is net achter de kathedraal gaan staan en Peter Nicolai van de Partij voor de Dieren heeft al een vraag: komt het niet ook door BBB dat er een tekort aan plekken is in de asielopvang? BBB, vindt Nicolai, heeft in het kabinet-Schoof stikstofplannen tegengehouden, waardoor er te weinig containerwoningen zijn gebouwd voor mensen met een verblijfsvergunning. „Ik ben nog niet eens begonnen”, zegt Lievense. Nicolai gaat op het puntje van zijn stoel zitten en meteen na het verhaal van Lievense staat hij weer op. Maar Lievense is snel in zijn bankje gaan zitten, armen over elkaar.

Wat de voorzitter ook probeert: Robbert Lievense blijft zitten. En laat zo de kans voorbij gaan op zeker nog een minuut of tien aandacht voor de BBB-standpunten over landbouw en stikstof. „Hij holde naar zijn stoel als een klein jongetje”, zegt Nicolai later tegen mij. „Potsierlijk.” Lievense zegt: „Hij was te laat, ik zat al. En ik ben altijd héél procedureel. Anders wordt het een zootje.”

In de Tweede Kamer pakt BBB het diezelfde dag helemaal anders aan. Fractievoorzitter Henk Vermeer mag 's middags een vraag stellen in het Vragenuur: over windmolens en het overbelaste stroomnet. Het Vragenuur wordt elke dinsdagmiddag om twee uur live uitgezonden op NPOL, alle Kamerleden willen dan graag achter de kathedraal staan met een vraag

en dus is er elke week een lange 'Lijst van Mondelinge Vragen' aan een minister of staatssecretaris. Het presidium, het dagelijks bestuur van de Tweede Kamer, kiest er twee of drie uit. Maar het is Vermeer op een andere manier gelukt en dat zit zo: Kamerleden stellen ook schriftelijke vragen en de ministers en staatssecretarissen hebben drie weken om die te beantwoorden. En alleen als ze om uitstel vragen: zes weken. Maar als er dan nog steeds geen antwoord is verstuurd, mogen Kamerleden hun vraag aanmelden voor het Vragenuur. En die gaat altijd vóór.

Ik ben altijd héél procedureel. Anders wordt het een zootje”, zegt BBB'er Robbert Lievense

Caroline van der Plas had erover gehoord van een ander Kamerlid en ze had ontdekt dat je zo'n vraag niet al op maandag moest aanmelden. Dan kreeg je het antwoord alsnog en ging het Vragenuur-feest niet door. „Net vóór elf uur op dinsdag”, zegt ze tegen mij in het café van de Tweede Kamer. „Dan heb je 'm sowieso.” In april kwam ze daardoor op tv met een vraag over het vuurwerkverbod en de compensatie voor de vuurwerkbranche.

Minister van Klimaat Stientje van Veldhoven van D66 stuurt haar antwoord over de windmolens op dinsdagochtend naar Henk Vermeer. En of hij zijn vraag voor het Vragenuur alsjeblieft wil intrekken. Ze moet naar een conferentie in Rotterdam over waterstof, ze heeft een afspraak met de minister van Energie van Oman.

Maar Henk Vermeer vindt: „Het kabinet moet zich aan de regels houden.”

Hij zegt nee.

Petra de Koning doet elke dinsdag verslag over de Haagse politiek

Een straatverkoper voor een muur met afbeeldingen van de overleden opperste leider en anti-Amerikaanse graffiti in Teheran. FOTO ARASH KHAMOOSHI/POLARIS IMAGES

In Teheran heerst winnaarsgevoel

Vervolg van voorpagina

om Iran te bombarderen, heeft juist belang bij voortzetting van de oorlog. Onder meer omdat hij verwacht dat de oorlog - die zeer populair is bij de Israëlische bevolking - hem een impuls kan geven bij de verkiezingen van aanstaand najaar.

Trump zegt zelf dat hij een prettig telefoongesprek met de Israëlische leider gevoerd heeft. Toch lijkt het erop dat veel Israëliërs op een andere uitkomst hadden gehoopt.

Ballistische raketten

In *Haaretz* constateert militair analist Amos Harel dat het aanstaande akkoord Netanyahu's overwinningsbelofte verre van waarmaakt. Harel richt zich onder meer op wat er in de overeenkomst ontbreekt. Hoefte Iran zijn ballistische raketten niet in te leveren? Nemen de Amerikanen genoegen met de zoon van de ayatollah - compromislouder dan zijn geliquideerde vader - als permanente nieuwe leider?

En, voor Israël misschien wel de belangrijkste vraag: wordt Iran niet gedwongen om de steun aan gelieerde organisaties als Hamas en Hezbollah op te geven? Als

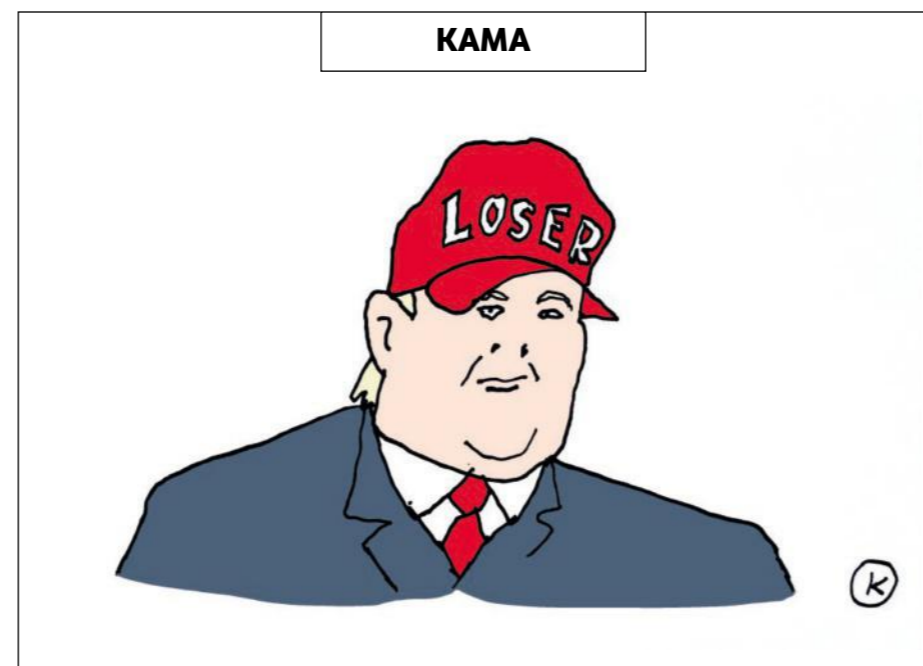
Trump de buitenlandse tegoeden van Teheran vrijgeeft en de sancties opheft, hebben de Israëliërs wel een idee welke groeperingen er van dat geld zullen profiteren.

Gedeeld gevoel

Of ze nou hopen dat de strijd voortgezet wordt of blij zijn dat er een einde aan komt, bondgenoten en tegenstanders van Trump delen het gevoel dat hij op deze manier de oorlog verliest.

In Teheran overheerst het idee dat Iran op deze manier zonder grote concessies de oorlog zou kunnen beëindigen, en dus in feite als winnaar uit de strijd komt. De Iraanse blokkade van de Straat van Hormuz is zo schadelijk geweest voor de wereldconomie dat het land ook bij volgende conflicten er effectief mee kan dreigen. Ook heeft het regime de Amerikaanse en Israëlische bommen weerstaan.

De Israëliër Harel spreekt van een „glorieuze Amerikaanse capitulatie”. En ook de Amerikaanse econoom en publicist Paul Krugman schrijft onomwonden dat Trump zijn oorlog verloren heeft, en hoe: „In wezen trekt Trump, die begon met het eisen van onvoorwaardelijke overgave en pogingen om een onderdanig nieuw regime in te stellen, zich nu terug, waardoor de hardliners in Iran aan de macht blijven en de reputatie van Amerika aan diggelen ligt.”

REPOTAGE IMMATERIEEL ERFGOED

Om aan de regels te ontsnappen halen jonklieden hun den uit België

Blijft het oeroude vruchtbaarheidsritueel in Banholt? Betrokkenen zoeken oplossing met het oog op goed bosbeheer.

Paul van der Steen

BANHOLT

Het heet 'den halen': een ritueel in het Zuid-Limburgse dorp Banholt dat meer dan een halve dag duurt en draait om een dennenboom. Om zes uur 's morgens wordt de den van vorig jaar neergehaald en opgeruimd. Om half acht trakteert meneer pastoor het bestuur van de jonkheid - de club van ongetrouwde mannen uit het dorp - op spek en ei.

Daarna gaan die jonge kerels het bos in voor een nieuwe fijnspar van pakweg dertig meter hoog. Die tocht duurt tot zeker het einde van de middag, ook omdat onderweg op diverse plaatsen stevig wordt gedronken. Tegen zevenen krijgt de boom zijn plekje in hartje Banholt. Het rechtzetten van dit vruchtbaarheidssymbool is aan de getrouwde mannen.

Op buitenstaanders komt het den halen wellicht over als een vreemd gebeuren, in een deel van het Limburgse Heuvelland is het een gekoesterd evenement. Het gebruik staat bovendien op de Unesco-lijst van beschermwaardig immaterieel erfgoed. Daartegenover staan zorgen bij terreinbeheerders in de regio, zoals Staatsbosbeheer, Natuurmonumenten en Limburgs Landschap.

Staatsbosbeheer kondigde vier jaar geleden al aan niet langer toestemming te geven voor het den halen. Bijna alle bossen van Staatsbosbeheer liggen in Natura2000-gebied. Fijnsparren worden daar steeds schaarser doordat wordt toegewerkt naar gevarieerde loofbossen. Bovendien vreet een oprukkende kever, de letterzetter, steeds meer bomen aan.

Staatsbosbeheer

Maar er is nog een ander bezwaar, zegt Marcel van Dun, woordvoerder van Staatsbosbeheer: „Het kappen vindt plaats in het broedseizoen, als de natuur het meest kwetsbaar is.”

De organisatie vond dat afspraken in het verleden ook niet altijd netjes werden nagekomen: soms legden andere en meer bomen dan afgesproken het loodje en ontstond bij het uit het bos halen schade aan andere aanplant.

Staatsbosbeheer zegt de traditie best in ere te willen herstellen, maar in overleg met de provincie Limburg en betrokken gemeentes. Objectieve maatstaven moeten ervoor zorgen dat het den halen én veilig gebeurt én natuurwaarden niet verstoort. Om de Nederlandse regels te omzeilen haalden de

De Sint Gerlachusden wordt traditiegetrouw de zaterdag voor Pinksteren naar Banholt gebracht om daar door getrouwde mannen rechtop te worden gezet.

FOTO'S MERLIN DALEMAN

jonkheden van Noorbeek, Mheer en Banholt, dorpskernen in de gemeente Eijsden-Margraten, hun fijnsparren dit jaar uit een bos net over de grens in de Belgische Voerstreek. Daar gaat het makkelijker, zo bevestigen twee bronnen.

De jonkheden zelf willen na onderling beraad niet meewerken aan dit artikel. Ze zijn bang dat publiciteit leidt tot nieuwe problemen. Is het niet met het verwerven van de jaarlijkse boom dan wel met het gebruik van trekpaarden bij het den halen. Daar hebben ze in het verleden weleens kritiek op gehad van fanatieke dierenliefhebbers.

'Beetje gezeur'

Joep Leerssen, nationalisme-expert en emeritus hoogleraar Euro-

pese studies aan de Universiteit van Amsterdam, hoort het met enige verbazing aan: „Het zijn toch trekpaarden?” Ook de opgeworpen bezwaren rondom het kappen van

Het kappen vindt plaats in het broedseizoen

Marcel van Dun Staatsbosbeheer

„drie of vier dennen” vindt hij „een beetje gezeur. Zoveel schade kan daar toch niet door worden aangericht?”

Leerssen (70) komt uit Mheer en woont daar. Hij kent de traditie goed: „Als ongetrouwde jongeman

ging ik de den mee halen. Als getrouwde man heb ik hem vaak mee rechtop gezet. Vanwege mijn leeftijd doe ik daar niet meer aan mee. Er zijn voldoende jongere, getrouwde mannen voor die klus.”

Leerssen ziet het den halen niet alleen als vruchtbaarheidsritueel in een periode van het voorjaar, waarin alles plotseling groeit en bloeit. „Het is ook een soort bezigheidstherapie voor jongemannen op een leeftijd waarop ze veel energie hebben, die ze kwijt moeten. Het den halen is van oudsher waarschijnlijk ook een manier om ze een beetje af te matten in een tijd waaraan op en rond de boerderijen niet zo gek veel was te doen: het ploegen en zaaien zat erop, om te kunnen oogsten moest alles eerst nog flink groeien.”

De traditie van het den halen bestaat in sommige dorpen in het Heuvelland al meer dan driehonderd jaar. Er gaat volgens Leerssen echter een hardnekkig verhaal dat het den halen veel verder teruggaat, op Germaanse, heidense rituelen rond het begin van onze jaartelling.

„Dat gaat terug op muf en nationalistisch cultuurdenken uit de jaren twintig van de vorige eeuw van geleerden die in de jaren daarna ook geregeld de bruine kant opgingen”, aldus Leerssen. „Elk bewijs ervoor ontbreekt: op basis van speculatie wordt zomaar 1500 jaar extra geschiedenis toegevoegd.”

De Limburgse gedeputeerde Léon Faassen (BBB, Landschap en Natuur) zegt het den halen een

warm hart toe te dragen. „Het is prachtig om te zien hoe tradities de Limburgers verbinden, van generatie op generatie. Tegelijkertijd zien we dat tradities meegaan met hun tijd en kunnen veranderen.”

Oplossing met drie voorwaarden

Met natuurbeheerorganisaties en betrokken gemeentes wijst Faassen op een oplossing volgens een bestaande procedure die drie voorwaarden kent. Er moet een kapmelding worden ingediend, er is een toestemmingsverklaring nodig van de terreinbeheerder en er moet een flora- en faunacheck worden uitgevoerd.

Dat zijn regels die moeten worden nageleefd, aldus Faassen. „En als er jonkheden zijn die op gronden van de provincie Limburg geschikte bomen tegenkomen, dan is de provincie ook bereid om ze aan een boom te helpen. Mits dat netjes volgens de regels gebeurt.”

Leerssen gelooft dat het ritueel den halen de huidige problemen wel gaat overleven. „Details van het ritueel en de waarde die eraan wordt gehecht veranderen wel voortdurend. In mijn tijd als jonge kerel gingen we de den gewoon halen met een tractor. Dat zijn nu -vanuit een soort nostalgie en hang naar folklore- weer trekpaarden geworden. Hoe sterk de traditie wel is, bewijst mijn eigen protestgeneratie. Wij, de langharige jongeren, van het dorp, liepen te hoop tegen van alles, maar zijn het den halen net als het plaatselijk dialect altijd blijven koesteren.”

De tocht met trekpaarden door Banholt, afgelopen zaterdag.

LOKALE POLITIEK

De Mos en D66 komen er niet uit: na Rotterdam klapt ook formatie Den Haag

Hart voor Den Haag en D66 konden het niet eens worden over asielopvang in de stad. In Rotterdam stopte de VVD gesprekken.

Stephan Pronk

ROTTERDAM

De coalitiebesprekingen tussen verkiezingswinnaar Hart voor Den Haag van Richard de Mos en D66 zijn stukgelopen. De partijen zeiden zaterdag in verklaringen dat de formatie „definitief is geklapt“.

Het was al duidelijk dat de partijen, samen een meerderheid, grote moeite hadden om tot elkaar te komen. Een eerdere poging legde De Mos ruim een maand geleden stil omdat de inhoudelijke verschillen op sommige onderwerpen „te groot“ waren om „de stap naar echte onderhandelingen verantwoord te zetten“.

Het voornaamste struikelblok is het plan voor asielopvang in het voormalige Rode Kruis Ziekenhuis (later Haga Ziekenhuis) in de chique Vogelwijk. Daar wil het huidige college tijdelijk 450 asielzoekers huisvesten, wat afgelopen maanden leidde tot meerdere onrustig verlopen demonstraties.

Hart voor Den Haag voerde campagne met de belofte de opvang tegen te houden en legde die eis als breekpunt op tafel tijdens de coalitieonderhandelingen. In de verklaring zegt de grootste fractie in de raad dat de opvang „symbool“ staat voor het „huidige Haagse asielbeleid“ waar ze tegen agereert.

D66-fractievoorzitter Yousef Asad zegt dat Hart voor Den Haag „extreme eisen“ stelde. Volgens hem wilde De Mos dat ook bestaande opvanglocaties in de stad gesloten zouden worden. „We waren bereid te praten over de aantallen en de duur van het verblijf. Maar het bij voorbaat uitsluiten van asielzoekers, dat past niet

Richard de Mos van Hart voor Den Haag na afloop van de gemeenteraadsverkiezingen op 18 maart. FOTO BART MAAT

in een rechtsstaat.“

Hij noemt de sluiting van opvanglocaties „inhumaan“ en zegt dat de stad daarmee niet voldoet aan haar taakstelling. „Zo ga je als lokale overheid niet om met moeilijke vraagstukken.“ D66 stelde de voorwaarde dat de nieuwe coalitie zich moet houden aan de Spreidingswet.

Richard de Mos was zaterdag niet direct bereikbaar voor commentaar. In de verklaring zegt de fractievoorzitter dat de sfeer aan de onderhandelingstafel „goed“ was en dat geen sprake is van verstoorde

verhoudingen. Volgens hem liggen de partijen inhoudelijk „simpelweg veel te ver uit elkaar“.

Met de belofte van „ombuds-politiek“ boekte De Mos een monsterverzege van zestien zetels bij de gemeenteraadsverkiezingen in maart. Daarna beloofde hij voortvarend aan de slag te gaan voor een nieuw stadsbestuur en riep partijen op de „verdeeldheid“ die de Haagse politiek tot die tijd had getekend achter hen te laten.

In 2022, toen Hart voor Den Haag ook als de grootste fractie uit de bus kwam, werd De Mos door

andere partijen buitenspel gezet vanwege een strafrechtelijk onderzoek naar corruptiebeschuldigingen.

De Mos wil nu over rechts proberen zijn partij alsnog plaats te laten nemen in het nieuwe stadsbestuur. Hij ziet mogelijkheden voor gesprekken met VVD, CDA en Denk. Die partijen, bij elkaar goed voor een nipte meerderheid in de raad, liggen volgens de politicus „veel dichterbij elkaar“ dan Hart voor Den Haag en D66.

Niet alleen in Den Haag verloopt de weg naar een nieuwe coalitie

moeizaam. In Rotterdam verraste de VVD vrijdag de gemeenteraad toen de partij ogenschijnlijk uit het niets de stekker trok uit de onderhandelingen met PRO, D66 en Denk. Volgens fractievoorzitter Tim Versnel bleken „de verschillen te groot“ om tot een akkoord te komen.

Ook hier was van meet af aan duidelijk dat de gesprekken niet gemakkelijk zouden worden. Met name PRO en VVD hadden uiteenlopende wensen voor de stad.

Zo wilde de linkse fusiepartij sociale huurwoningen bijbouwen, terwijl de VVD vindt dat er wel voldoende aanbod is. Over ruimte voor de auto, het al dan niet sluiten van Rotterdam The Hague Airport en het dichtregelen van een begrotingstekort van tientallen miljoe-nen bestaan eveneens fundamentele meningsverschillen.

Enmansfracties

PRO heeft als grootste fractie in principe nog steeds het initiatief en zal via een andere route tot een meerderheid proberen te komen. Daarvoor is de partij afhankelijk van eenmansfracties als Volt, CDA en SP. Voor een meerderheid zijn nog drie zetels nodig.

Leefbaar Rotterdam, dat bij de verkiezingen met een verschil van enkele duizenden stemmen ten opzichte van PRO op de tweede plaats eindigde en met tegenzin afkoerste op een plek in de oppositie, ziet kansen. De partij aast op een voortzetting van het huidige college, dat bestaat uit Leefbaar, VVD, D66 en Denk.

Wat Ronald Buijt, fractievoorzitter van Leefbaar Rotterdam, betreft is zijn partij nu aan zet, zei hij zaterdag. „De verkiezingen waren nage-nog gelijkspel. Zij [PRO] hadden net wat meer stemmen, maar we hebben evenveel zetels. Een van de opties is mislukt. Dus we vinden het niet meer dan logisch dat wij nu met partijen gaan praten.“

De eerste telefoontjes zijn al gepleegd.

VIER VRAGEN OVER HYPOTHEEKRENT

De hypotheekrente stijgt. Wat merken starters en huiseigenaren daarvan?

De hypotheekrente heeft sinds eind 2023 niet meer zo hoog gestaan als nu. Hoe komt dit en wat zijn de gevolgen?

Sjoerd Klumpenaar

AMSTERDAM

Wat heeft aanhouden de oorlog in Iran met de huizenprijzen in Nederland te maken?

Aanvankelijk weinig, maar naarmate de Iran-oorlog en de blokkade van de Straat van Hormuz aanhoudt, groeit die invloed. En die vertaalt zich vooral in de stijging van de hypotheekrente.

Sinds de oorlog drie maanden geleden begon, verhoogden hypotheekverstrekkers hun rentetarieven. Het gemiddelde tarief voor een lening met een rentevaste periode van tien jaar en nationale hypotheekgarantie (het vaakst verstrekte hypotheekproduct) staat deze week op 4,08 procent. Sinds eind 2023 heeft de hypotheekrente niet zo hoog gestaan; in januari stond het gemiddelde nog op 3,84 procent. De stijgende hypotheekrente heeft gevolgen voor de woningmarkt. Bijvoorbeeld voor de hoogte van de huizenprijzen en de aankans van starters. Maar hoe erg is dit, en valt er te vrezen voor eenzelfde schok als in 2022? Vier vragen:

1 | Waarom stijgt de hypotheekrente eigenlijk?

De blokkade van de Straat van Hormuz zorgt voor een hoge olieprijs, waardoor de inflatie op termijn stijgt: het leven wordt voor consumenten duurder.

Banken en hypotheekverstrekkers lopen vooruit op een eventuele renteverhoging. Ze kijken daarbij naar de kapitaalmarktrente, het tarief waartegen zij hun geld kunnen lenen. Die piekte vorige week dinsdag met 3,23 procent op het hoogste punt in drie jaar. Banken en hypotheekverstrekkers verhogen hierop hun eigen rentetarieven. Dat doen stapje voor stapje, om niet in een klap minder aantrekkelijk te zijn dan concurrenten.

Naarmate de oorlog langer duurt, wordt geld lenen duurder. Om een beeld te schetsen, rekent Rene Wickerhoff van hypotheekadviseur Van Bruggen voor: „Wie drie maanden geleden een hypotheek van vijf ton afsloot, had met de rentestand van dat moment bruto maandlasten van 2.295 euro. Inmiddels betaal je voor dezelfde hypotheek 2.410 euro per maand. Ruim 115 euro meer – al krijg je wel iets meer hypotheekrenteaftrek terug. Maar toch: het gaat in eerste instantie wel van je rekening af.“

2 | Wie merkt er het meest van de stijgende rente?

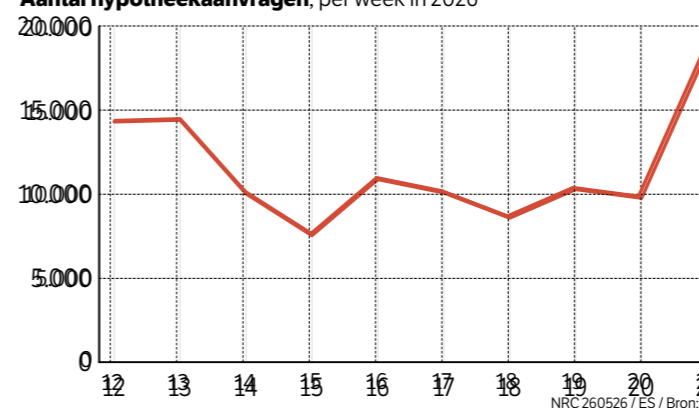
Doordat de stijgende rente directe impact heeft op wat huizenkopers kunnen lenen, kunnen zij minder

Jonge kopers verbouwen zelf een starterswoning in Hilversum. FOTO SABINE JOOSTEN/ANP

Veel mensen willen nog snel een hypotheek aanvragen voordat de rente verder stijgt

Aantal hypotheekaanvragen, per week in 2026

bieden op woningen. Hierdoor dalen de huizenprijzen ook snel mee. Een rentestijging lijkt daarom vooral vervelend voor wie een woning koopt. Al valt dat volgens Wickerhoff te bezien: „Doorstromers kunnen hun rente vaak ‘mee-verhuizen’ en kopen waarschijnlijk ook in dezelfde markt een woning terug, dus profiteren net zo goed van lagere huizenprijzen.“

Huizenbezitters van wie de rentevaste periode afloopt, merken de gestegen rente wel meteen. Wie in 2016 een hypotheek afsloot tegen 2,4 procent rente, krijgt nu 4,08 procent voor de kiezen – met hoge-

re maandlasten als gevolg. Ook als je een bouwdepot aanvraagt of je hypotheek ophoogt, krijg je maken met het nieuwe en hogere rentetarief.

De grootste klap is voor starters, die vaak maximaal moeten lenen om hun eerste woning te kunnen kopen. Hoe klein de stapjes ook zijn, het kan precies het verschil maken tussen ‘net wel’ of ‘net niet’. Het aandeel starters onder de nieuwe hypotheekaanvragen liet in mei al een daling zien, zo bleek uit de cijfers van het Hypotheek Data Netwerk (HDN), dat alle nieuwe hypotheekaanvragen

via banken en verzekeraars bijhoudt. Nu de rentes wekelijks stijgen, maken adviseurs haast bij het afsluiten van hypotheeken. Dat doen ze om nog te kunnen lenen tegen een zo laag mogelijk rentetarief, zo zegt Wickerhoff. „Stel dat je op vrijdag een bod uitbrengt, dan kan het slim zijn om als adviseur meteen de hypotheek aan te vragen. Dan doe je dat nog tegen de rente die op die dag geldt – maandag kan die alweer hoger zijn. Als het bod niet wordt geaccepteerd, annuleer je de aanvraag gewoon.“

Bij HDN zien ze dit ook. Het aantal hypotheekaanvragen stond vorige week op 18.555 – bijna een verdubbeling ten opzichte van de week ervoor.

3 | Hoe valt deze stijging te vergelijken met 2022?

De laatste keer dat de hypotheekrente voor onrust zorgde op de woningmarkt, was in 2022. Door de Russische inval in Oekraïne ontstond een Europese energiecrisis met flinke inflatie als gevolg. De hypotheekrente, die historisch zeer laag stond, schoot in enkele maanden van zo'n 1 procent naar een piek van 4,54 procent. Dit zorgde voor een schok op de woningmarkt; de huizenprijzen maakten voor het eerst in jaren een daling door – die inmiddels al ruimschoots is gecompenseerd.

Een belangrijk verschil met 2022

was dat op dat moment de inflatie al scherp opliep, toen de economie zich herstelde van de coronacrisis. De Europese Centrale Bank greep in met een serie renteverhogingen. Voor dat soort ingrepen was begin dit jaar geen noodzaak; vlak voor de oorlog in Iran schommelde de inflatie weer rond de streefwaarde van 2 procent – waardoor een renteverhoging nog niet aan de orde leek.

Hoewel ook nu de rente duidelijk omhoog gaat, is de situatie ten opzichte van 2022 wel echt anders, zo zegt Wickerhoff. „De rente staat dan wel hoog, maar de sprong waarmee geldverstrekkers hun tarieven verhogen, zijn relatief bescheiden. Er is geen sprake van paniek.“

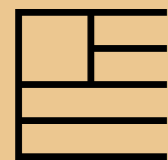
4 | Valt in te schatten hoe de rente zich ontwikkelt?

De kapitaalmarktrente, en daarmee de hypotheekrente, zijn als diverse producten. Veel hangt sterk af van wat er aan de onderhandelingsstafel tussen Washington en Teheran wordt afgesproken. Toen vorige week uitbleek dat de Straat van Hormuz mogelijk zestig dagen open gaat, daalde de kapitaalmarktrente alweer licht.

Het blijft volgens Wickerhoff afwachten. „Hoe eerder de oorlog voorbij is, hoe eerder de prijzen weer naar normaal kunnen. En dan zullen ook de rentes dalen.“

Advertentie

NIEUWSBRIEVEN

Amerika
Elke dinsdag

De correspondent in Washington en buitenlandredacteur praten je iedere week bij over de laatste politieke ontwikkelingen in de VS.

Schrijf je in via
nrc.nl/nieuwsbrieven

De Haagse Stemming
Elke doordeweekse dag

Volg politiek Den Haag op de voet en word zelf een Haagse ingewijde

Machtige Tijden
Elke zaterdag

Elke zaterdag ontleedt Tom-Jan Meeus in zijn nieuwsbrief de politieke week - en laat zien wat bijna niemand zie

Voor abonnees

nrc

Paus Leo XIV begroet Christopher Olah van Anthropic tijdens de presentatie van de eerste encycliek van de paus, *Magnifica humanitas*, maandag in het Vaticaan. FOTO ALESSANDRA TARANTINO/AP

AI EN RELIGIE

Paus Leo stelt rake vragen over AI en technologie in zijn eerste encycliek

Leo XIV wenst de mens steeds centraal te stellen in een wereld waarin AI oprukt. Zijn eerste encycliek - deel van de sociale leer van de Katholieke Kerk - is een morele leidraad, en zal tot tandengknars leiden in Silicon Valley en het Witte Huis.

Ine Roox

ROME

De Amerikaan Robert Prevost volgde op 8 mei vorig jaar paus Franciscus op als de nieuwe leider van de Katholieke Kerk. Iets meer dan een jaar later publiceert Leo XIV zijn eerste encycliek, een belangrijk religieus en moreel document dat behoort tot de sociale leer van de Kerk. De tekst gaat helemaal over hoe de mens omgaat met technologie en kunstmatige intelligentie, en zal gezien het onderwerp een stuk verder reiken dan louter de gemeenschap van katholieke geestelijken en gelovigen.

Wat heeft de paus met tech en AI? „Technologie betreft de wereld van gevoelens en van menselijke waardigheid en nabijheid, en daar kan de paus moeilijk omheen”, zegt Robert Ballecer (51), een Amerikaanse technologiespecialist die opgroeide in Silicon Valley en er met zijn vader een techbedrijf had, voordat hij toetrad tot de jezuïeten, de religieuze orde van wijlen Franciscus. Behalve techpodcaster is Ballecer een veelgevraagde geïnterviewde over het raakvlak tussen technologie, AI en religie.

De encycliek *Magnifica humanitas* (‘prachtige menselijkheid’) is zeker geen verwerping van technologie en AI - de paus erkent voordelen van technologie, maar plaatst er wel belangrijke kanttekeningen bij. Technologie vergroot onze toegang tot kennis en communicatie, maar wel met het risico op propaganda. Wetenschappelijke en tech-

nologische vooruitgang, zelfs op medisch gebied, is voor de overgrote meerderheid van de mensen dan weer niet makkelijk toegankelijk, zoals nog bleek tijdens de pandemie, stelt de encycliek.

Menselijke waardigheid

De pauselijke boodschap is volgens de techzeuiter Ballecer vooral een sterke oproep om de menselijke waardigheid niet uit het oog te verliezen in een wereld waarin technologie en AI razendsnel steeds meer ruimte innemen. Het document werd maandag gepresenteerd in het Vaticaan, maar paus Leo XIV had het al ondertekend op 15 mei, de 135ste verjaardag van *Rerum Novarum* (‘Over de nieuwe dingen’). Die encycliek uit 1891 van Leo XIII, naar wie Robert Prevost zich vorig jaar heeft genoemd, geldt ook steeds als een krachtig pleidooi voor arbeidersrechten en gaf een belangrijke impuls aan de ontlukkende vakbonden.

De ‘nieuwe dingen’ waarnaar *Rerum Novarum* verwees, waren de ingrijpende veranderingen tijdens de industriële revolutie. „*Magnifica humanitas* verwijst naar de fundamentele ommekeer van de informatie- en technologierevolutie, die met de opkomst van kunstmatige intelligentie haar hoogtepunt kent”, zegt Robert Ballecer tijdens een gesprek in de podcaststudio van de jezuïetenorde, op een steenworp van de Sint-Pietersbasiliek. „Dat maakt deze encycliek over dit thema voor de Kerk het belangrijkste document in wel honderd jaar tijd.”

Tim Brys (39) is een Belgische computerwetenschapper verbonden aan het AI-lab van de Vrije Universiteit Brussel, met een master religie in Libanon op zak. Hij schreef het boek *En toen was er AI. Hoe mens blijven te midden van machines?* en noemt de pauselijke encycliek een noodzakelijke morele leidraad over de positie van de mens in de tech- en AI-revolutie. „Het vertrekpunt van de paus is de oneindige en inherente waardigheid van de mens. Elke persoon, ongeacht zijn kunde of efficiëntie, is oneindig veel waard, stelt hij, en dat moeten we volgens hem bewaren”, zegt Brys aan de telefoon.

Een ander uitgangspunt is dat de mens steeds het doel moet blijven, vervolgt de AI-specialist. Een economisch principe is dat menselijke arbeid geldt als een middel om kapitaal op te bouwen. „Maar de sociale leer van de Kerk keert dat juist om: kapitaal bestaat om de mens in staat te stellen tot arbeid, en op een waardige manier. Mensen mogen nooit het middel worden, en bepaalde mensen mogen geen middel worden voor andere mensen om hun doel te bereiken.” Zo kaart de paus de monopolies aan van de superrijken en van grote bigtechbedrijven, zonder hen expliciet bij naam te noemen.

Omdat een pauselijke encycliek is bedoeld als een tijdloos document, worden er ook geen landen, actuele conflicten of leiders bij naam genoemd. Maar de tekst bevat wel veel verwijzingen naar oorlog en conflict, en naar wat de paus als een „machtscultuur” omschrijft. Zo komt hij ook terug op de theorie van de ‘rechtvaardige oorlog’, waarvan Sint-Augustinus een

grondlegger is. Onlangs nog werd Leo XIV, de eerste Amerikaanse paus, die lid is van de Augustijnenorde, op de vingers getikt door de Amerikaanse vicepresident JD Vance, een recente bekeerling tot het katholieke geloof.

Vance raadde de paus aan om „op te passen als hij spreekt over theologie”, onder meer nadat Leo XIV op Palmzondag had gezegd dat God niet luistert naar de gebeden van wie oorlog voert. Dat werd door velen geïnterpreteerd als een vingerwijzing naar de Amerikaanse president Donald Trump, die begin maart in het Oval Office een groep christelijke leiders voor een gebedsdienst ontving. AI biddend vroegen ze om Gods genade en bescherming voor de Amerikaanse president en het leger.

„God zegent geen enkel conflict”, postte de paus later nog op X. „Iedereen die een volgeling is van Christus, de Prins van de Vrede, staat nooit aan de kant van degenen die vroeger het zwaard hanteerden en vandaag de dag bommen laten vallen.” Vance was niet gediend van Leo’s opmerkingen, die volgens hem voorbij gaan aan „meer dan duizend jaar traditie van de theorie van de rechtvaardige oorlog.”

In zijn encycliek zet paus Leo XIV de punten op de i, stelt Ballecer vast: „De Amerikaanse regering zegt net niet dat zij een gerechtvaardigde kruistocht voert. Maar de paus waarschuwt dat de theorie van de rechtvaardige oorlog geen vrijbrief is om ten oorlog te trekken.” De encycliek stelt dat deze theorie maar al te vaak wordt gebruikt om elke vorm van oorlog te rechtvaardigen, en dat de mensheid over veel effectievere en ge-

De encycliek stelt dat mensen geen middel mogen worden voor andere mensen om hun doel te bereiken

Tim Brys
computerwetenschapper

Door AI zijn we in staat om onze keuze voor oorlog los te koppelen van de morele gevolgen

Robert Ballecer
techpriester

schiktere middelen beschikt om conflicten op te lossen, zoals dialoog, diplomatie en vergeving.

Tegelijk hekelt de paus de „normalisering van oorlog” en waarschuwt hij voor de risico’s van technologie bij oorlogsvoering. „Geen enkel algoritme kan oorlog moreel aanvaardbaar maken”, staat in de encycliek. Ballecer interpreteert het zo: „Technologie verzwakt het besef van morele verantwoordelijkheid. Door AI zijn we in staat om onze keuze voor oorlog los te koppelen van de morele gevolgen.” Maar de mens blijft wel degelijk verantwoordelijk, benadrukt Ballecer: „Dat AI een Iraanse meisjeschool als doelwit kiest, maakt de mens niet minder aansprakelijk voor de raketaanslag die volgt.”

Met vrede verlies je niets

Ook zonder landen of leiders te noemen zijn de verwijzingen naar actuele conflicten en de afbrokkeling van de internationale orde zonneklaar, vindt ook Tim Brys. „Met vrede verlies je niets, met oorlog kan je alles verliezen - dat is een sterk citaat”, zegt de AI-specialist. „Vrede is méér dan de afwezigheid van oorlog - dat is een van mijn favoriete passages”, voegt Ballecer toe. „Leo noemt vrede de vrucht van rechtvaardigheid en naastenliefde. Samenlevingen gekenmerkt door uitsluiting, ongelijkheid en uitbuiting kunnen volgens hem geen echte vrede handhaven, en daarom leidt dit tot oorlog.” Het zou zomaar over de bezette Palestijnse gebieden kunnen gaan, erkent Ballecer.

De encycliek geldt als een richtinggevend document voor alle katholieken. Maar zal Leo’s bood-

schap ook verder reiken, bijvoorbeeld tot bij oorlogvoerende leiders en bij durfkapitalisten en bigtechjongens en -meisjes in Silicon Valley? „Het Westen is natuurlijk heel wat minder gelovig dan tijdens de *Rerum Novarum*”, zegt Tim Brys. „Maar dat paus Leo tegenwoordig wordt gezien als destem van derede tegenover Donald Trump, betekent toch ook wel dat Leo’s morele autoriteit wordt erkend.” Robert Ballecer verwacht dat Trump niet eens zal ingaan op de tekst, en dat JD Vance snel met een afwijzing van Leo’s boodschap komt. „En de techinvesteerdere zitten dan weer zo vast in hun wereldbeeld dat inzet op winst en automatisering dat ook zij deze tekst aan zich voorbij laten gaan”, denkt de techzeuiter. „Maar ze zullen wel stilstaan bij hoe dit wereldwijde aankomt bij hun klanten.”

Hij leest de tekst als een „oproep tot actie”: „De encycliek stelt een aantal vragen die leiden tot zelfreflectie, en is zo een uitnodiging om proactief na te denken over onze houding tegenover AI en over wat voor maatschappij we willen”, zegt Ballecer. „De paus geeft ook priesters de taak mee zich meer bezig te houden met vraagstukken rond technologie, omdat louter in de spirituele behoeftes van hun parochiën voorzien, niet volstaat. Dat is best een revolutionaire boodschap.”

„Het tempo van de ontwikkeling ligt zo hoog en de technologische vooruitgang is zo ingrijpend dat we ons niet langer de luxe kunnen veroorloven om af te wachten wat elke technologische doorbraak teweegbrengt, om dan te proberen de gevolgen te verzachten”, concludeert de techpriester. „Want dan is er geen weg meer terug.”

nrc webwinkel

Adviesprijs fabrikant 139,-

99,-

Gratis
pienrozen
boekje bij elke
bestelling

BLOOMING GOOD

Levenschte bloemen die blijven

- › Topkwaliteit kunstbloemen seizoen na seizoen
- › Keuze uit verschillende boeketten
- › Duurzaam, onderhoudsvrij en allergievriendelijk
- › Ontvang bij elke bestelling een gratis zijden pienrozen boekje t.w.v. €69

Haal iets bijzonders in huis met de luxe kunstbloemen uit de nieuwste collectie van Blooming Good. De zorgvuldig samengestelde zijden bloemen vormen samen een kleurrijk boekje dat direct de aandacht trekt. Dankzij de hoogwaardige materialen en verfijnde details ogen de bloemen opvallend realistisch en behouden ze jarenlang hun schoonheid. Of het nu voor je woonkamer of kantoor is, de kunstbloemen passen bij elk interieur. Te bestellen met bijpassende vaas. Van het best beoordeelde kunstbloemenmerk.

Bestel nu > nrcwebwinkel.nl/bloemen

Lize Geurts en Andreas Kouwenhoven

AMSTERDAM

In een Amerikaanse televisiestudio, terwijl achter hem de reclameborden van Times Square oplichten, waarschuwt Ronald Sandee voor een „enorme veiligheids crisis” in Nederland. Moslimjongeren worden in Amsterdam gederadicaliseerd door gemeentewerkers die zelf gevaarlijk en radicaal zijn, zegt hij in 2019 bij journalistiek programma *The Investigative Journal*. En het stadsbestuur „probeert alles stil te houden” door „mensen op een of andere manier om te kopen, en niemand erover te vertellen”. Het overheidsgeld komt volgens Sandee terecht in de zakken van moskeeën, of anders wel in Marokkaanse vastgoedprojecten, „zo heb ik gehoord van klokkenluiders”.

„That's really unbelievable Ronald”, zegt de presentatrice in de New Yorkse studio. Ze had Sandee aan het begin van de uitzending geïntroduceerd als een oud-medewerker van de Nederlandse militaire inlichtingendienst MIVD, die nu een eigen onderzoeksbedrijfje runt vanuit de Amerikaanse staat Tennessee. Sandee woont al bijna twintig jaar in de Verenigde Staten en treedt regelmatig op als terrorismedeskundige - in Amerikaanse media, in *De Telegraaf*. En nu voor het eerst ook in de Nederlandse rechtszaal.

Deze woensdag doet de rechtbank Rotterdam uitspraak in een omvangrijke Hamas-strafzaak. Amin Abou Rashed, voorzitter van de grootste Palestijnse vereniging in Nederland, wordt verdacht van het doorsluizen van zo'n 8,4 miljoen euro aan Hamas. Zijn volledige naam mag van hem worden genoemd. Het OM heeft vier jaar celstraf geëist, waarvan één voorwaardelijk. De expert op wie het OM zich baseert in het proces, heet Ronald Sandee.

Onafhankelijk onderzoeker

In 2023 is hij op verzoek van het OM benoemd als 'gerechtelijk deskundige': een expert die in een rechtszaak voorlichting geeft, zoals de psychiater die een stoornis van een verdachte duidt. Meestal komen deze experts uit een speciaal register, dat toeziet op hun kwaliteit. Voor Ronald Sandee geldt dat niet. Hij is volgens zijn aanstellingsbrief een „onafhankelijk onderzoeker”, die zich naar eigen zeggen „sinds 2003” bezighoudt „met onderzoek naar de Moslim Broederschap, waar Hamas een integraal onderdeel van is”.

Dat deed hij rond de eeuwwisseling als analist van de MIVD, daarna voor Amerikaanse non-profits en denktanks - de NEFA Foundation bijvoorbeeld, een afkorting van Nine Eleven Finding Answers.

Daarnaast schrijft Sandee op blogs over islamisme en Hamas. Europese landen hebben volgens hem problemen over zichzelf afgeroepen door „miljoenen moslimvluchtelingen” met een „achterlijke manier van denken” uit landen als Syrië, Afghanistan en Libië toe te laten. Daar kwamen ook nog jonge Palestijnse vluchtelingen bovenop, waarmee Hamas zich volgens hem in Europa heeft genesteld. Maar de „useful idiots binnen de progressief-liberale kringen zien de problemen nog steeds niet”.

Een centrale figuur in wat Sandee de „Europese infrastructuur van Hamas” noemt, zou Amin Abou Rashed zijn. Wat vaststaat is dat Abou Rashed, die in de jaren negentig naar Nederland kwam, een belangrijke fondsenwerver is voor Gaza. En dat het geld dat hij ophaalde, bestemd was voor diverse Gazaanse organisaties. De grote vraag in de rechtszaak is wat er daár met het geld

Ronald Sandee in 2020, waar hij door een commissie van de Tweede Kamer wordt gehoord over illegale geldstromen uit het buitenland. FOTO ROBIN VAN LONKHUIJSEN/ANP

FINANCIERINGSZAAK

OM steunt in Hamas-zaak op omstreden expert

In een zaak tegen een vermeende Hamas-financier leunt het OM op terrorisme-expert Ronald Sandee. Maar deze expert, van wie onpartijdigheid wordt geëist door de gedragscode, beschuldigt de verdachte al langer - op grond van dubieuze bronnen in Israël.

gebeurde. Volgens het OM worden de schooltjes, weeshuizen en andere clubjes die financiële steun krijgen door Hamas bestuurd. En dat zou de donaties strafbaar maken, omdat de militante strijdgroep op de sanctielijst voor terroristische organisaties staat.

Zelfmoordaanslagplegers

In rapporten voor het OM legt Sandee uit hoe het zit: Hamas heeft een „strategie” om geld op te halen via goede doelen die „niet een direct aantoonbare band met Hamas hebben”. Abou Rashed en medestanders zouden onder de „paraplorganisatie Union of Good” donaties inzamelen en sturen naar liefdadigheidsinstellingen die „direct aan Hamas gelieerd” zijn. Ze zouden het geld ter plekke uitgeven aan onder andere „familieleiden van zelfmoordaanslagplegers en gedode strijders van Hamas”.

Het is precies de duiding die het OM nodig heeft. In een uiteenzetting van het bewijs, ingezien door NRC, verwijst het OM liefst 23 keer naar verklaringen van Sandee.

Maar hoe komt Sandee tot die beweringen? Voor de claims over de parapl-

organisaties die geld zouden doorsluizen naar Hamas-nabestaanden, verwijst hij naar Israëlische rapporten. Ze komen van de veiligheidsdienst en van het Meir Amit Intelligence and Terrorism Information Center. Dat is een Israëlische denktank die nauwe banden heeft met de Israëlische inlichtingendiensten.

De onderzoekers van het centrum zijn voormalige medewerkers van de veiligheidsdiensten. Het doel van deze denktank, zei de directeur eerder, is het „beïnvloeden” van buitenlands beleid ten aanzien van Israël.

„Als wetenschappelijk onderzoeker kun je dit soort rapporten niet gebruiken als bron”, zegt Joas Wagemakers, universitair hoofddocent Islam en Arabisch aan de Universiteit Utrecht en auteur van het boek *Hamas* (2024). „De Israëlische veiligheidsdienst en dit soort denktanks hebben een duidelijke agenda. Ze proberen Palestijnse activisten en hulporganisaties en activisten in een kwaad daglicht te stellen, door hen te beschuldigen van banden met Hamas. Daarmee proberen ze deze organisaties te delegitimeren. Als weten-

schapper kun je niet uitgaan van de betrouwbaarheid van dergelijke rapporten.”

Rechter: deze stukken geen bewijs

Zelf ziet Sandee het probleem niet, zegt hij tegen NRC. Het Meir Amit Centrum levert volgens hem gedegen rapporten, veelal gebaseerd op interne Hamas-stukken die het Israëlische leger heeft buitgemaakt. „Ik weet niet precies waar ze al die stukken vandaan trekken. Ze zijn gewonnen bij militaire acties in Gaza, de Westelijke Jordaanoever en in Zuid-Libanon.” In oktober bepaalde de rechter in Rotterdam dat dergelijke stukken niet gebruikt mogen worden als bewijs in deze zaak.

Sandee vindt dat hij transparant is geweest. „Ik heb min of meer open kaart gespeeld door letterlijk de bronvermelding erbij te zetten. Dan kunnen rechter, OM en verdediging hun eigen besluit erover nemen.”

Vorig jaar publiceerde Sandee zelf nog voor het Meir Amit Centrum. Samen met Avig Oreg, een reservemajoor van het Israëlische leger met wie Sandee al jaren werkt, schreef hij een rap-

port over een Hamas-netwerk in Europa dat „liefdadigheidsinstellingen beheert”. Ook Abou Rashed, de verdachte in de Nederlandse strafzaak, komt in het rapport voor: hij is een „senior Hamas operative”, schrijven Sandee en Oreg.

Sandee zegt dat hij het rapport na de eindredactie niet meer heeft gezien en zich niet kan voorstellen dat hij Abou Rashed zo heeft omschreven. „Ik noem hem altijd: pro-Gaza en pro-Hamas.”

'Dan moet je je terugtrekken'

Sandee liet zich al vaker uit over de verdachte. In een artikel in *De Telegraaf* uit 2018 zei Sandee dat Abou Rashed actief is voor Hamas. Ook in 2007 bracht Sandee hem in een rapport in verband met Hamas-financiering.

Volgens de gedragscode voor gerechtelijk deskundigen, waar Sandee aan gebonden is, moet een deskundige in een strafzaak „onpartijdig” zijn, en „niet bevooroordeeld”. Is daar nog sprake van wanneer de deskundige zich al bijna twintig jaar uitsprekt over de vermeende Hamas-band van de verdachte?

„Natuurlijk niet”, zegt rechtspsycholoog Peter van Koppen, die zelf regelmatig als deskundige optreedt in rechtszaken en in de commissie zat die waakt over naleving van de gedragscode.

„Op het moment dat ik iets heb gezegd over een verdachte, ga ik niet meer optreden als deskundige. Dan moet je je terugtrekken. Je moet onafhankelijk zijn en daar lijkt in dit geval geen sprake meer van.” Hij noemt het „heel onverstandig van het OM dat ze deze man hebben aangesteld”.

Onpartijdigheid van de deskundige is cruciaal, zegt Michel Smithuis, directeur van het register voor gerechtelijk

deskundigen. „Als een deskundige wordt beïnvloed door eerdere betrokkenheid, is er in principe geen sprake meer van *fair play*. Dat kan ongunstig uitpakken voor een verdachte.” Een deskundige zou het op zijn minst moeten melden wanneer hij zich eerder over een verdachte heeft uitgelaten, „zodat de rechter-commissaris kan nagaan of je nog wel onafhankelijk bent”.

'Vinger in de pap'

Het straf dossier bevat geen stukken waaruit blijkt dat Sandee die eerdere uitlatingen heeft gemeld. Zelf zegt hij dit wel gedaan te hebben. „Mijn rapport uit 2007, waarin Abou Rashed wordt genoemd, is bekend bij het OM en de onderzoeksrechter. Die hebben het goedgekeurd, dus kennelijk maakte het hen niet al te veel uit.”

Het OM wil geen vragen van NRC beantwoorden over Sandee. „Wij hebben ons verhaal in de rechtbank gedaan.” Daar benadrukten de officieren van justitie, na een klacht van de verdediging over het gebrek aan neutraliteit van de deskundige, dat ze in hun bewijsvoering niet alleen op Sandee zijn afgestaan. Het opsporingsonderzoek heeft veel feiten opgeleverd die zijn verklaringen „ondersteunen”, aldus de officieren.

Zo zei het OM ook zelf te hebben vastgesteld dat „Hamas een vinger in de pap had” bij de ontvangende goede doelen in Gaza. „De enkele stelling dat Sandee spreekt vanuit Israël is volstrekt onvoldoende voor het uitbannen van zijn rapporten.”

De officier sloot het betoeg af met de opmerking dat „niet alle Israëlische bronnen” onbruikbaar zijn als bewijs in de Hamas-zaak. Dit wilde hij speciaal nog even benadrukken, „met het oog op Sandee”.

Advertentie

BijzondereZaken.nl

Zoek & vind alle zaken die bijzonder zijn!

Contact

Relatiebemiddeling

RELATIEBEMIDDELING

Op zoek naar een partner?

mens & relatie

www.mens-en-relatie.nl

BEL
088 - 022 19 00

LATE LIEFDE VOOR 60-70 en 80 jarigen

ALERTE RELATIEBEMIDDELING
0613863420 - www.hellasmeeets.nl

Ze bestaat. Echt.
DPSPartnerSearch.nl *distinguished & discreet*

VAN SLOBBE
EXCLUSIEVE
PARTNER SEARCH

VANSLOBBEDATING.NL +31 (0)6 5397 54 26

Vind alle aanbieders op één rij!

BijzondereZaken.nl

Advertentie? Zakkin Media - info@zakkinmedia.nl - Telefoon 010 - 436 91 24

nrcwebwinkel >

ESSENZA

Haal de lente in huis

100% biologisch katoensatijn beddengoed

Adviesprijs fabrikant
vanaf 89,95

71,95

- > Omkeerbaar design: bloemrijk en effen in één
- > 100% GOTS-gecertificeerd biologisch katoen
- > Zijdezacht en licht glanzend door satijnweving

Haal de lente in huis met het Ficara dekbedovertrek van Essenza. Het ontwerp, geïnspireerd op het werk van fotograaf Kreetta Järvenpää, toont een levendig bloemendessin met onder andere narcissen, fritillaria's en vergeet-me-nietjes. De warme achtergrondkleur geeft je slaapkamer direct sfeer en diepte. Liever rust? Keer het overtrek om voor een effen zijde in dezelfde tint. Het dekbedovertrek is gemaakt van 100% GOTS-gecertificeerd biologisch katoensatijn: heerlijk zacht, soepel en ademend, met een subtiele glans voor een luxe uitstraling.

In de kleuren:

Bestel nu > nrcwebwinkel.nl/essenza

ONDERWIJS

Gemeente Den Haag stopt met vrijstelling kinderen

Zo'n honderd kinderen in Den Haag gaan niet naar school vanwege een 'richtingsbedenking' van hun ouders. De gemeente stopt nu met het afgeven van vrijstellingen.

Claudia Kammer

AMSTERDAM

Het aantal kinderen in Den Haag dat een vrijstelling van de leerplicht heeft vanwege een zogeheten 'richtingsbedenking' van de ouders is in Den Haag in vijf jaar tijd verviervoudigd, zegt wethouder Hilbert Bredemeijer (Onderwijs, CDA). „Inmiddels hebben zo'n honderd kinderen een vrijstelling. Of zij thuisonderwijs krijgen, kan niet worden gecontroleerd, want daar voorziet de wet niet in. Wij maken ons zorgen over deze kinderen en willen ze weer in beeld krijgen.” Hij is ervan overtuigd dat voor elk kind in Den Haag een goede school in de buurt is te vinden. Daarom gaat de gemeente nieuwe aanvragen voor een vrijstelling vanwege religie of levens-

overtuiging afwijzen en bestaande vrijstellingen niet meer verlengen. De wethouder voelt zich gesteerd door een uitspraak van de Hoge Raad. Dit hoogste rechtscollege oordeelde in april dat ouders alleen nog een vrijstelling wegens richtingsbedenking (artikel 5 onder b van de Leerplichtwet 1969) kunnen krijgen als zij aantonen dat het onderwijs op alle scholen in hun omgeving, ook openbare,

” Wij maken ons zorgen over deze kinderen en willen ze weer in beeld krijgen

Hilbert Bredemeijer wethouder

niet op een „objectieve, kritische en pluralistische manier” wordt gegeven. De Hoge Raad stelde dat dit in de praktijk zal betekenen dat een vrijstelling „nog slechts onder uitzonderlijke omstandigheden” kan worden gegeven.

Ouders in Den Haag die een vrijstelling aanvragen, krijgen vanaf nu een afwijzing en worden uitgenodigd voor een gesprek,

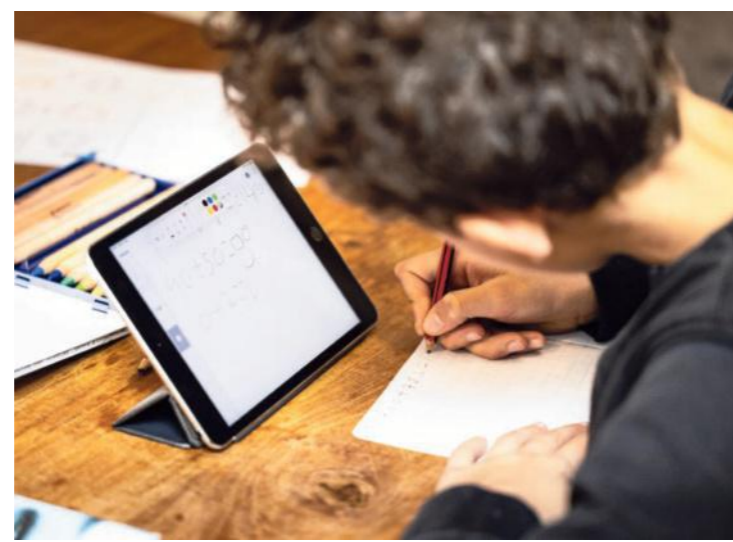
zegt Bredemeijer. „Ik roep ouders op hun kinderen alsnog in te schrijven op een school. Doen zij dat niet, dan wil ik op z'n minst weten wat hen drijft.” Hij is zich ervan bewust dat ouders nog steeds kunnen weigeren hun kinderen naar school te sturen. „Maar dat ontslaat mij als wethouder niet van de taak om ervoor te zorgen dat kinderen goed onderwijs volgen”, zegt hij. „Sterker nog: de Hoge Raad heeft ons als overheid expliciet opgeroepen om actief op te treden om de Leerplichtwet te handhaven.”

Bredemeijer hoopt dat er snel landelijk beleid komt. Staatssecretaris Judith Tielen (Onderwijs, VVD) heeft al aangekondigd dat zij de vrijstelling bij voorkeur wil afschaffen. Mocht dat niet mogelijk zijn, dan wil zij toezicht instellen op thuisonderwijs.

OM is gestopt met vervolgen

Volgens de Nederlandse Vereniging voor Thuisonderwijs hebben gemeenten niet de bevoegdheid om eigen beleid te maken inzake de vrijstellingen. „Een vrijstelling ontstaat van rechtswege, als ouders een beroep doen op artikel 5 onder b”, zegt vicevoorzitter Josien van Putten. „Ouders hoeven de gemeente slechts op de hoogte te stellen. Als een gemeente meent dat een kind onterecht aan de leerplicht wordt onttrokken, kan de leerplichtambtenaar proces-verbaal opmaken.”

Zij wijst erop dat het Openbaar Ministerie vorig jaar is gestopt met vervolgen. „Gemeenten handelen hierin verschillend. Het OM wilde daar een einde aan maken. Als gemeenten nu weer op eigen houtje beleid gaan maken, creëer je opnieuw rechtsongelijkheid.” Alleen een wetswijziging kan iets veranderen aan het recht op een vrijstelling, zegt Van Putten. „En als die er zou komen, zouden ouders op zijn minst een overgangperiode moeten krijgen, want hun levens zijn ingesteld op thuisonderwijs.”

Ouders die een vrijstelling aanvragen, krijgen in Den Haag voortaan een afwijzing. FOTO LAURENS VAN PUTTEN/ANP

NOORD-BRABANT

PVV in opspraak vanwege AI-beelden in een video over een azc-protest

Iris Verhulsdonk

AMSTERDAM

Op de Instagrampagina van de PVV Noord-Brabant stond „ze-ker anderhalve dag” een video met een AI-gegenereerd beeld dat zou zijn gebaseerd op een rechtbanktekening van tekenaar Petra Urban. Dat meldt de NOS maandag. Het AI-beeld zou zijn opgedoken in een video rondom een protest over een asielzoekerscentrum in Bergen op Zoom.

Op de AI-afbeelding zouden

twee Syrische broers staan die veroordeeld zijn voor de moord op hun zus Ryan uit Joure. In vergelijking met de rechtbanktekening zijn de gezichten op het AI-plaatje vervormd. De gelaatstrekken van beide mannen zijn versterkt tot een verwrongen, boze uitdrukking. Ook de achtergrondkleur is aangepast: van zachtrood naar zwart. In de video, die de NOS heeft bekeken, was ook een onbewerkte tekening van Urban te zien en een afbeelding van een waarschijnlijk door AI-gegenereerd beeld van een zwarte man in een Am-

sterdamse rechtszaal. Vermoedelijk moest dat AI-beeld de verdachte in de zaak van de moord op Lisa uit Abcoude voorstellen.

Kort nadat de NOS vragen stelde aan de fractievoorzitter van de PVV Noord-Brabant, werd de video offline gehaald. De PVV laat aan de NOS weten na „nadere bestudering” de video te hebben verwijderd. Tekenaar Urban zegt tegen de NOS nog niet eerder te hebben meegemaakt dat rechtbanktekeningen zo bewerkt werden. Ze overweegt vervolgstappen.

Een debat over de begroting Sociale Zaken met vanaf links Mona Keijzer (Groep Keijzer) en de ministers Thierry Aartsen en Hans Vijlbrief. FOTO BART MAAT

SOCIALE ZEKERHEID

Stakingen en demonstraties, of ziet kabinet toch uitweg uit patstelling?

Minister Vijlbrief zou deze week in een brief aan de vakbonden uitstel van bezuinigingen in de sociale zekerheid overwegen.

Eline Nugteren

DEN HAAG

Komen er landelijke stakingen en demonstraties? Of heeft het kabinet alsnog een oplossing voor het scherpe conflict met de vakbonden over de bezuinigingen op de sociale zekerheid?

Een ultimatum dat de bonden hebben gesteld verliep maandag en minister Hans Vijlbrief (Sociale Zaken en Werkgelegenheid, D66) komt naar verwachting in de komende dagen met een brief aan de vakbonden. Hij denkt volgens Haagse bronnen aan een onorthodoxe oplossing: het tijdelijk accepteren van een gat in de Rijksbegroting, de facto uitstel. Maar of collega-minister Eelco Heinen (Financiën, VVD) dat zal accepteren, is zeer de vraag.

Het minderheidskabinet, met 66 zetels in de Tweede Kamer, wil opgeteld 6,5 miljard euro bezuinigen op sociale zekerheid en hoopt via een akkoord met de polder uiteindelijk ook steun voor de bezuinigingsplannen in de Tweede Kamer te krijgen. Als vakbonden en werkgevers akkoord gaan, wordt het voor oppositiepartijen moeilijker om tegen te stemmen, is het idee.

Maar overeenstemming met de bonden lijkt ver weg. FNV, CNV en VCP eisen het schrappen van de versnelde verhoging van de AOW-leeftijd vanaf 2033, en zij willen de bezuinigingen op de werkloosheidswet (WW) en de arbeidsongeschiktheid (WIA) van tafel. Om de druk op te voeren, kondigde de FNV vorige week een landelijke werkonderbreking in het openbaar vervoer aan in de vroege ochtendspits: op woensdag 24 juni beginnen werknemers bij trein, bus, tram en metro pas om 08.00 uur 's ochtends.

Fragiele plannen

Dat deze kabinetsplannen uit het regeerakkoord kwetsbaar zijn, bleek al toen een meerderheid van de Eerste Kamer zich in april tegen de voorgenomen verhoging van de AOW-leeftijd keerde. Nu deze bezuiniging politiek gesneeuwd is, moet het kabinet ergens anders 2,7 miljard euro zien op te halen.

Ook een tweede poging van het kabinet om de AOW te hervormen, lijkt niet haalbaar: fiscalisering van de AOW. Daarbij zouden mensen van de belastingen meebetalen aan de AOW waar zij al recht op hebben. De vakbonden keerden zich vorige week tegen dat plan, en óók de werkgevers. Zonder steun uit de polder kan het kabinet geen stap-

pen zetten, en tot nu toe blijkt die steun er niet te zijn.

Vijlbrief zal heel wat uit de kast moeten halen om er met de polder, de Kamer en zijn eigen kabinet uit te komen. Hij overweegt nu een tijdelijk groter gat in de begroting te accepteren om zo nog wat tijd te kopen, volgens Haagse bronnen. Waar het kabinet aanvankelijk mikte op een sociaal akkoord voor Prinsjesdag, zou dit financiële gat voor de toekomst op een later moment dichtgetimmerd moeten worden.

Voor kabinet gaat het nu ook over bestuurlijke geloofwaardigheid

Maar daar zal minister van Financiën Eelco Heinen (VVD) ook mee akkoord moeten gaan. Of hij dat zal doen, is zeer de vraag. Heinen wil graag uitstralen dat hij een minister van financiële degelijkheid is. Bovendien heeft het kabinet in het coalitieakkoord bewust doorgerekend richting 2035, onder meer vanwege waarschuwingen van de Studiegroep Begrotingsruimte over de houdbaarheid van

de overheidsfinanciën op lange termijn, plus de oplopende NAVO-uitgaven.

Uitstel lost probleem niet op

Wat een tijdelijk gat in de begroting wel iets makkelijker te slikken maakt, is dat de bezuinigingen op de AOW pas na deze kabinetsperiode ingaan. De besparing van 2,7 miljard euro wordt pas rond 2060 bereikt en de eerste opbrengsten komen vanaf 2033. Daardoor ontstaan er op korte termijn geen grote financiële problemen, indien de bezuinigingsplannen voorlopig worden uitgesteld.

Met uitstel, zo is de aanname, zou het zoeken naar gezamenlijke oplossingen met vakbonden en werkgevers makkelijker worden. Het idee is dat hervormingen, vooral rond de WIA en in mindere mate de WW, nog wel bespreekbaar zijn met de vakbonden. Dat komt omdat de bonden in hun ultimatum schrijven dat de plannen voor WW en WIA „van tafel” moeten. Dat wordt door het kabinet gezien als iets anders dan volledig „schrappen”, het woord dat zij gebruiken voor de AOW-plannen.

Ook werkgevers lijken voor het loslaten van begrotingsdiscipline te pleiten. In zijn eerste interview, in *De Telegraaf*, zei voorzitter van

werkgeversorganisatie VNO-NCW Coen van Oostrom vorige week „de getallen over de gewenste bezuinigingen even buiten haken te plaatsen”. Van Oostrom: „We hebben veel grotere problemen op dit moment. Er is een crisis gaande in het Midden-Oosten. Dus alles wat we op dit moment doen, al die getallen van het ministerie van Financiën om de begroting sluitend te krijgen, die kloppen straks niet meer. Ik wil niet zeggen dat ze de prullenbak in kunnen, maar ze komen wel in een heel ander daglicht te staan.”

Toch lost uitstel het fundamentele probleem niet op. Hervormingen van de AOW, WW en WIA gelden al jaren als electorale mijenvelden, terwijl de kosten van vergrijping, zorg en defensie blijven oplopen. Tegelijkertijd zou opnieuw uitstel van deze bezuinigingen het beeld versterken dat dit minderheidskabinet moeite heeft om politieke plannen daadwerkelijk uit te voeren te krijgen.

Daardoor staat meer op het spel dan alleen een sociaal akkoord. Voor het kabinet draait deze impasse inmiddels ook om bestuurlijke geloofwaardigheid. Zonder doorbraak dreigt de verlamming rond de hervorming van de verzorgingsstaat alleen maar groter te worden.

LAFUMA

Frans design voor ultiem comfort

Complete 5-delige luxe loungeset

Adviesprijs
fabrikant 1.347,70
949,95

- › Luxe zitcomfort met ademende en UV-bestendige materialen
- › Complete 5-delige loungeset inclusief gratis bijzettafel t.w.v. € 149,-
- › Hoogwaardig Frans design voor jarenlang buitenplezier

Creëer een stijlvolle en comfortabele buitenruimte met de Lafuma Vence loungeset. Deze complete set bestaat uit twee luxe loungestoelen, een royale tweezitsbank, een ruime salontafel én tijdelijk een gratis bijzettafel t.w.v. € 149,-.

Het moderne design, het lichte roestbestendige frame en de hoogwaardige Batyline® Duo en BeComfort® materialen zorgen voor optimaal zitcomfort en jarenlang buitenplezier. Ademend, sneldrogend en UV-bestendig; perfect voor lange zomeravonden met familie en vrienden.

Inclusief
gratis
bijzettafel

© Pierrick Vermy

Bestel nu > nrcwebwinkel.nl/lafuma

DE ZITTING

'Ik ga de premier omleggen', schreef hij twee dagen na de verkiezingen op Facebook

Op Facebook bedreigde ene Lorenzo Boeitniet 'de premier', vlak na de verkiezingswinst van D66. Doelde hij daarmee op lijsttrekker Rob Jetten, die op dat moment dé premierskandidaat was? Nee, verklaarde de verdachte: het was een uiting van algehele afkeer tegen de overheid.

Door **Jan Meeus**

De zaak

Het is vrijdag 31 oktober 2025, even voor 12.00 uur 's middags, als 'Lorenzo Boeitniet' een bericht verspreidt via Facebook: „Ik ga de premier omleggen, let op.” Een aantal van zijn 659 volgers reageren. Zo oppert iemand dat hij een filmploeg moet benaderen. „Ik film het zelf wel”, antwoordt Lorenzo Boeitniet. „Let maar op, ik maak geen grap. Ouwe, ik ben serieus.”

Lorenzo Boeitniet post zijn bericht twee dagen na de Tweede Kamerverkiezingen. Op die vrijdag 31 oktober werd duidelijk dat D66 de meeste stemmen kreeg. Het betekent dat lijsttrekker Rob Jetten de grootste kans heeft om premier van Nederland te worden.

Als de post D66 bereikt, doet Rob Jetten aangifte. De D66-leider vreest dat het om hem gaat: hij is immers de beoogde premier. Bovendien verwijst Lorenzo Boeitniet expliciet naar de geardeheid van Jetten die openlijk homoseksueel is.

Hij gebruikt in reacties onder zijn oorspronkelijke bericht het woord „flikkers” en andere, nog heftigere bewoordingen. Dit soort woorden beïnvloeden Jetten bij zijn werk maar ook privé, blijkt uit zijn aangifte. Zijn partner ervaart dit als pure homohaar.

Na de aangifte slaagt de politie er vrij snel in om de persoon achter Lorenzo Boeitniet te vinden. Het gaat om de 28-jarige Menno, een man zonder vaste woon- of verblijfplaats die met een kermisattractie door het land trekt.

Menno wordt aangehouden en zit twee dagen vast voor verhoor. Hij erkent dat hij de gebruiker is van het account Lorenzo Boeitniet, maar zegt tegen de politie dat hij het niet over Rob Jetten had toen hij zijn bedreiging aan het adres van de 'premier' uitte. Bovendien was het bericht voor een besloten Facebook-groep bedoeld, stelt Menno.

Op woensdag 20 mei 2026 behandelt de Haagse politierechter de strafzaak tegen Menno. Hoewel een eerdere zitting op zijn verzoek is uitgesteld, is de verdachte niet aanwezig. Bovendien mag zijn advocaat het woord niet voeren namens hem omdat Menno hem niet heeft gemachtigd.

Voor de rechter is dat geen reden voor nieuw uitstel: ze bespreekt de zaak zonder de verdachte en zonder inbreng van zijn advocaat. Daarbij gaat ze onder meer in op de vraag of de bedreiging gericht was aan de persoon van Rob Jetten. Hoe geloof-

waardig is de ontkenning van de verdachte op dit punt?

Voor de beoordeling daarvan zijn drie dingen van belang: dat in het bericht het woord 'premier' wordt gebruikt, het moment van plaatsing, en de uiting van homohaar. Daaruit blijkt volgens de rechter dat deze bedreiging op Jetten gericht was. Bovendien heeft de premier dat ook zo ervaren, anders had hij geen aangifte gedaan.

Ook de verklaring van de verdachte bij de politie dat dit bericht bedoeld was voor een besloten Facebookgroep roept twijfel op bij de rechter. Waarom is Menno dan blijven reageren op teksten van lezers na het plaatsen van het oorspronkelijke bericht?

De officier van justitie begint haar strafeis met de vaststelling dat deze actie niet op zichzelf staat. Het bedreigen van politici komt inmiddels zo vaak voor dat de politie een speciaal team heeft dat hier onderzoek naar doet.

Volgens de officier staat vast dat de berichten afkomstig zijn van verdachte Menno van der H. Hij heeft toegegeven dat hij de gebruiker is van het account Lorenzo Boeitniet en is ook herkend op basis van de foto's die op dit account zijn geplaatst.

De stelling van de verdachte dat het allemaal geouwehoer was, geïnterpreteerd door de officier niet. Volgens haar is sprake van bedreiging met een levensdelict. Ze acht ook voorwaardelijke opzet bewezen: de verdachte heeft bewust het risico genomen dat zijn uiting strafbare gevolgen heeft.

Daarbij gaat het naast bedreiging ook om haat en discriminatie. Dat zijn volgens de officier strafbare feiten die zorgelijk en verwerpelijk zijn. „Je mag het niet eens zijn met politici”, aldus de officier „maar dat is geen reden voor strafbare uitingen.” Dat verdachte stelt dat de bedreiging niet gericht was tegen Rob Jetten maar „tegen de overheid in het algemeen” doet daar in haar ogen niet aan af.

De verdachts is niet eerder veroordeeld voor het bedreigen van een politicus. Op zijn strafblad staat wel het beledigen van een ambtenaar in functie en verzet bij een aanhouding. Ook worstelt Menno met schulden en is hij onder bewind gesteld om dat probleem op te lossen.

Al met al vindt de officier de zaak te serieus om af te doen met een geldboete of een taakstraf. Ze eist een celstraf van twaalf dagen waarvan tien voorwaardelijk met een proeftijd van twee jaar. Als hij zich daar aan houdt, hoeft hij de cel niet meer in.

Het oordeel

De rechter is het met de officier eens: Menno heeft zich schuldig gemaakt aan strafbaar handelen. Het feit dat er naast bedreiging van Rob Jetten ook sprake is van discriminatie vindt de rechter strafverzwarend: „Dit overschrijdt alle grenzen.”

Mede daarom legt de rechter de verdachte een straf op die hoger is dan de eis van de officier van justitie: een celstraf van 24 dagen, waarvan 22 voorwaardelijk met een proeftijd van 2 jaar. Hij heeft twee weken om hoger beroep aan te tekenen.

**Vanaf nu te beluisteren in
je favoriete podcast-app**

KOE KOEKS KIND

**Een dna-test zet het leven van
podcastmaker Cas Reijnders
en zijn familie op z'n kop: zijn
vader blijkt niet zijn genetische
vader. In de nieuwe NRC-podcast
Koekoekskind duikt hij samen
met Kim Bos in de wereld van
sjoemelende gynaecologen.**

nrc

Luister nu

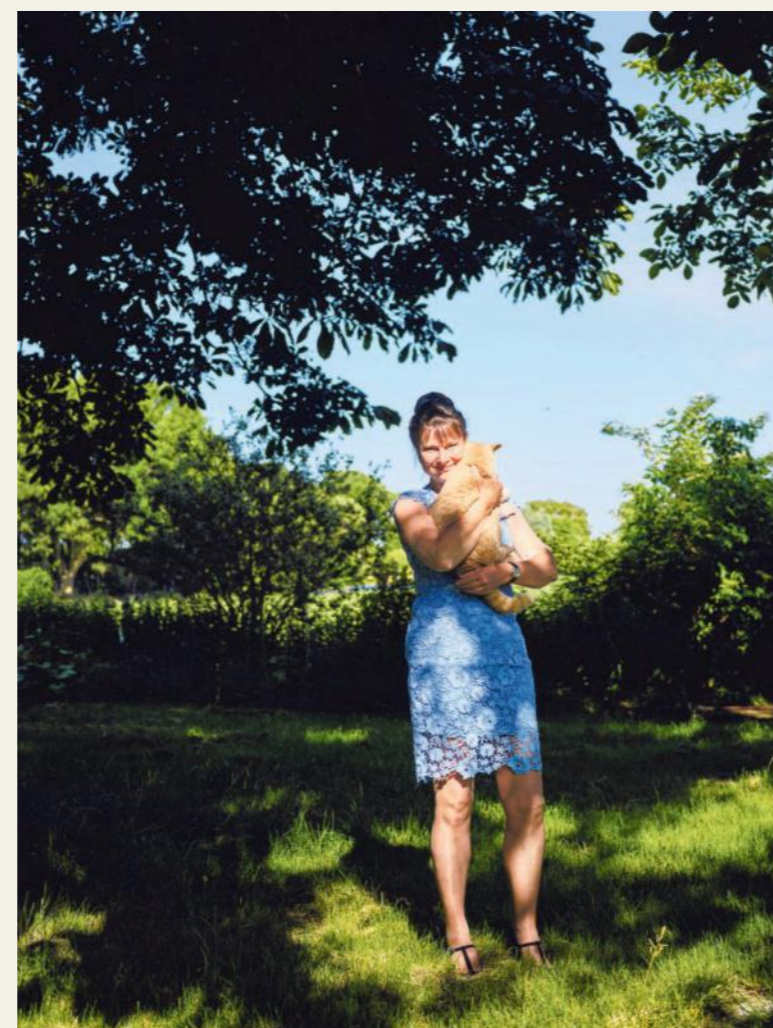
Marjan Minnesma in 2021 bij het Binnenhof. FOTO LEX VAN LIESHOUT/ANP

KLIMAATACTIVIST

Wat laat Marjan Minnesma na? 'Haar aanpak is een eigen categorie geworden'

Wat heeft de vrijdag overleden Urgenda-oprichter Marjan Minnesma betekend voor de klimaatbeweging? „Marjan zou zeggen: nooit inzakken, nooit onderdeel worden van wat je wil veranderen.”

Door **Liza van Lonkhuyzen** en **Denise Retera**

Marjan Minnesma in 2020. FOTO ROGER CREMERS

AMSTERDAM

„Ik zei altijd: ik ken niemand zoals jij”, zegt Jan Rotmans, mede-oprichter van Urgenda en hoogleraar op het gebied van duurzaamheid en transitie. „Dan moet je beter kijken, zei Marjan dan, want ze zijn er wel. Maar als ik eerlijk ben: ik heb ze nooit gevonden. In een voetbalteam zou ze spits, spelverdeler én laatste man zijn.”

Vrienden, kennissen en klimaatjuristen komen superlatieven tekort voor wat Marjan Minnesma heeft betekend voor de klimaatbeweging. Ze is vrijdag op 59-jarige leeftijd overleden aan borstkanker.

Minnesma was een grote naam, en niet alleen vanwege de klimaatrechtszaak tegen de Nederlandse overheid die Urgenda in 2015 won. Daarmee dwong de organisatie de overheid om een strengere klimaatbeleid te voeren. Het 'Urgenda-vonnis' inspireerde tientallen andere klimaatzaken wereldwijd.

Dat ze allebei ongeneeslijk ziek werden is voor de 65-jarige Rotmans - die zelf uitgezaaide prostaatcancer heeft - nog steeds „bizar”. In de 25 jaar dat Rotmans haar kende, zag hij Minnesma nooit ziek - vóór haar diagnose. Ziek zijn, daar hadden ze geen tijd voor. „We dachten dat we de hele wereld aankonden, dat we onsterfelijk waren. Zoveel energie gooiden we er tegenaan.”

De gesprekken over hun ziekte hielden ze kort; Minnesma hield niet van zelfmedelijden, zegt Rotmans. „We stunden elkaar door elkaar op te peppen: kijk eens wat ik aan het doen ben, kijk eens wat jij aan het doen bent. Ons werk, onze dagelijkse dingen. Ze had het te druk om te treuren.” Toch ging er bijna elke dag een appje over en weer: hoe gaat het? „Ze had zware behandelingen, moest er vaak voor naar België. Ik had nog enig perspectief, zij nauwelijks; het is knap hoe ze ermee omging.”

Minnesma studeerde bedrijfskunde, filosofie en rechten. Ze werkte korte tijd bij Shell, maar vond verandering te langzaam gaan bij de oliereus. Ze had onder meer bij Greenpeace en de Vrije Universiteit gewerkt toen Rotmans haar vroeg voor een aan de Erasmus Universiteit verbonden onderzoeksinstituut voor transitiekunde.

Ook daar bleef ze eerst zoekende naar haar rol, zegt Rotmans. „Ze had makkelijk kunnen promoveren en professor worden. Maar kennis *an sich* vond ze niet interessant. Hoeveel van die kennis wordt nou in de praktijk gebruikt?, vroeg ze dan.”

Agenda voor de toekomst

Daarom richtten ze Urgenda op: om kennis uit klimaatonderzoek in de praktijk te brengen. Minnesma werd directeur, Rotmans voorzitter. Ze ontwikkelden een soort agenda voor de toekomst van Nederland met veertig serieuze ideeën om te verduurzamen. Die werd breed uitgemeten in de pers. „Alles viel samen, dit was haar rol. Ze straalde helemaal.”

In de verhalen over Minnesma in de pers mist Rotmans haar „andere kant”. Door de ernst van klimaatverandering „denken mensen dat wij alleen maar serieus zijn”. In deze dagen na haar overlijden, schiet juist door zijn hoofd hoe ontzettend goed ze was in lol maken.

„Op reis door het land langs duurzame koplopers, organiseerden we altijd een bonte avond. Dan gingen we samen liedjes zingen, zoals Het land van Maas en Waal”, vertelt Rotmans over de telefoon. Ook dansen, vond ze „onwijs leuk”. Op het nummer 'Relight my Fire' kon ze helemaal losgaan. „Het leek dan

ook wel een andere Marjan, alsof alles van haar afviel.”

Als advocaat Roger Cox bij Urgenda aanklopt met zijn ideeën over hoe recht aanknopingspunten biedt voor verduurzaming, twijfelt Rotmans. „Marjan, zelf ook jurist, zei dat ze er wél iets in zag.” Met haar man en Cox besteedde ze veel tijd aan het opbouwen van de rechtszaak tegen de staat. „Iedereen raadt de hons af. Dat hebben we allebei: als iedereen het je afraadt, dan doe je het juist wel.”

Dat beeld halen meer mensen uit de klimaatbeweging op. Klimaatactivist Hannah Prins vond Minnesma daarom zo inspirerend, omdat ze gewoon dééd. „Je kan oneindig blijven praten maar je kan ook gewoon dingen doen. Ik werk nu voor een juridische klimaat-ngo die allerlei klimaatrechtszaken voert en dat had niet gekund zonder haar.”

Voormalig GroenLinks-Tweede Kamerlid Liesbeth van Tongeren bewondert Minnesma omdat ze steeds keek wat wél mogelijk was. Van Tongeren was ook directeur bij Greenpeace en kende haar uit de duurzaamheidswereld. „Je ziet dat de jonge klimaatactivisten van nu zich soms laten overweldigen door de negatieve cijfers over het klimaatprobleem. Die hebben het idee: we moeten alle fossiele uitstoot stoppen binnen een jaar of vijftien.”

Minnesma had het talent om ook kleiner te kunnen denken, vindt Van Tongeren. „Dan ging ze bijvoorbeeld met een klein clubje aan de slag om boeren te helpen met kruidrijk grasland, zonder te denken van: wat helpt nou zo'n graslandje?”

Van Tongeren wijst ook op een ander voorbeeld van haar pragmatisme. Rond 2010 waren zonnepanelen nog erg duur in Nederland. Minnesma besloot de markt open te breken en importeerde zo'n vijftigduizend goedkopere zonnepanelen met omvormers uit China. Het was een groot financieel risico voor zowel haar als Urgenda, maar het werkte: de zonnepanelen vonden afreke en andere partijen gingen ze ook collectief inkopen. Daardoor ging de prijs met een derde omlaag en groeide de markt flink.

Baanbrekend

Minnesma zal vermoedelijk in de milieubeweging het meest worden herinnerd om de baanbrekende klimaatzaak. In 2015 won Urgenda de rechtszaak tegen de Nederlandse Staat, en in 2018 kreeg de stichting gelijk in hoger beroep. Die zaak leverde ook kritiek op: ging de rechter niet te veel op de stoel van de politiek zitten?

Toch kreeg de zaak veel navolging in het buitenland, zegt Tim Bleeker, universitair hoofddocent en coördinator van de master Klimaatrecht van de Vrije Universiteit in Amsterdam. „Overal ter wereld waar ik kom en presentaties houd, is Urgenda het eerste dat wordt genoemd. Het is een blauwdruk geworden, een eigen categorie: 'Urgenda-style-cases' wordt het genoemd.”

De meer technisch juridische naam ervoor is *framework cases*. „De kern is dat het gevaar dat klimaatverandering veroorzaakt allerlei rechten activeert”, zegt Bleeker. De rechtszaken zijn gestoeld op de zorgplicht uit ons aansprakelijkheidsrecht.

Urgenda eiste de beperking van de Nederlandse uitstoot in 2020 met ten minste 25 procent ten opzichte van 1990. „De eis was eigenlijk: er moet een totaalplan komen om te zorgen dat we in lijn komen met klimaatdoelen”, zegt Bleeker. „Linksom of rechtsom, hoe je het doet is aan jou, maar dit is de ondergrens.”

“Urgenda is een blauwdruk geworden: 'Urgenda-style-cases' wordt het genoemd

Tim Bleeker universitair hoofddocent

Belangrijke zaken die daarna werden gewonnen, zoals van de Zwitserse *Klimasentorinnen* die gelijk kregen van het Europees Hof voor de Rechten van de Mens over Zwitserse klimaatbeleid, waren deels gestoeld op Urgenda.

Ook de zaak die Milieudefensie heeft aangespannen tegen Shell is een vertaling van Urgenda naar het bedrijfsleven. „De claim is dezelfde”, zegt Bleeker. „Jouw handelswijze is niet houdbaar in een wereld waarin we gevaarlijke klimaatverandering proberen te voorkomen.”

Hoeveel de Urgenda-zaak zelf concreet tegen klimaatverandering heeft kunnen betekenen, is lastig te meten. „De Nederlandse overheid heeft het reductiedoel van 25 procent in 2020 gehaald”, zegt Bleeker, „Deels door extra beleid zoals meer wind op zee, en deels door een 'gelukje' met de coronacrisis.”

Met Minnesma, vindt Bleeker, verliest de klimaatbeweging een „titaan”. Zij had „het debat kunnen losbreken, juist nu de boel op slot zit.” Hij ziet dat klimaat niet de aandacht krijgt die het verdient, en concurrentie heeft van andere crises. „Aan de ene kant geeft de energiecrisis verduurzaming een impuls, aan de andere kant zijn landen en leiders afgeleid.”

Urgenda, zegt Rotmans, begon als antwoord op wat we misten: een radicalere beweging die echt de boel in gang wil zetten. „Marjan was van steeds jezelf vernieuwen, nieuwe manieren zoeken. Nooit berusten en onderdeel worden van wat je wil veranderen.”

Hoe moet de milieubeweging verder? „Ze zou zeggen: kom op, we hebben alle tijd nodig. Leg je er niet bij neer dat iets niet kan.”

Advertentie

BijzondereZaken.nl

Zoek & vind alle zaken die bijzonder zijn!

Zaken & Transacties

CURSUS DAYTRADEN GROEPS-CURSUS 675-

Gratis voor u!

U krijgt een gratis handelsrobot waar 30 jaar handelservaring en vakmanschap in zit

Cursusdata vd Valk Breukelen: vrijdag 12 juni en 26 juni incl. koffie, broodjes en lopend buffet. Gratis parkeren Anmelden: 010 519 21 15 of robwesfels.nl

Originele reacties cursisten

■ **Hele belevenis**
Ik moet nog steeds denken aan die ene ochtend vorige week dat de koers zó enorm op en neer schoot en dat we binnen een paar minuten iets van 1.400 euro hadden verdiend. Dat vond ik wel een hele belevenis om te zien.

■ **Geen Loze Beloftes**
Dit systeem werkt echt zoals het op de site wordt beschreven.

■ **Puntje aan zuigen**
Ik ben dik tevreden over de eerste paar maanden. Ik heb 50% gemaakt! Daar kan mijn vermogensbeheerder nog een puntje aan zuigen.

WWW.ROBWESFELS.NL 010 519 21 15

Let op! U kunt snel winst boeken maar net zo snel verlies lijden

Advertentie? Zadkline Media - info@zadkline.nl - Telefoon 010 - 438 91 24

Tsjechen demonstreren in Pohorelice tegen een bijeenkomst van Sudeten-Duitsers.

REPORTAGE TSJECHIË

In de 'alte Heimat' zitten ze niet te wachten op de Sudeten-Duitsers

Voor het eerst hielden Sudeten-Duitsers, de Duitse inwoners van Tsjechië die na 1945 het land werden uitgezet, dit weekend hun jaarlijkse bijeenkomst in hun 'alte Heimat'.

Door **Nynke van Verschuier** Fotografie **Patrik Uhlir**

BRNO

Niet voor alle Sudeten-Duitsers was het gedwongen vertrek uit Tsjechië na de Tweede Wereldoorlog een verschrikking. Peter Vizenetz, geboren in 1935 in Brno: „In januari 1945 gingen we net als ieder ander jaar skiën in Sankt Anton. We namen extra veel spullen mee. We dachten: over zes maanden heeft Adolf Hitler de geallieerden verslagen

en keren we terug.”

Het liep anders, en de familie Vizenetz keerde niet terug. In Tsjechië bezat de familie een chocoladefabriek, in Oostenrijk zette ze haar metier voort met een nieuw bedrijf waar *Mozartkugeln* werden gefabriceerd. Vizenetz woont nu nabij München, was zakenman, en is dit weekend op bezoek in Brno. Terugblikkend zegt hij: „Als je geld en chocola had in de oorlog kon je alles kopen. Voor ons was het geen oorlog.”

De oorlog is niettemin zeer aanwezig, dit

pinksterweekend in Brno. Voor het eerst zijn de Sudeten-Duitsers, de Duitse inwoners van Tsjechië die na 1945 het land uit werden gezet, voor hun jaarlijkse bijeenkomst terug in hun 'alte Heimat'. Op een plein in het centrum van de stad wordt gedanst, mensen dragen klederdracht, aan lange tafels wordt gedronken en gegeten. Een enkeling heeft de 'verdriving', zoals de Duitsers het noemen, zelf nog meegemaakt, velen van hen waren te jong om het zich te herinneren. Maar hun kinderen, kleinkinderen

en soms achterkleinkinderen zijn ook in Brno, en voor iedereen speelt hun herkomst op de een of andere manier een rol.

Na afloop van de Tweede Wereldoorlog werd op de Conferentie van Potsdam de kaart van Europa nieuw getekend en beslist dat Duitsers die in Oost- en Centraal Europa woonden naar Duitsland moesten vertrekken. In het huidige Tsjechië woonden sinds de vroege middeleeuwen Duitsers. Zo'n 3 miljoen van hen moesten na 1945 alles achterlaten en werden met geweld het land uit-

Rechts: Een Tsjechische demonstrant in Pohorelice.
Links: Monument ter nagedachtenis aan de slachtoffers van de 'Vertriebung', ook in Pohorelice.

gezet. De Tsjechen konden ongestraft wraak nemen op Duitsers en dat gebeurde zonder aanzien des persoons. Aan de andere kant had ongeveer twee derde van de Sudeten-Duitsers Hitler gesteund; zij waren blij toen de nazi's in 1938 het Sudetenland inlijfden.

In Tsjechië zit niet iedereen te wachten op de terugkomst van de Sudeten-Duitsers. De Tsjechische minister van Buitenlandse Zaken Petr Macinka, partijleider van de radicaal-rechtse 'Automobilisten voor zichzelf' (AUTO), waarschuwde een week van tevoren dat de Duitsers „geen goede tijd gaan hebben”. Premier Andrej Babis (ANO) noemde het „echt geen goed idee”. Vorige week stemden de regeringspartijen in het parlement in met een resolutie tegen de bijeenkomst „op het territorium van de Tsjechische Republiek”, onder meer omdat veel Sudeten „de naoorlogse afspraken in twijfel trekken”. De resolutie heeft verder geen consequenties.

Anti-Duitse demonstratie

Op donderdagavond demonstreert Jiri Nickelli met zo'n honderd anderen tegen de aanwezigheid van de Duitsers. De Duitse bezoekers herdenken op een braakliggend stukje grond naast het centraal station van Brno de slachtoffers van de Holocaust, samen met vertegenwoordigers van de Joodse gemeenschap, twee vrouwen die overleefden en hoogwaardigheidsbekleders van de stad. Om hen heen staan de demonstranten met spandoeken, Tsjechische vlaggen en een enkele megafon. Ongeveer tienduizend Joden uit Brno werden gedeporteerd, van hen kwamen er een paar honderd terug. Als voorzitter Bernd Posselt van de Sudeten-Duitse Landsmannschaft - een organisatie van Duitsers die uit hetzelfde gebied afkomstig zijn - het woord neemt, wordt hij luid uitgefloten.

Demonstrant Nickelli: „U komt uit Nederland? Weet u wie ook een Sudeten-Duitser was? Seyss-Inquart!” De hoogste nazi-bestuurder van bezet Nederland werd geboren in het huidige Stonarov, destijds Stannern, in het zuiden van Tsjechië. Nickelli heeft een tasje met papieren bij zich. Hij haalt er een gevangenisfoto uit van een oom die omkwam in Auschwitz, net als een tweede familielid. Op een ander A4'tje is een onderscheiding afgebeeld die Duitsers kregen die het Sudetenland bezetten. Nickelli: „Die deelde Hitler uit om Duitsers te belonen voor de vernietiging van Tsjechië!”

Andere demonstranten leunen minder op papieren en meer op symboliek: een vrouw en een man zijn verkleed als concentratiekampgevangenen in een gestrept pak, een andere man is verkleed als kampwachter, inclusief plastic machinegeweer.

De politieke weerstand uit Praag tegen de *Sudeten-Deutscher Tag* in Brno klonk pas begin deze maand, en daarmee rijkelijk laat, aangezien de bijeenkomst vorig jaar al werd beklonken. In januari had president Babis het weekend nog als een „burgerinitiatief” bestempeld waar hij verder geen mening over had. Babis zelf ontvangt zondag de Beierse minister-president Markus Söder (CSU), nadat Söder de Sudeten-Duitsers in Brno heeft toegesproken.

Rechts-populistische media verspreiden voorafgaand aan de bijeenkomst verschillende complottheorieën, onder meer dat de Sudeten-Duitsers nog altijd aanspraak maken op het land en de huizen in Tsjechië die ze tachtig jaar geleden zijn kwijtgeraakt. Volgens de complottheorie werd die eis in de statuten van de vereniging van Sudeten-Duitsers weliswaar in 2015 geschrapt, maar werd dat door een rechter ongedaan gemaakt. Verschillende demonstranten dragen borden met de waarschuwing dat de Duitsers huizen komen afpakken.

De grootste slachtoffers

Het Tsjechische wantrouwen is wel te verklaren. Na de Tweede Wereldoorlog zagen de Duitse 'Vertriebenen', dus naast Sudeten-Duitsers ook diegenen die uit voormalig Oost-Pruisen, Polen of de Baltische Staten moesten vertrekken, zich als de grootste

slachtoffers van de oorlog. Een deel van hen dacht dat het een kwestie van tijd was voor ze konden terugkeren naar het oosten, na de val van de Muur procedeerden sommigen tevergeefs om bezittingen terug te krijgen. Het statuut van de Sudeten-Duitse Landsmannschaft over de „herwinning van het vaderland” werd inderdaad pas in 2015 geschrapt. Voorzitter Posselt zegt desgevraagd: „Ik werd er toen pas op gewezen dat dat in onze statuten stond.”

De 'Vertriebenen' zijn doorgaans politiek conservatief- of radicaal-rechts. De krant voor nazaten van Duitsers uit Oost-Pruisen (tegenwoordig verdeeld over Rusland, Litouwen en Polen), de *Preussische Allgemeine Zeitung*, gewoon te koop bij de kiosk, opent deze week met een stuk over het gevaar van migranten voor Duitsland, en wordt volgeschreven door auteurs die ook in andere nieuw-rechtse krantjes publiceren.

Een voormalig voorzitter van de koepelvereniging 'Bund der Vertriebenen', Erika Steinbach, is lid van de Alternative für Deutschland. Steinbach was in de jaren negentig en nul een belangrijke stem in het publieke debat en is bepalend geweest voor het imago van de *Vertriebenen*. Voorzitter Posselt zegt: „Ze radicaliseerde pas ná haar voorzitterschap. Bovendien heeft ze helemaal geen *Vertriebenen*-achtergrond.” Steinbach, zo ontdekten Poolse media nadat Steinbach de Polen weer eens had geschoufferd, is alleen in Polen geboren omdat haar vader daar in de oorlog voor de Luftwaffe gestationeerd was.

Er is dus wel wat reden voor scepsis. Daarbovenop komt dat 'de Duitser' hoe dan ook synoniem was voor 'fascist' in communistische landen tijdens de Koude Oorlog, dus ook in Tsjechië.

AfD-leden zijn niet welkom

„Wat staat daar op dat bord?”, vraagt de Duitse Maria-Anna Bittner wanneer ze langs de tegedemonstranten loopt. „Stop fascist-ten? Wij zijn democraten. De fascist-ten zit-ten bij de AfD.” Bittner blijft gelaten onder het tegenprotest, maar er zijn wel kennissen van haar die vanwege de politieke weerstand in Tsjechië de trip naar Brno hebben afgezegd. In Brno zijn, volgens voorzitter Posselt tenminste, geen AfD-leden welkom.

Bittner werd geboren in 1949, na het vertrek uit Tsjechië. Over dat vertrek werd thuis nooit gesproken. Haar ouders hadden veel trauma's, denkt Bittner. „Ik vroeg eens aan mijn vader waarom hij sneeuw zo haatte. Hij zei: Als ik sneeuw zie, zie ik weer het bloed van mijn kameraden in de sneeuw.” Bittners vader zat aan het Oostfront, en ging met zijn kinderen niet zachtzinnig om. Pas na de dood van haar ouders begon ze zich met hun geboortegrond bezig te houden, en maakt ze iedere paar jaar een reisje naar de regio. Haar grootvader was timmerman in een plaatsje tachtig kilometer ten noorden van Brno, sinds een paar jaar bestaat het huis niet meer. „Dit zal wel mijn laatste keer zijn hier.” Op zaterdagavond, zegt Bittner, trekt ze een honderd jaar oude jurk aan, klederdracht van de Sudeten-Duitsers. Mis-

schien ook voor de laatste keer. Sabine Jobst-Ofner uit de Oostenrijkse deelstaat Karinthië zegt dat haar familie ook nooit sprak over hun lot. Jobst-Ofner houdt zich sinds een paar jaar bezig met de familiegeschiedenis, en heeft familie in Tsjechië teruggevonden. „Mijn grootmoeder was 25 toen ze met drie kleine kinderen naar Duitsland kwam. Haar man en drie broers van haar vielen aan het Oostfront.” Haar grootmoeder was Tsjechisch, maar omdat haar man Duitser was, moest het gezin weg. Ze wilde dolgraag terug naar haar geboortedorp, maar het is haar niet gelukt. Haar familie kon ze alleen door het grenshek zien en spreken. Jobst-Ofner zegt dat zij zich ook heel erg thuis voelt in de regio waar haar grootmoeder vandaan komt: „Als een zalm die terugkomt waar hij geboren is.”

De demonstranten overschreeuwen de Holocaust-herdenking in Brno, maar de andere dagen zijn ze een kleine minderheid. Veel Tsjechen steunen het initiatief van organisatie Meeting Brno, die de Sudeten-Duitsers heeft uitgenodigd. Op zaterdag is er een „Verzoeningsmars” van Pohorelice, ruim dertig kilometer ten zuiden van Brno, naar de stad. Eind mei 1945 werden ongeveer 19.500 Duitse inwoners uit Brno verdreven, vooral vrouwen en kinderen, van hen kwamen honderden om op de zogenaamde „Dodenmars” naar de Oostenrijkse grens. In Pohorelice liggen veel slachtoffers begraven.

Boven: Sudeten-Duitsers vieren feest in Brno. **Onder:** Een Tsjechische vrouw demonstreert tegen de bijeenkomst van Sudeten-Duitsers.

schien ook voor de laatste keer.

Sabine Jobst-Ofner uit de Oostenrijkse deelstaat Karinthië zegt dat haar familie ook nooit sprak over hun lot. Jobst-Ofner houdt zich sinds een paar jaar bezig met de familiegeschiedenis, en heeft familie in Tsjechië teruggevonden. „Mijn grootmoeder was 25 toen ze met drie kleine kinderen naar Duitsland kwam. Haar man en drie broers van haar vielen aan het Oostfront.” Haar grootmoeder was Tsjechisch, maar omdat haar man Duitser was, moest het gezin weg. Ze wilde dolgraag terug naar haar geboortedorp, maar het is haar niet gelukt. Haar familie kon ze alleen door het grenshek zien en spreken. Jobst-Ofner zegt dat zij zich ook heel erg thuis voelt in de regio waar haar grootmoeder vandaan komt: „Als een zalm die terugkomt waar hij geboren is.”

De demonstranten overschreeuwen de Holocaust-herdenking in Brno, maar de andere dagen zijn ze een kleine minderheid. Veel Tsjechen steunen het initiatief van organisatie Meeting Brno, die de Sudeten-Duitsers heeft uitgenodigd. Op zaterdag is er een „Verzoeningsmars” van Pohorelice, ruim dertig kilometer ten zuiden van Brno, naar de stad. Eind mei 1945 werden ongeveer 19.500 Duitse inwoners uit Brno verdreven, vooral vrouwen en kinderen, van hen kwamen honderden om op de zogenaamde „Dodenmars” naar de Oostenrijkse grens. In Pohorelice liggen veel slachtoffers begraven.

Hardvochtig vluchtelingenbeleid

In Pohorelice spreekt de Duitse minister van Binnenlandse Zaken, Alexander Dobrindt (CSU), die ironisch genoeg vooral bekend is voor zijn hardvochtig vluchtelingenbeleid. Naast de Duitse deelnemers, vooral van middelbare leeftijd, zijn er heel veel jonge Tsjechen die deelnemen aan de optocht. Adam Splichal loopt samen met zijn vrouw mee. Splichal promoveert op het rechtssysteem in Sudeten-Duitsland in de Tweede Wereldoorlog, en hij vindt het belangrijk dat ook het leed van de Duitsers wordt gezien en dat daar in Tsjechië kennis over is. „De Sudeten-Duitsers hadden bepaald geen geluk. Heel veel mannen kwamen om aan het Oostfront of raakten in krijgsgevangenschap in de Sovjet-Unie. Daarna raakten ze alles kwijt.”

Matous Kolecek is geboren in 1998 en

Financieel bericht

AAANDEELHOUDERS EN CERTIFICAATHOUDERS

worden opgeroepen tot het bijwonen van de Jaarlijkse Algemene Vergadering op donderdag 11 juni 2026 om 16.00 uur in Het Concertgebouw. Uitnodiging vindt tevens plaats via e-mail.

De agenda met bijlagen liggen ten kantore van de vennootschap ter inzage voor de vergadergerechtigden, die daarvan tevens kosteloos afschrift kunnen verkrijgen, tot en met donderdag 11 juni 2026.

De Directie

TURKIJE

Na ingreep van de rechter groeit de chaos bij grootste Turkse oppositiepartij

De Republikeinse Volkspartij CHP, die bij de volgende presidentsverkiezingen een serieuze uitdager van Erdogan lijkt, dreigt ten onder te gaan aan een interne machtsstrijd.

De politie greep zondag in bij het hoofdkwartier van oppositiepartij CHP in Ankara, waar aanhangers van leider Özel zich verzamelden. FOTO ALI UNAL/AP

Leden van oppositiepartij CHP houden een wake bij het partijkantoor in Ankara, nadat de politie aanhangers van de door een rechter uit zijn functie gezette partijleider uit het gebouw had verwijderd. FOTO NECATI SAVAS/EPA

Suzan Yücel

ISTANBUL

Kort nadat een Turkse rechtbank had beslist dat CHP-voorzitter Özgür Özel uit zijn functie moest worden gezet en oud-partijleider Kemal Kilicdaroglu voorlopig moest terugkeren, verzamelden woedende CHP-leden zich bij het partijhoofdkwartier in Ankara. „Hain Kemal” - „verrader Kemal” - scandeerden zij, terwijl een portret van Kilicdaroglu van de muur werd getrokken en op de grond stukgeslagen.

De emoties binnen de partij zijn sindsdien nauwelijks bedaard. Op zondag stonden aanhangers van Özel en Kilicdaroglu lijnrecht tegenover elkaar voor het partijbureau in Ankara. Politieagenten kwamen tussenbeide.

Turkse juristen en politieke analisten spreken van een uitzonderlijke uitspraak in de geschiedenis van de Turkse republiek. Niet eerder greep een rechter op deze manier in bij de leiding van een grote oppositiepartij. De rechtbank verklaarde het CHP-congres van 2023, waar Özel tot voorzitter werd gekozen, ongeldig wegens vermeende procedurele onregelmatigheden en stelde Kilicdaroglu voorlopig opnieuw aan als partijleider.

„Ik zie dit als de volgende fase in de verdieping van het autoritarisme in Turkije”, zegt politicoloog Seren Selvin Korkmaz van denktank Istanbul telefonisch. „Met de arrestatie en vervolging van prominente CHP-politici wegens vermeende corruptie werd de oppositie eerder al zwaar onder druk gezet. Maar dit gaat nog verder: nu wordt zelfs de interne partijstructuur van de CHP geraakt. Feitelijk worden verkiezingen die de partij zelf heeft georganiseerd niet meer erkend. Dat is politiek en democratisch gezien heel ingrijpend.”

Historische kans gemist

En zo staat Kilicdaroglu opnieuw in de schijnwerpers, nadat hij in 2023 naar de achtergrond was verdwenen. Kilicdaroglu is de voorganger van Özel en stond dertien jaar aan het roer van de partij. In 2023 verloor hij de presidentsverkiezingen van de Turkse president Recep Tayyip Erdogan. De verkiezingen van 2023 werden gezien als een historische kans om Erdogan na ruim twintig jaar van de macht te verdrijven. De teleurstelling binnen de oppositie was groot toen Kilicdaroglu verloor.

Na de verkiezingsnederlaag laaide er in de CHP een felle machtsstrijd op over de toekomst van de partij en het leiderschap van Kilicdaroglu. Een groot deel van de achterban wilde dat Kilicdaroglu opstapte, omdat de partij onder zijn leiding alle landelijke verkiezingen verloor van Erdogans AK-partij. Alleen bij de lokale verkiezingen van 2019 boekte de CHP een historische overwinning, toen de partij de burgemeestersposten van Istanbul en Ankara heroverde op de AK-partij.

Met de komst van Özel als partijleider, eind 2023, koos de CHP voor een duidelijk andere koers. Onder zijn leiding voerde de partij feller oppositie tegen Erdogan en probeerde ze nadrukkelijker aansluiting te vinden bij ontevreden kiezers buiten de traditioneel seculiere achterban. Dat leverde succes op bij de lokale verkiezingen van 2024, toen de CHP grote steden wist te behouden, nieuwe gemeenten op de AK-partij veroverde en voor het eerst in decennia landelijk de grootste partij werd.

Volgens critici en mensenrechtenorganisaties werd dat succes al snel een doorn in het oog van Erdogan en voerde de regering de juridische druk op CHP-kopstukken verder op. De nieuwe rechtszaak over het partijvoorzitterschap van Özel past volgens hen in die

brede campagne om de oppositie te verzwakken. De CHP spreekt zelf van een „juridische staatsgreep”.

De uitspraak komt bovendien op een moment waarop de partij al zwaar onder druk staat: tientallen CHP-politici en burgemeesters zijn de afgelopen maanden gearresteerd of vervolgd wegens vermeende corruptie, terwijl de populaire burgemeester van Istanbul, Ekrem Imamoglu, nog altijd gevangen zit.

Juridisch dubieuze methodes

Wat er binnen de CHP gebeurt, weerspiegelt in zekere zin wat er in Turkije als geheel gebeurt, zegt politicoloog Karabekir Akkoyunlu, verbonden aan de Oxford-universiteit. „Politici die verkiezingen niet meer kunnen winnen, maar hun positie koste wat kost willen behouden, grijpen steeds vaker naar ondemocratische en juridisch dubieuze methodes.”

Juist daarom zorgt deze partijcrisis voor veel onbegrip binnen de CHP. Dat uitgerekend prominente partijleden nu zelf bijdragen aan interne verdeeldheid en juridische strijd, terwijl de oppositie al zwaar onder druk staat, ligt gevoelig bij de achterban. In de partij klinkt steeds vaker de vraag waarom er juist op dit moment voor confrontatie is gekozen.

„De meest logische verklaring is dat sommige politici niet langer handelen vanuit democratische principes of het landsbelang, maar vooral bezig zijn met hun eigen politieke toekomst en hun eigen machtspositie. Om die te beschermen, lijken ze bereid heel ver te gaan,

zelfs als dat de partij of het land beschadigt”, zegt Akkoyunlu aan de telefoon. „Daarom zie ik de crisis binnen de CHP als een afspiegeling van bredere ontwikkelingen in Turkije. Ook op nationaal niveau zie je een politieke cultuur ontstaan waarin macht behouden belangrijker wordt dan democratische normen.”

Volgens politicoloog Korkmaz speelt behalve die bredere politieke cultuur ook de persoonlijke overtuiging van Kilicdaroglu zelf een belangrijke rol in het conflict. Zij volgt de oud-partijleider al langer en denkt dat hij werkelijk gelooft dat hem binnen de partij onrecht is aangedaan en dat de CHP moreel achteruit is gegaan. „Hij is er bovendien van overtuigd dat de verkiezingsoverwinning van 2024 voortkwam uit de strategie die hij zelf had opgebouwd, en niet uit het leiderschap van Özgür Özel. In zijn ogen heeft Özel de vruchten geplukt van een strategie die al onder hem was ontwikkeld”, zegt ze telefonisch.

Daarbij speelt volgens Korkmaz ook mee dat Turkse politici over het algemeen slecht kunnen omgaan met verkiezingsverlies. „Maar belangrijker dan individuele personen vind ik de bredere ontwikkeling. Voor mij gaat het niet alleen om Kilicdaroglu of Özel, maar om het feit dat Turkije opnieuw een stap zet richting een systeem waarin de oppositie structureel wordt verzwakt.”

Het Openbaar Ministerie in Istanbul zette zaterdag direct een grootschalig onderzoek op naar vermeende onregelmatigheden rond het CHP-congres. Justitie onderzoekt beschuldigingen

dat gedelegeerden onder druk zijn gezet of zijn omgekocht. Bij invallen in Istanbul en andere provincies, waaronder Ankara en Izmir, werden dertien verdachten aangehouden op verdenking van omkoping en witwassen.

De onrust sloeg ook over op de financiële markten. De Turkse beurs verloor ruim 6 procent, waarna de centrale bank volgens Turkse media miljarden dollars uit haar reserves moest inzetten om een verdere val van de lira af te remmen.

Özel blijft invloedrijk

Ondanks de rechterlijke uitspraak blijft Özgür Özel voorlopig invloedrijk binnen de partij. Tijdens een besloten fractievergadering koos de CHP hem zaterdag opnieuw tot fractieleider in het parlement. Kilicdaroglu feliciteerde hem daar publiekelijk mee voor de camera's, al oogde hij zichtbaar gespannen na de golf van kritiek en woedende reacties die hij sinds vrijdag over zich heen heeft gekregen.

De grote vraag is nu welke kant de CHP de komende weken op beweegt. Özel probeert de uitspraak via juridische weg aan te vechten, maar zonder succes: de Hoge Kiesraad wees zijn verzoek af. Daarmee dreigt de crisis binnen de grootste oppositiepartij verder te verdiepen, op een moment waarop veel Turken het vertrouwen in de politiek al verliezen.

Het grootste probleem is dat mensen steeds meer vervreemden van de politiek, zegt Korkmaz. „De uitslag van interne verkiezingen binnen een oppositiepartij wordt ter discussie gesteld. Dat

Ik zie de crisis binnen de CHP als afspiegeling van een bredere ontwikkeling in Turkije

Karabekir Akkoyunlu
politicoloog
Oxford University

tast het vertrouwen in democratische processen verder aan. Tegelijk verzwakt een verdeelde CHP de oppositie richting nieuwe verkiezingen, waardoor de regering opnieuw meer greep krijgt op het politieke speelveld.”

Hoge inflatie

De volgende presidentsverkiezingen staan gepland voor 2028. Hoewel hij zijn maximale ambtstermijn heeft bereikt, heeft Erdogan meermaals laten doorschemeren dat hij zich opnieuw wil kandideren. Om zich toch herkiesbaar te maken, zouden er vervroegde verkiezingen nodig zijn. Tegelijkertijd staat Erdogans partij er historisch slecht voor in de peilingen, mede door de aanhoudend hoge inflatie en economische onvrede. Een verzwakte oppositie zou zijn kansen op een nieuwe overwinning daarom aanzienlijk vergroten.

Korkmaz: „Voor de oppositie hangt alles af van de vraag of zij erin slaagt om een gezamenlijke politieke lijn te organiseren. Als dat niet lukt, dan kan de woede in de samenleving omslaan in politieke apathie of versnippering van stemmen, ten faveure van kleinere partijen.”

Terwijl Erdogan zich internationaal steeds nadrukkelijker profileert, zoeken Europese leiders in aanloop naar de NAVO-top, in juli in Turkije, toenadering tot Turkije voor samenwerking op het gebied van defensie. Ook onderhoudt Erdogan goede banden met de Amerikaanse president Donald Trump. Maar in eigen land draait hij ondertussen de duimschroeven verder aan.

nrc webwinkel

Adviesprijs fabrikant vanaf 199,-
139,-

Adviesprijs fabrikant vanaf 199,-
139,-

SMEG

Waterkoker en broodrooster in bijpassende kleuren

Broodrooster

- 6 roosterstanden
- Automatische pop-up
- Uitneembare kruimellade

Waterkoker

- Retrodesign met 360° draaivoet
- Soft opening deksel
- Geëmailleerd RVS voor optimale warmtegeleiding

SMEG's nieuwe kleur Storm Blue vangt de essentie van lucht en zee en transformeert apparaten tot designiconen. De elegante matte afwerking combineert visuele verfijning met een zachte, subtiële textuur.

De waterkoker verenigt iconisch retrodesign met krachtige prestaties. Met een royale inhoud van 1,7 liter en een vermogen van 2400 W kookt water snel, terwijl functies zoals een kalkfilter en automatische uitschakeling zorgen voor extra gebruiksgemak.

Het broodrooster in bijpassende kleur beschikt over twee sleuven. Met diverse roosterstanden en functies geschikt voor uiteenlopende broodsoorten en persoonlijke voorkeuren.

In de kleuren:

Bestel nu > nrcwebwinkel.nl/smeg

Weekdeals

GELDIG T/M 31 MEI 2026

TRAVELIN' Sneakers en bootschoenen

- > Diverse dames- en herenschoenen van leer en suède
- > Met een uitneembare binnenzool van schuim
- > Rubberen zool voor grip tijdens het lopen
- > Bekijk meer Travelin' schoenen online

ADVIESPRIJS FABRIKANT 179,95 **89,95**

ADVIESPRIJS FABRIKANT 189,95 **94,95**

ADVIESPRIJS FABRIKANT 159,95 **79,95**

BEKIJK ALLE TRAVELIN' PRODUCTEN ONLINE

HP EliteBook 845

ADVIESPRIJS FABRIKANT 1.099,00 **399,00**

COMPACT 14 INCH FULL HD SCHERM

- > Met 256GB SSD en 16GB DDR4-geheugen
- > Krachtige AMD Ryzen Pro 3 processor
- > Inclusief Windows 11 licentie

BALETTE Zomerdekbed

ADVIESPRIJS FABRIKANT V.A. 119,95 **64,95**

GEVULD MET EENDENDONS EN -VEREN

- > Goede warmte- en vochtregulatie
- > Met een luchtige tijd van zacht percal katoen
- > Bekijk meer Balette donzen producten online

VEHO Slimme projector

ADVIESPRIJS FABRIKANT 299,95 **79,95**

INCLUSIEF HANDIGE REISTAS

- > Android 11 besturingssysteem met streamingsapps
- > Full HD 1080p en 4K video weergave en 180° rotatie
- > Ingebouwde HDMI-, USB- en 3.5 mm-aansluitingen

VITAPUR Droogrek

ADVIESPRIJS FABRIKANT 149,95 **69,95**

EENVOUDIG OP TE VOUWEN

- > Met 2 niveaus en 4 uitklapbare vleugels
- > Handige wielveringering voor extra stabiliteit
- > Bekijk meer Vitapur producten online

FLINQ Slimme ventilator

ADVIESPRIJS FABRIKANT 99,95 **69,95**

MET 12 VERSCHILLENDE STANDEN

- > Bediening via app of afstandsbediening
- > Verstelbaar in hoogte en met 24-uur timer
- > Bekijk meer Flinq producten online

LENCO Audiosysteem

ADVIESPRIJS FABRIKANT 549,99 **399,99**

ALLES-IN-EÉN HIFI SYSTEEM

- > Met internetradio, DAB+ en FM
- > Ook geschikt voor streaming, CD's en platen
- > 2 krachtige houten speakers van 30W

ALS HET MAAR VERANDERT

Het wilde westen van de duizenden chemicaliën die uit plastic lekken

Plastic zit vol additieven en die lekken eruit - terwijl weinig bekend is over de gevolgen. Twee nieuwe boeken wijzen op het slecht gecontroleerde wilde westen van chemicaliën overal om ons heen.

ILLUSTRATIE MART VELDHOUS

Eens in de maand schrijft **Liza van Lonkhuizen** over wat er speelt bij de verduurzaming van het bedrijfsleven.

Na de natuurbranden in januari vorig jaar, toen hele buitenwijken van Los Angeles in vlammen opgingen, leken sommige huizen ongeschonden de vuurzee te hebben doorstaan. Ze stonden onaangestast overleefd, binnen lagen zelfs de kussens nog op de bank. Er hing alleen een vreemde geur. Bewoners ontdekten na verloop van tijd dat hun 'gespaarde' huis vol zat met giftige stoffen. Een vader ontdekte dat er lood in het jurkje van zijn dochter zat. Een auto van een gezin stond intact op de oprit, maar het schuim van het kinderzitje testte positief op het giftige cyanide. Een ander stel kreeg na onderzoek van experts het advies hun huis alleen nog te betreden met mondklappers, gezichtsmaskers en wegwerpoweralls.

Het voorbeeld, naar onderzoek van *The New York Times*, staat in *Lek*, een boek van de Belgische journaliste Isabelle Vanhoutte. Dat er inmiddels overal microplastics gevonden worden - in regendruppels, sneeuw op Antarctica, zelfs in de navelstreng - is bekend. Minder mensen weten dat plastic ook schadelijke stoffen lekt. Haar boek vraagt daar aandacht voor.

Naast *Lek* verschijnt dit najaar ook *Gif*, geschreven door de Nederlandse toxicoloog Jacob de Boer en politicoloog Rolf Reynen. *Gif* gaat naast plastic over veel ander gif om ons heen, bijvoorbeeld in pesticiden. De boodschap van de twee boeken lijkt op elkaar, namelijk: het toezicht op chemicaliën faalt.

Trui of bankbekleding

Terug naar het voorbeeld uit Los Angeles, waar de gespaarde huizen waren aangetast door rookschade van andere brandende huizen. Alledaagse spullen kunnen giftig worden bij verhitte. Uit brandend rubber zoals van een tuinslang, of autoband, komt benzene. Uit polyester, zoals van een trui of bankbekleding, kunnen kanker-erwekkende gassen vrijkomen.

Chemicaliën lekken niet alleen bij hitte. Ze komen los van autobanden, weken los door het zuur van frisdrank, of door het vet van baby-melk. Ze komen vrij door regen, of simpelweg

door de lucht. Vanhoutte wijst in haar boek op die typisch chemische geur die in een nieuwe auto hangt. De moleculen van additieven zijn niet altijd stevig gebonden aan de lange koolstofketens waaruit plastic is opgebouwd, zo legt ze uit. Ze kunnen door hun kleine formaat en beweeglijkheid eenvoudig uit plastic ontsnappen.

Plastic dringt sinds de jaren 50 steeds meer onze levens binnen. Het heeft overduidelijke voordelen: eten blijft er langer in houdbaar, auto's worden lichter en dus zuiniger. Maar plastic bestaat niet alleen uit plastic. Om het de juiste eigenschappen te geven, worden er additieven uit de chemische industrie toegevoegd. Die maken het rekbaar, geven het glans, verminderen de brandbaarheid of beschermen het tegen zonlicht of schimmels. Zo zijn de doorzichtige medische slangetjes in het ziekenhuis vaak gemaakt van pvc en van weekmakers om ze flexibel te maken. Weekmakers zijn hormoonverstoorders, en komen in het bloed terecht van de mensen (ook baby's) die met slangetjes aan apparaten verbonden zijn.

Het probleem met additieven is hoe weinig we ervan weten, schrijft Vanhoutte. Inmiddels is

Het probleem met additieven is hoe weinig we ervan weten

veel bekend over PFAS (bekend van de onrust over zeeschuim en hobbykniepiëren), of bisfenol A. Maar over een flink deel van zulke stoffen weten we „praktisch niets” en zeker niet over wat een cocktail van verschillende stoffen met ons doet. Ze wijst op onderzoek uit 2024 in opdracht van de Noorse overheid. Daaruit bleek dat er tot wel zestien duizend verschillende chemische stoffen in plastic kunnen zitten.

Er zit een groot verschil tussen het toezicht op chemicaliën om ons heen, en het toezicht op de geneesmiddelenindustrie. Medicijnen worden jarenlang onderworpen aan dierprouwen en klinische studies, en moeten hun veiligheid uitgebreid bewijzen vóór ze op de markt komen. „Additieven kunnen zonder gedetailleerd toxicologisch onderzoek in ziekenhuizen, slaapkamers en magnetrons belanden”, schrijft Vanhoutte.

Toch heeft Europa het meest uitgebreide toezicht van de wereld, genaamd REACH. Producenten moeten bij hoge productie van een stof aantonen dat een stof veilig genoeg is. Maar omdat bedrijven dat zelf moeten aantonen, wordt belangrijke informatie soms achtergehouden door het bedrijfsleven. Bij een tussentijds evalu-

atierapport van REACH bleek de helft van de veiligheidss dossiers onvolledig.

Als autoriteiten een stof die al op de markt is toch te gevaarlijk vinden, kan deze worden verboden. Maar de bewijslast ligt dan bij overheid - een ingewikkeld en jarenlang proces. Bovendien brengen producenten bliksemsnel een chemisch sterk gelijkend alternatief op de markt. In *Lek* wordt dit vergeleken met het spel *Whack a mole*: je slaat de ene stof weg, en er duiken drie nieuwe op.

Hormoonverstoorder

BPA is daar een bekend voorbeeld van. Dat maakt plastic helder en hittebestendig, maar is óók een hormoonverstoorder. Het kan bijvoorbeeld oestrogen nabootsen, wat invloed kan hebben op het zenuwstelsel. Toen de stof werd verboden in babyflessen, kwamen er vlug chemisch vergelijkbare alternatieven als BPS, BPF, BPAF en BPZ. „In de praktijk betekende het logo 'BPA-free' meestal dat BPA simpelweg vervangen werd door een variant die later even toxisch bleek”, schrijft Vanhoutte.

Niet alleen mensen kunnen worden beïnvloed door chemicaliën, ook de natuur. Ze kunnen bacteriën en schimmels ontregelen en de voortplanting van wormen schaden. Zo bleken mysterieuze sterftgevallen onder zalm in de Amerikaanse staat Washington te verklaren door regenwaterafvoer met restjes van autobanden. Daarin zat 6PPD, een stabilisator die banden beschermt tegen afbrokkelen.

Toch is het belangrijk ervoor te waken dat de angst voor giftige stoffen met ons aan de haal gaat, schreef emeritus hoogleraar toxicologie Martin van den Berg in 2024 in een opiniestuk in *NRC*. De dosis van een stof bepaalt uiteindelijk of deze schadelijk is of niet. Dichtbij een landbouwgebied wonen, of in een fabriek werken - dat geeft zeker risico's. „Maar voor de meerderheid van de bevolking is de kans groot dat dagelijks blootstelling aan chemische stoffen in zeer lage concentraties geen risico's voor de gezondheid met zich meebrengt.”

Van den Berg wijst erop dat de risico's van een slechte leefstijl nog altijd groter zijn: overmatig drinken, te veel rood vlees, weinig bewegen of roken. Vanhoutte is het daarmee eens, maar vindt dat het ene kwaad het ander niet hoeft uit te sluiten. „We weten dat veel hormoonverstorende stoffen al werkzaam zijn bij minieme hoeveelheden. Gezondheidsproblemen als diabetes, schildklierafwijkingen en vruchtbaarheidsproblemen nemen toe. Dat worden dan welvaartsziekten genoemd, maar uit steeds meer onderzoek blijkt dat het plastic om ons heen daar ook een rol in speelt. Dat zijn dingen om serieus te nemen.”

In de Brokopondo-regio wordt op allerlei plekken illegaal goud gewonnen. FOTO ERLAN SLEUR

REPORTAGE SURINAME

In de jungle heerst de goudkoorts

De goudprijs steeg de laatste jaren tot historisch hoogte. Sindsdien komen goudzoekers massaal naar de bossen van Brokopondo. Invloedrijke en machtige Surinamers, onder wie bekende politici, profiteren van illegale goudwinning.

Nina Jurna

BROKOPONDO

Het was de dag na het uitbreken van de oorlog in Iran, eind februari, dat goudzoeker Denilson Saaki het besluit nam om naar Paramaribo af te reizen met het goud dat hij de dagen daarvoor in de jungle gevonden had. „Het leek me een goed moment om het te laten smelten en te verkopen. Ik dacht: de goudprijs zal nu wel hoog zijn”, zegt hij.

Saaki kreeg gelijk, want aangekomen in Paramaribo was de prijs van goud met 4 dollar gestegen in een paar dagen tijd: van 123 naar 127 per gram. „Ik doe dit werk al zestien jaar, maar de prijzen rijzen de pan uit de laatste paar jaar. In januari was er zelfs een dag dat de prijs meer dan 140 euro per gram was. Goud is populair, dat merken we hier ook”, zegt de goudzoeker.

Door de onrust in de wereld - oorlogen, een oliecrisis en een instabiele wereld-economie - steeg de prijs van goud de afgelopen jaren tot historische hoogte. In tijden van onzekerheid biedt investeren in het edelmetaal meer houvast dan geld, is de gedachte. Zo had in 2021 een kilo goud nog een

waarde van ruim 51.000 euro. In 2025 was dat al gestegen naar bijna 118.000 euro. En in het eerste kwartaal van dit jaar piekte de prijs tot een recordhoogte van 150.000 euro voor een kilo goud.

Sinds de hoge goudprijs wemelt het in het district Brokopondo, ruim een uur rijden van Paramaribo, midden in het oerwoud, meer dan ooit van goudzoekers. Exacte cijfers zijn er niet, maar in een rapport uit 2023 schat de Organisatie van Amerikaanse Staten, een samenwerkingsverband van alle 35 onafhankelijke landen op het westelijk halfrond, het aantal illegale goudzoekers in Suriname dan op zo'n 70.000. Een forse stijging in vergelijking met 2019, toen het aantal naar schatting nog rond de 30.000 tot 40.000 goudzoekers lag. Behalve Surinamers zijn het overwegend Brazilianen - de zogeheten *garimpeiros* - die werkzaam zijn in de goudsector, zo'n 60 procent. Inmiddels zoeken ook Chilezen, Venezolanen en Cubaanse migranten in de Surinaamse jungle naar goud. Het gaat voornamelijk om informele goudactiviteiten, buiten het zicht van de overheid. Belasting wordt nauwelijks of niet afgedragen en de buitenlanders die in de mijnen werken, zijn vaak illegaal in het land, zonder verblijfsvergunning.

Goudzoekers kappen eerst het oer-

bos open om een gebied te kunnen uitgraven en gaan daar dan op zoek naar goud. Al sinds de zeventiende eeuw is bekend dat hier volop goud in de grond zit en sindsdien heeft Brokopondo een sterke aantrekkingskracht op goudzoekers. Er waren zelfs vermoedens dat het legendarische goudland 'El Dorado' in deze regio lag.

De Surinaamse economie drijft op goud. Zo'n 80 procent van alle exportinkomsten van Suriname komt uit de goudsector. Jaarlijks wordt er zo'n veertig ton goud geëxporteerd uit Suriname. Een groot deel wordt verdiend in de omvangrijke informele goudsector, in kleine mijnen waar goudzoekers zoals Denilson Saaki werkzaam zijn. Behalve de informele goudsector is er de industriële goudwinning door twee multinationals: het Amerikaanse Newmont, waarin het Surinaamse nationale oliebedrijf Staatsolie een aandeel van 25 procent heeft. En de Chinese Zijin Mining Group, waarbij Staatsolie voor 5 procent aandeelhouder is. Suriname verdient met de aandelen en royalty's nu meer vanwege de hogere goudprijs, het land loopt jaarlijks ook naar schatting honderden miljoenen mis. Dit vanwege de omvangrijke en lucratieve illegale goudwinning die niet in de staatskas terecht komt en goud dat weg gesmokkeld wordt.

„Als je fysiek sterk bent en lange tijd ver van de buitenwereld in het bos kunt leven, ben je snel rijk

Abmael Silva Sousa
goudopkoper

Terwijl Denilson Saaki vanachter zijn zonnebril tegen de felle zonnestralen in naar de vallei in Brokopondo tuurt, is een groep mannen beneden met graafmachines bezig een enorm gat verder uit te diepen. Goudconcessies zijn vaak in handen van eigenaren in Paramaribo. In ruil voor een percentage van het goud laten ze goudzoekers op hun terrein werken en wonen. Aan de rand van de zandafgraving staan een paar houten barakken met hangmatten waar de mannen slapen tussen de muskieten en spinnen. Ze leven van rijst met wild zoals pingo's (boszwijnen) en gordeldieren, waar ze in de omgeving op jagen.

Vanwege zijn jarenlange ervaring is Saaki behalve zelf goudzoeker in deze mijn, ook de persoon die de andere mannen, onder wie zijn vrienden en familieleden, aanstuurt. „Het is zwaar werk en we maken lange dagen. Maar we hebben goede investeringen kunnen doen door de hoge goudprijs en deze machines gekocht. Net op tijd, want nu is de prijs weer gedaald”, zegt hij. Omdat de prijzen kunnen schommelen - soms is de goudprijs hoger en de week erop weer lager - zorgen de goudzoekers dat ze een deel van hun goudvondsten omsmelten tot sieraden. „Ik zorg dat ik altijd een stel ringen of oorbellen laat maken van een

Goudwingebied

deel van het goud dat ik vind, zodat ik iets achter de hand heb. Je kunt sieraden makkelijker verkopen als het nodig is”, zegt Saaki.

Toezicht en controle vanuit de overheid op deze informele manier van goudwinning is er nauwelijks. Opeenvolgende Surinaamse regeringen beoefden de goudsector te reguleren, en bijvoorbeeld strenger belasting te innen en controles in te stellen op zowel de goudzoekers als de concessiehouders. Daarom werd in 2011 de overheidsorganisatie Ordening Goudsector Suriname (OGS) opgericht. Vooral nog heeft dit echter nauwelijks tot meer regulering en toezicht geleid en in de praktijk wordt de illegale goudwinning door de overheid gedoogd.

Er spelen dan ook grote eigenbelangen: veel van de mijnen zijn in handen van invloedrijke en machtige Surinamers, onder wie bekende politici. Dat de huidige vicevoorzitter van het parlement en oud-vicepresident Ronnie Brunswijk zelf verschillende goudconcessies in handen hebben, is in Suriname algemeen bekend. Regelmatig plaatst Brunswijk op zijn sociale media trots filmpjes over zijn goudinkomsten. Recent nog filmde hij zijn splinternieuwe graafmachines. Dit terwijl het volgens de Surinaamse grondwet verboden is dat een president dan wel vicepresident deelneemt in een concessie of onderneming.

Ondertussen gaat de vernietiging van het bos in een rap tempo door, tot grote zorgen van milieuorganisaties. Nu de goudprijs al een paar jaar achter elkaar hoog is, wordt er steeds meer ontbost. Volgens een rapport van de internationale ngo's Amazon Conservation en Amazon Mining Watch zou er de afgelopen twintig jaar naar schatting al bijna 90.000 hectare bos in Suriname vernietigd zijn door goudwinning. 25.000 hectare hiervan, zo'n 28 procent, ging verloren tussen 2021 en

2024, juist in de periode dat de goudprijs verder steeg.

Vooral de regio Brokopondo wordt getroffen. Zo trekt het nabijgelegen natuurpark Brownsberg de afgelopen jaren veel illegale goudzoekers. Dit is een gebied van meer dan 12.000 hectare oerwoud en bijzondere flora en fauna, waaronder jaguars en capibara's. Maar iets voorbij de watervallen in het natuurpark vernietigen graafmachines het bos en zijn illegale goudzoekers aan het werk.

De Surinaamse milieuorganisatie Probios probeert al jaren tevergeefs de bevolking en de autoriteiten wakker te schudden voor de milieugevolgen van de goudwinning. En voor de problemen die dit veroorzaakt voor de volksgezondheid. Want bij goudwinning worden levensgevaarlijke stoffen zoals kwik en cyanide gebruikt.

Geregeld gaat het mis. In het voorjaar van 2023 sloeg een boot om in het nabijgelegen Brokopondostuwmeer met vijftien zakken cyanide-houdende stoffen aan boord. Hierdoor raakte het water van dit grootste meer van Suriname, een belangrijke bron voor drinkwater, vervuild. Uit watermonsters bleek dat er 1.600 keer zoveel cyanide in het stuwmeer terecht was gekomen dan dat de norm voor drinkwater toestaat. Omwonenden zagen een groenachtige kleur in het water, ze deden melding van vissterfte en werden zelfs ziek: een aantal mensen kreeg buikklachten en na het zwemmen een pijnlijk en brandend gevoel in hun ledematen.

Ook komt jaarlijks bijna zestigduizend kilo kwik in het milieu terecht. Uit onderzoek van de Tulane University van New Orleans bleek dat het kwikgehalte in het lichaam van bewoners uit het binnenland van Suriname twee tot vier keer boven de internationale norm lag.

De goudzoekers in de heuvels van Brokopondo geven toe dat goudwinning niet zonder natuurvernietiging gaat. Ook zij maken zich er schuldig aan. „We moeten wel ontbossen als we in een gebied naar goud willen gaan zoeken. Maar we proberen de schade te beperken door niet meer bomen weg te halen dan nodig is”, aldus goudzoeker Saaki, die opgroeiende in een van de marrondorpen in het binnenland van Suriname. Deze dorpen werden in de koloniale tijd gesticht door weggelopen plantageslaven die de jungle in vluchtten. „Uiteindelijk leven we zelf ook midden in het bos”, zegt hij.

Terwijl de hoge goudprijzen in het binnenland grotere milieuschade veroorzaken, floreert de goudsector in Pa-

Boven: Oerwoud in Brokopondo dat is open gekapt om naar goud te graven. Midden en onder: Abmael Silva Sousa smelt goud om in zijn bedrijf Carioca Metals in Paramaribo.

FOTO'S ERLAN SLEUR, JURGEN LACHMAN

„Ik laat altijd ringen of oorbellen maken van een deel van het goud dat ik vind

Denilson Saaki
goudzoeker

ramaribo. Het noorden van de hoofdstad is al jaren de plek waar de meeste goudzaken gevestigd zijn. Veelal met Portugese opschriften, omdat de meeste van deze bedrijven in handen zijn van Brazilianen. Hier vind je de winkels met alle benodigdheden voor beginnende goudzoekers. De nieuwste modellen graafmachines staan uitgestald en bij de goudopkoopbedrijven staan bordes met daarop dagkoersen van goud.

De Braziliaanse ondernemer Abmael Silva Sousa van goudopkoopbedrijf Carioca Metals is op de ochtend

dat NRC langskomt druk met goudzoekers die hun goud willen laten smelten en verkopen. Hij neemt de papieren zakjes met de brokjes goud uit de jungle in ontvangst. Door deze brokjes te smelten in een smeltoven worden de laatste onzuiverheden, zoals zand en grindresten, eruit verwijderd en blijft er een puur en glimmend blok goud over. Hoewel er geen database bestaat van het aantal goudbedrijven in de wijk, signaleert Silva Sousa wel een duidelijke toename. „Het waren er tientallen, twintig misschien maximaal. Maar de laatste vijf jaar zie ik echt veel meer zaken, het zijn er nu wel veertig of vijftig. Onderlinge concurrentie is er nauwelijks, er is zoveel vraag dat we allemaal goede zaken kunnen doen.”

Door alles wat er in de wereld gebeurt, de onrust en onzekerheid, geeft goud meer vertrouwen dan geld. „Het biedt zekerheid, want het houdt altijd waarde”, zegt Silva Sousa. Aan de muur van Carioca Metals hangen grote zwart-witfoto's van goudmijnen in Brazilië, uit de regio waar Silva Sousa in zijn jeugd ooit als goudzoeker begon. In zijn eigen land is ook een ware goudkoorts uitgebroken door de hoge goudprijzen. Dat heeft gevolgen voor met name de Amazone. Uit onderzoek van het eerder genoemde Amazone Mining Watch blijkt dat er ongeveer zes hectare bos in de Amazone gekapt is als gevolg van mijnbouwactiviteiten in de laatste twee maanden van 2025.

Hoewel de meeste ontbossing in de Amazone niet door goudwinning maar door veeoel wordt veroorzaakt, en de ontbossingscijfers procentueel gezien juist lager liggen dan een paar jaar geleden, blijkt uit dit onderzoek nog iets opmerkelijks. Goudzoekers in de Amazone trekken nu vooral naar nieuwe, nog ontgonnen en onbekende gebieden en zoeken daar naar goud. Silva Sousa: „Door de economische crisis en de hoge olieprijs wordt alles duurder. Dat treft vooral mensen die het toch al niet breed hebben. In Brazilië is de goudwinning een manier om snel geld te kunnen verdienen. Als je fysiek sterk bent en lange tijd ver van de buitenwereld in het bos kunt leven, ben je snel rijk”, zegt hij.

Dat is precies waar goudzoeker Denilson Saaki en zijn mannen op hopen. Voorlopig werken ze nog op deze plek in de jungle, maar als ze binnenkort niet meer goud vinden, trekken ze verder het bos in. Daar begint het proces dan opnieuw; bomen weghalen, het gebied afgraven en zoeken naar goud.

Stel je vragen aan
onze correspondenten!

NRC
CORRESPONDENTEN-
AVOND

Koop nu je tickets op nrc.nl/correspondentenavond

Dinsdag 2 juni
Pakhuis de Zwijger

Eens in de twee jaar komen de ruim twintig correspondenten van NRC tegelijk naar Nederland. Ter gelegenheid hiervan organiseert NRC een bijzonder programma in Pakhuis de Zwijger in Amsterdam. Wil je weten hoe onze correspondenten verslag doen over landen waar journalisten niet welkom zijn? En hoe je als journalist opereert in een wereld die bol staat van de desinformatie? Stel je vragen aan onze correspondenten.

nrc

Advertentie

Spelers van Rotterdam vieren het landskampioenschap. FOTO BAS CZERWINSKI/ANP

HOCKEY

Na dertien jaar zijn de hockeyers van Rotterdam weer landskampioen

Over twee duels versloeg de ploeg van Erik van Driel Amsterdam met 5-4. Bij de prijsuitreiking straalde de vertrekkend coach.

Hugo Logtenberg

ROTTERDAM

De eerste landstitel in dertien jaar. Het zorgde maandagmiddag voor een ongekende euforie bij de hockeyers van Rotterdam. Spelers vlogen elkaar om de nek. Toch stond langs de kant iemand die de hoofdprijs nóg intenser leek te beleven: coach Erik van Driel.

In januari van dit jaar kondigde de club aan na het seizoen afscheid van hem te nemen. De clubleiding sprak van „een strategische afweging”. Voor de volgende fase van de club zochten ze „een ander type coach”. Maar uitgeroemd de vertrekkend coach leidde de club op tweede Pinksterdag naar de hoofdprijs, in eigen huis.

Dat gebeurde niet met het vloeiende aanvalsspel dat zijn team dit seizoen vaak liet zien. Daarvoor was de spanning te groot, de temperatuur te hoog en het aantal fouten te talrijk. International Thijs van Dam was op het middenveld wel opnieuw de motor van de ploeg, die wordt gekenmerkt door veel positiewisselingen en snelheid op het middenveld en de voorhoede. „Dat is onze kracht, maar het kan ook onze zwakte zijn, onze valkuil”, vertelde aanvalster Tjep

Hoedemakers na de winst in de eerste halve finalewedstrijd tegen Pinoké (1-2).

Wie de statistieken van het seizoen bekijkt, ziet wat de internationale bedoelt. Geen team in de hoofdklasse scoorde meer in de 22 competitiewedstrijden dan Rotterdam: liefst 88 keer. De keerzijde van het attractieve spel is dat tegenstanders vaak kansrijk zijn in de tegenstoot na balverlies van Rotterdam.

Gelukkig voor Van Driel heeft hij ook in de achterste linie meerdere internationals staan, waardoor het aantal tegengoals in de competitie beperkt bleef tot 38. Justen Blok is de leider van de defensie, met rechts naast hem de vaak excellerende internationale Pepijn van Heijningen.

Exemplarisch was de return in de halve finale tegen Pinoké in eigen huis. Specialist Van Heijningen benutte twee strafcorners, Hoedemakers scoorde twee veldgoals. Het leverde Rotterdam de winst én een finaleplek op, waar het vorig jaar niet eens de play-offs haalde.

Slachtpartij

Het tekent de geringe krachtsverschillen in de hoofdklasse, waar feitelijk zeven clubs jaarlijks strijden om vier tickets voor de play-offs om de landstitel. Voor die clubs spelen niet alleen Nederlandse,

maar ook buitenlandse internationals. Combineer dat met de hoge intensiteit die het tophockey gewoon is sinds er continu mag worden gewisseld en de attractiviteit van de play-offs zijn grotendeels verklaard.

Het zorgde opnieuw voor volle

Vrouwen

Amsterdam wint landskampioenschap

Bij de vrouwen is Amsterdam maandag voor de 22ste keer landskampioen geworden. Beide finalewedstrijden tegen Den Bosch eindigden na reguliere speeltijd in 2-2. De ploeg van Jesse Mahieu won uiteindelijk via shoot-outs (4-3).

In de tweede finale kwam Den Bosch na een kwartier op voorsprong via Lieve Wijckmans. In de tweede helft scoorde Amsterdam in korte tijd twee keer: beide keren Imke Verstraeten uit een strafcorner. Kort voor tijd maakte Den Bosch gelijk Charlotte Englebert. Den Bosch miste uiteindelijk vier shoot-outs, Amsterdam drie.

stadions en wedstrijden waar de spanning voelbaar was. De eerste wedstrijd van de finale, Amsterdam-Rotterdam op 23 mei, paste geheel in die traditie. Net nadat de rook van het vele vuurwerk was opgetrokken kreeg Rotterdam-aanvoerder Thijs van Dam de bal. In één beweging draaide hij weg bij zijn tegenstander om op volle snelheid met de bal aan de stick door te trekken tot in de vijandige cirkel om daar een voet te vinden.

De daaropvolgende strafcorner lag na een goede stop panklaar voor Van der Heijden. Maar die koos, tot zichtbare verrassing van Amsterdam, voor een ingestudeerde variant. De bal ging opzij naar Justen Blok die met een harde assist de vrijstaande Tjep Hoedemakers bereikte: 0-1.

Het pittige duel eindigde in 2-3. Blok, na afloop tegen NRC: „Het was een slachtpartij, met veel emotie.” Toch was er geen vooropgezet plan om het technisch vaardige Amsterdam fysiek te bestrijden, volgens Van der Heijden. Met een opvallend grote glimlach: „Het gebeurde spontaan...”

Rimpelloos was het seizoen van de Rotterdammers niet. Geen van de ploegen die de play-offs haalde, verloor zo vaak als Rotterdam: vijf keer, waarvan twee achter elkaar

eind 2025. En toeval of niet, in die periode viel trainer Van Driel thuis ongelukkig van een ladder bij een klus op het dak.

Ander spoor

Het incident zette hem aan het denken over zijn toekomst. Een toekomst waar de clubleiding van Rotterdam toen al uit was. Het leidde Van Driel naar eigen zeggen niet af van zijn werk. „Ik ben goed in staat om me te focussen”, zegt hij telefonisch, aan de vooravond van de ontknoping van de finalewedstrijd tegen Amsterdam. Veel meer wil hij niet kwijt. „Omdat ik nu in het moment wil blijven voor de ontknoping morgen.”

Die wedstrijd, thuis in een volgepakt stadion, valt lange tijd niet de kant op van Rotterdam. Amsterdam is feller, attent en komt twee keer op voorsprong. Tot Blok de bal net voor tijd hard de cirkel inbrengt waar de Argentijn Joaquín Menini de bal binnentikt. Wat volgt, is een ontleding die volgt uit dertien jaar geduld. Op de tribunes trillen alle digitale horloges: ‘teveel omgevingsgeluid’. Van Driel straalt van oor tot oor bij de prijsuitreiking. Hij verlaat de club én het hockey. „Ik ga een ander spoor trekken in het leven, al weet ik nog niet welke kant dat opgaat.”

REPORTAGE ROLAND GARROS

Jesper de Jong is *lucky loser* maar klopt de publiekslieveling Wawrinka

Hoewel het publiek veel harder juichte voor Stanislas Wawrinka, wint Jesper de Jong in Parijs met overtuiging.

Renée Peereboom

PARIS

Toen Jesper de Jong de baan op kwam voor zijn eersterondepartij op Roland Garros, werd er heus wel geapplaudisseerd. En zijn mooie punten werden door het publiek echt wel gewaardeerd. Maar de reacties vielen volledig in het niet bij hoe de volle tribunes ontploften zodra zijn tegenstander verscheen. Zelden mocht De Jong spelen voor zulk enthousiast publiek, maar de fans kwamen niet voor hem.

Het publiek deed hard zijn best om lieveling Stanislas Wawrinka door de wedstrijd heen te slepen. De 41-jarige Zwitser was in 2015 nog kampioen in Parijs, waar hij in de finale verrassend won van Novak Djokovic. In zijn carrière won hij drie grandslamtitels. Op dit moment is hij bezig aan zijn laatste jaar als profatleet. De overwinning van Jesper de Jong (6-3, 3-6, 6-3, 6-4) betekende zijn allerlaatste wedstrijd op Roland Garros.

De Jong leek niet al te nerveus te worden van de situatie. Hij begon goed aan de partij; er zat rust in zijn spel, hij bouwde rally's goed op zonder al te veel te forceren, en hij maakte veel gebruik van de zwaktes van zijn tegenstander. Wawrinka beweegt lang niet meer zo snel als in de bloei van zijn carrière en De Jong liet hem geregeld rennen. De Zwitser kwam vaak niet een stap tekort. Met een mooi en goed getimed dropshot wist de Nederlander al vroeg in de set op een break voorsprong te komen. Die break was uiteindelijk voldoende om de set te winnen.

Het had niet veel gescheeld of De Jong had hier helemaal niet gestaan, op Court Simonne-Mathieu. Zijn plek op de wereldranglijst was na een moeizame start van het seizoen niet hoog genoeg om hem te verzekeren van een plekje op het hoofdtoernooi, en dus moest hij het kwalificatietoernooi spelen. Na twee zwaarbevochten overwinningen strandde hij in de derde en laatste ronde. De grandslamdroom leek heel ver weg.

Uiteindelijk werd hij gered door de Fransman Arthur Fils, die vlak voor het begin van het toernooi bekendmaakte dat hij zich geblesseerd moest terugtrekken uit het toernooi. Een grote teleurstelling voor het Franse publiek, maar De Jong zal die teleurstelling niet gevoeld hebben: door de afmelding van Fils mocht de Nederlander als zogeheten *lucky loser* alsnog meedoen aan het hoofdtoernooi. En daarin kwam hij dus meteen te

Jesper de Jong viert zijn overwinning in vier sets. FOTO AURELIEN MORISSARD/AP

genover Wawrinka te staan.

Uitzinnig Frans publiek

In de tweede set kreeg de Zwitser meer kansen, en het publiek voelde dat ook; het gegons op de tribunes nam toe, de reacties op punten van Wawrinka werden steeds explosiever. De Jong hield zijn servicegames, maar dat ging beduidend moeizamer dan in set één, en op 4-3 lukte het niet meer. De set ging naar Wawrinka, het hele Franse publiek werd uitzinnig. Ze waren nog niet klaar voor het afscheid van de Zwitserse legende.

„Dat is de baan op loopt en je hoort het publiek losgaan bij zijn naam, dat zijn geluiden die je liever niet hoort als je ertegenover staat”, zei De Jong er achteraf zelf

over. „Maar ik denk dat ik het mentaal perfect heb gedaan. De Jong hield zijn aandacht erbij en herpakte zich. In de derde en vierde set was hij duidelijk de betere speler, ook al moest hij een

Het had weinig gescheeld of De Jong had niet eens op Roland Garros gestaan

break voorsprong in eerste instantie weer uit handen geven. Hoe hard het publiek het ook probeerde, ze konden Wawrinka niet meer helpen. Een miraculeuze comeback zat er niet meer in.

De 26-jarige Nederlander kent

een moeizaam seizoen; afgelopen jaar brak hij door in de tophonderd en zijn doel voor 2026 was het bereiken van de topvijftig. Maar dat doel raakte verder en verder uit zicht. Toernooi na toernooi strandde De Jong in de eerste ronde, of zelfs al daarvoor: het hele jaar had De Jong nog geen ATP-wedstrijd weten te winnen. En hij kwam dus te kort voor directe deelname aan Roland Garros. De Nederlander was de hoogst geplaatste qualifier.

Als *lucky loser* behaalde De Jong dus zijn eerste ATP-overwinning van het jaar, maar dat is niet wat hem zal bijblijven. „Ik zie het als een heel mooie overwinning in een mooie ambiance, iets wat ik mijn hele leven niet meer ga vergeven”, zei hij achteraf. „Het is iets

waar je kippenvel van krijgt: een drievoudig grandslamwinnaar die je zijn laatste wedstrijd laat spelen op een toernooi dat hij heeft gewonnen.”

Meer kansen voor De Jong

Na deze overwinning liggen er kansen voor de Nederlander. In de tweede ronde speelt hij tegen de Italiaanse qualifier Federico Cina, de nummer 238 van de wereld. Cina heeft zich voor het eerst gekwalificeerd voor een grandslamtoernooi en heeft ook meteen zijn eerste overwinning geboekt. „Hij zit dus op een roze wolk”, zegt De Jong. „Aan mij om te laten zien dat ik al wat langer rondloop. Laat het maar naar vijf sets gaan, dan hoop ik te laten zien dat ik fit genoeg ben.”

VOOR JOU ALS ABONNEE

LAATSTE
KANS

DOWNLOAD TOT EN MET 31 MEI DIT E-BOOK

In samenwerking met WPG Uitgevers geven we abonnees de mogelijkheid om elke maand een e-book te downloaden, als aanvulling op het NRC-abonnement. Heb jij het e-book van deze maand al gedownload?

Hoe werkt het?

- Elke maand staat er een nieuw, kwalitatief hoogwaardig e-book voor je klaar op nrc.nl/ebook. Je kunt het downloaden tot en met het einde van de maand.
- Het e-book is een hele maand te downloaden.
- In de nieuwe maand verschijnt er een nieuw e-book. Op dat moment kan je het oude e-book niet meer downloaden.
- Heb je het e-book eenmaal gedownload? Dan kan je het lezen op een moment dat het jou uitkomt. Op je e-reader, laptop, telefoon of tablet.

nrc

INTERVIEW ARMAND GIRBES INTENSIVIST

'Door woud aan regels kunnen artsen niet meer de beste zorg leveren'

Armand Girbes thuis in zijn tuin. FOTO ANNABEL OOSTEWEEGH

De marktwerking heeft de zorg geen goed gedaan, vindt Armand Girbes, auteur van het boek *Zieke zorg*. Ziekenhuizen moeten zich steeds verder specialiseren, maar dat gaat ten koste van de patiënt.

Karel Berkhout
AMSTERDAM

Intensivist Armand Girbes en zijn collega's deden zes jaar geleden een bijzonder onderzoek met proefpersonen, namelijk naar de maat van de schoen waarmee je in het ziekenhuis het snelst de reanimatieruimte kon bereiken. De grootste maat in de test was 47, de schoenmaat van Usain Bolt, wereldrecordhouder op de 100 meter sprint. Uit het onderzoek, dat in een internationaal tijdschrift werd gepubliceerd, kwam naar voren dat je op schoenen met maat 38 het snelst ter plekke bent. „Toch zal een schoenmaker terecht liever vertrouwen op de eigen kunde en jou de schoen geven die het beste bij je voeten past, niet maat 38”, zegt Girbes (Groningen, 1959), die vrijdag afscheid neemt als hoogleraar intensivecaregeneeskunde aan de VU. De schoen-trial is een soort parodie op de gerandomiseerde klinische studie. „Die staat in de medische wetenschap erg op een voetstuk, maar levert lang niet altijd nuttige informatie op”, zegt Girbes. „Zo bleek uit ons onderzoek dat gegevens die we niet meten belangrijker zijn dan de gegevens die we wel meten voor de overlevingskansen bij ernstige longaandoeningen en sepsis [bloedvergiftiging].”

Girbes, die lang de intensive care (IC) van het VUmc leidde, kraakt vaak kritische noten over de zorg en de medische wetenschap - in columns, boeken en interviews. Tijdens de coronapandemie pleitte

hij er voor om covidpatiënten niet langer automatisch voorrang te geven boven bijvoorbeeld hart- en kankerpatiënten. „Dat leidde tot gedonder met mensen die het niet met me eens waren”, zegt hij. „Maar mijn voorspelling dat we in latere jaren oversterfte zouden krijgen onder niet-covidpatiënten is helaas wel uitgekomen.”

Goede zorg is 'holistisch'

In zijn jongste boek, *Zieke zorg* (2025), breekt Girbes de staf over de gereguleerde marktwerking, die in 2006 werd ingevoerd in de zorg. Sindsdien bepalen zorgverzekeraars steeds meer welke zorg wordt geleverd, hoe, waar en door wie. Met een woud aan regels, keurmerken, normen en procedures voor het product 'zorg', dat is opgeknipt in meer dan 4.000 nauw omschreven verrichtingen (dbc's). „Artsen en verpleegkundigen hebben daardoor steeds meer het idee dat ze patiënten niet de in hun ogen beste zorg kunnen bieden.”

Want goede zorg is in de beleving van Girbes 'holistisch', dus gericht op de hele patiënt plus diens netwerk. „Daarom heb ik bijvoorbeeld familiebegeleiders aangesteld op mijn IC”, vertelt Girbes. „Die helpen familieleden bij het omgaan met emoties maar ook met praktische zaken als waar je geld uit de muur kan halen.” Goede zorg betekent ook dat artsen en verpleegkundigen in de volle breedte naar een patiënt kunnen kijken en voldoende professionele autonomie hebben om zelf te bepalen wat er nodig is.

In de praktijk moeten medici

zich volgens Girbes houden aan vele, zeer gedetailleerde protocollen. Zo nemen aan het begin van een operatie de betrokkenen samen standaard de operatieprocedure door. „Nuttig”, zegt Girbes. „Maar als de chirurg tussendoor even wegloopt om bijvoorbeeld een vraag te beantwoorden, moet de procedure helemaal opnieuw. De chirurg zou namelijk de verkeerde operatiekamer kunnen binnenlopen, is de redenering.” De zorgprotocollen zijn namelijk afgeleid van die voor de luchtvaart: „Daar is het vaak zo dat piloot en copiloot voor het eerst samenwerken, maar in de zorg kennen we elkaar.”

Goede zorg is gericht op patiënt en diens netwerk

De hang naar protocollen kan nog erger ontsporen. Zo werd een ziekenhuis bestraft omdat een verpleegkundige een horloge droeg. „De inspectie beschouwde dat met zero tolerance, als een ernstige schending van het hygiëneprotocol”, zegt Girbes, „terwijl er geen enkel bewijs is, dat een horloge meer kans geeft op verspreiding van ziektekiemen.” Een zeer ervaren verpleegkundige stelde bij een IC-patiënt doorligwonden vast, maar mocht geen speciale matras bestellen. Dat mag alleen een gespecialiseerde verpleegkundige, die helaas afwezig was. „Dat zorgde voor een vertraging van 24 uur.” De door Girbes gewenste brede

benadering wordt verder versmald door verregaande specialisatie in ziekenhuizen, die bijvoorbeeld sommige kankersoorten wel en bepaalde hartziekten niet mogen behandelen. Academische ziekenhuizen moeten zich vooral buigen over zeer complexe, vaak zeldzame aandoeningen en de 'gewone' aandoeningen overlaten aan de niet-academische ziekenhuizen. Het idee achter de specialisatie is dat de kwaliteit omhoog gaat als bijvoorbeeld een chirurg een bepaald type operatie vaak doet.

„Natuurlijk word je er beter in als je een operatie niet twee keer per jaar doet, maar twintig keer”, zegt Girbes, die zelf lang op een chirurgische afdeling werkte. „Maar ik betwijfel zeer of vijftig keer beter is dan twintig keer, zeker als een chirurg naast die twintig specifieke operaties nog veel andere operaties doet.” Tegelijkertijd zijn er volgens hem veel nadelen aan wat hij smalend „halve ziekenhuizen” noemt.

Deskundige collega's weg

Veel patiënten hebben meerdere aandoeningen, legt Girbes uit. „Dan behandel ik bijvoorbeeld een hartpatiënt die ook diabetes heeft, wat vaak het geval is. Voor die diabetes moet de patiënt dan naar een ander ziekenhuis, want wij doen alleen ingewikkelde zorg.” Vervelend voor de patiënt, zegt Girbes, maar ook slecht: „Bij de overdracht gaat altijd iets van de informatie verloren. De communicatie met een ander ziekenhuis is minder goed dan in je eigen ziekenhuis.” Met de specialisatie verdwijnen

ook deskundige collega's. „Ik heb ontzettend veel geleerd van andere medisch specialisten”, vertelt Girbes. „Dan vroeg ik een cardioloog om even mee te kijken. De drempel om advies te vragen aan een dokter in een ander ziekenhuis is hoger. Daardoor word ik minder goed in mijn vak.”

De overgebleven dokters worden steeds meer superspecialisten, zoals een orthopedisch chirurg die geen heupoperatie meer aandurft omdat ze alleen nog schouders doet. In het academisch ziekenhuis verschaalt wetenschappelijk onderzoek doordat het nog vooral wordt gedaan aan „ziektes die niet veel voorkomen”.

Dit type ziekenhuis is ook niet meer geschikt om dokters-in-opleiding ervaring op te laten doen, want de patiënten zijn niet representatief: „Daardoor worden jonge dokters minder blootgesteld aan collega's die geregeld vragen: zit het wel echt zo?” Specialisatie kan heel nuttig zijn, benadrukt Girbes, voor heel gespecialiseerde verrichtingen en zeldzame ziekten zoals „stamceltherapie of operaties bij alveeskliekkanker”. En er zijn ook heel nuttige protocollen, zoals de regel dat je heel verschillende stoffen niet moet bewaren in identieke flesjes. „En natuurlijk moeten er checks and balances zijn, maar niet in de vorm van afvinklijstjes.” Hoe dan wel? „Door een aanspreekcultuur, wat ik noem: Kijken In Elkaars Keuken. Laat een dokter een tijdje meelopen in een ander ziekenhuis en noteren wat beter kan. Daarmee wordt de patiënt wel geholpen.”

De New Yorkse burgemeester **Zohran Mamdani**. FOTO SPENCER PLATT/GETTY IMAGES

Linkse leiders moeten minder gladgestreken zijn

Links wordt geregeerd door angst, ziet *Toine Donk*. De vrees om niets verkeers te zeggen of te doen. Intussen gaan op rechts allerlei paradijsvogels er met de stemmen vandoor. Daar kunnen Nederlandse progressieven wat van leren.

En gospelkoor bij de presentatie, mooie linnen tasje en vanzelfsprekend verdeelde reacties over de naam: in maart werd Progressief Nederland geboren. Een nieuwe linkse hoop en die is hard nodig. Toch, als ik denk aan de linkse weg omhoog, denk ik niet aan een nieuwe naam of aan het Linkse Verhaal waartoe altijd weer wordt opgeroepen.

Ik denk aan erectiepillen. De setting is de podcast *The Adam Friedland Show* en de gast is de net verkozen burgemeester van New York, Zohran Mamdani. Voor het gesprek, in november vorig jaar, kijkt presentator Friedland in de camera en zegt: „Ik onderbreek het gesprek met de burgemeester even om jullie te vertellen over Ro Sparks. Voor je erectie.”

Wat volgt is een minutenlange reclame over hoe de Ro Sparks-erectiepillen werken - slogan: *get hard, fast*. Intussen merkt Friedland op: „De burgemeester zit toe te kijken.”

Mamdani's pr-team grijpt niet in - alsof dit de normaalste gang van zaken is voor een (toen) aankomend burgemeester. Zo ook bij de rest van het rommelige en eigenaardige gesprek. Van Mamdani's kant geen keurige Amerika-liefde of een boodschap van fatsoen (*Samen vooruit*). In plaats daarvan: grappen over haartransplantaties in Turkije, over wietsnoepjes en over Mamdani's obsessie met Arsenal,

de Engelse voetbalclub waar in de VS precies niemand om maalt. Met resultaat: het interview zal miljoenen keren worden gestreamd.

Het is communicatieve chaos. En het zegt alles over wat er de afgelopen tien jaar is veranderd in politiek.

Betuttelende empathie

Mamdani is namelijk geen uitzondering. Hij past in een patroon dat het politieke landschap heeft overgenomen: leiders met een persoonlijkheid die niet is gladgestreken door een strakke mediatraining. Rommelige leiders. Zij spreken ons aan, en waarom is duidelijk: hun rommeligheid is een tegenreactie op de politicus zoals we die al zo lang kennen. Eentje die klinkt als een helpdeskmedewerker.

Zulke politici zijn altijd keurig: 'Supervervelend voor u'. Maar je voelt dat het script is. Hun empathie is betuttelend, hun kleding is afgestemd met hun adviseurs. Zo is de politiek de afgelopen decennia gaan aanvoelen: doen alsof.

Doen alsof je 'gewoon' bent gebleven. Doen alsof je nooit wat fout hebt gedaan. Doen alsof je in de partij allemaal door één deur kan. Doen alsof je niet ijdel bent. Doen alsof je gelooft dat een taskforce iets zal oplossen. Doen alsof je alleen maar geeft om de stemmer. Doen alsof je verontwaardiging niet ingestudeerd is.

Daarom is er als reactie een vorm van leiderschap opgekomen die draait om het loslaten van perfectie. Die on-

gevoelig is voor politieke mores. Geen pr-praatjes. Ongegeneerd. Zulke leiders spreken rommelig, veranderen van mening en durven live te improviseren. Ze schuwen niet achter werkgroepen en rapporten, maar hebben instinct.

Hier wordt het belangrijk voor linkse partijen in Nederland, zoals Progressief Nederland. Want wat opvalt: rommelige leiders heb je nauwelijks op links, maar haast uitsluitend op rechts. Milei met zijn potsierlijke kettingzaag. Wilders met zijn vreemde kapsel.

Trump met zijn oeverloze, onsamenhangende geratel. Boris Johnson met zijn citaten van Ovidius en het klungeelig bungelen aan een tokkelbaan. En vooruit, een linkse uitzondering: Bernie Sanders met zijn aanstekelijke nukkigheid en zijn dikke, gebreide wanten.

Waar de klassieke leider vertrouwen probeerde te winnen door perfect te lijken, wint de rommelige leider juist door zichtbaar mens te zijn. De politiek is zo stijf en gescript geworden, dat alleen een ongegeneerde stem nog voelt als een eerlijke. Dat bijna alle voorbeelden van rechts komen, zegt veel. Op links blijft het doen-alsof overheersen - van individuele politici tot partijcultuur.

De oorzaak? Angst. Links wordt geregeerd door bangheid. Een verkramping die bestaat uit: doe niks verkeers, zeg niks verkeers. Linkse communicatie draait om: *is het wel ver antwoord, is het wel inclusief?* Elk

standpunt moet onberispelijk zijn, vooraf getoetst aan alle mogelijke bezwaren, afgestemd met iedereen die er iets van zou kunnen vinden. Spontaniteit is risico. Directheid is gevaar. Charisma - dat ongrijpbare, rommelige, menselijke - wordt gewantwoord als oppervlakkig. Links vlucht naar veiligheid: naar omslachtige formuleringen, naar eindeloze coördinatie, naar commissies en rapporten. Wie toch een fout maakt, wordt binnen de eigen gelederen vaak harder afgestraft dan door welke tegenstander dan ook.

Hoe komt dat? Of politici bang zijn of durf tonen, hangt grotendeels af van hun omgeving. Daarom is het voor linkse partijen belangrijk om de vraag te stellen: welke cultuur moedig je aan binnen je beweging? Eentje van angst of eentje van lef?

Rechts heeft een omgeving gebouwd waar risico juist beloofd wordt. In kroegen. In podcasts. In online gemeenschappen. Ruimtes waar rommelige leiders ontstaan - niet uit brainstormsessies met communicatiestrategen, maar uit de vrijheid om te laten zien wie je bent.

Links ontbeert zo'n ecosysteem. Links organiseert overleg. Afstemming, geen experiment. Wie in zo'n omgeving opgroeit, leert zichzelf kleiner te maken dan-ie eigenlijk is. Zo krijg je politici die zich gedragen alsof ze door een compliance-afdeling zijn geprogrammeerd. En daar prikt de kiezer doorheen.

Links zal zijn angst moeten loslaten. Zo'n cultuur van durf kun je niet afdwingen. Je kunt haar niet doordrukken met beleidsnota's of adviescommissies. Je kunt haar alleen aanmoedigen door een omgeving te creëren waar het anders mag. Een cultuur waar de reflex niet is: *kan dit kwaad?*, maar *zou dit kunnen werken?*

Biefstksocialisten

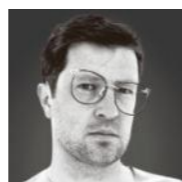
Nu er met Progressief Nederland een nieuwe brede linkse partij is ontstaan, is dat belangrijk. Juist een fusiepartij kan het zich niet veroorloven elk verschil glad te strijken. Hoe breder een partij, hoe meer er op rafels moet worden gerekend: de biefstksocialisten die zich niet herkennen in het klimateactivisme, de rebelse activisten die zich niet herkennen in de compromispolitiek. Dit vraagstuk raakt de hele linkse beweging. Deze tijd vraagt erom te leren leven met de rafelranden van je eigen beweging.

Kijk nog eens naar Mamdani. Hij kreeg kritiek op zijn optreden bij Hasan Piker, een populaire streamer die ooit zei dat Amerika 9/11 had verdiend. Mamdani weigerde hem te verketteren. Ja, Pikers uitspraken waren 'verwerpelijk' - maar Mamdani legde uit waarom hij toch ging: „Een deel van de reden waarom Democraten een permanente minderheid zijn geworden, is dat we alleen willen praten met journalisten, streamers en Amerikanen met wie we het eens zijn over *Elk. Afzonderlijk. Punt.*”

Zulke momenten laten mij zien waar de kracht ligt van rommelige politiek. Het maakt ruimte. Voor een collectief dat niet alleen vurig is, maar ook warm en open. Voor twijfel, voor leren, voor koerswijziging en een gezonde discussie.

Ik zie rommeligheid traditioneel als een linkse eigenschap. Jan Schaefer met zijn „in geluk kan je niet wonen”. De Amsterdamsche Kabouterbeweging die in 1970 hun eigen staat uitriepen. Eberhard van der Laan die een boze Amsterdammer niet suste met een ingestudeerd 'ik begrijp uw zorgen' maar terugbeet met humor, eerlijkheid en standvastigheid: „Ach flikker op, ik woon in de Baarsjes, waar woon jij? Ouwehoer!”

Rommeligheid is altijd de taal geweest van linkse mensen. Laten we die traditie heroveren.

Toine Donk is schrijver en mede-oprichter van uitgeverij Das Mag.

COLUMN SJOERD DE JONG

Anti-AZC-agitatie is politiek terrorisme

De vader, of beter het slachtoffer, was een 17-jarige zwarte jongen, Jesse Washington. Hij was veroordeeld wegens moord en verkrachting van een witte vrouw, en werd op 15 mei 1916 door een meute aan een ketting uit het gerechtsgebouw van Waco (Texas) gesleurd, door de straten geparadeerd, geslagen en gestoken, daarna aan een boom geketend, overgoten met olie en levend verbrand. Rond het gerechtsgebouw waren tienduizend inwoners samengedromd voor de festiviteiten. Zij lachten en juichten terwijl Jesse werd gemarteld. Foto's van de „barbecue”, met een trevreden menigte rond het verkoelde lijk, werden als Ansichtkaarten rondgestuurd.

Het is een extreem voorbeeld van openlijke eigenrichting, maar een dat in het zuiden en westen van de Verenigde Staten niet ongewoon was, tot in de jaren twintig van de vorige eeuw. De raciale orde, geschonden door de jonge vader, moest worden gehandhaafd - en dat kon niet worden overgelaten aan de staat. Integendeel, die liep - ver weg in Washington - juist in de weg, met praatjes over gelijke rechten. Als ze zich er al mee bemoeide, wat lang niet altijd het geval was.

Nederland is geen Texas - gelukkig. En ook Texas anno 2026 is niet langer dat Texas - goddank. Maar het oplaaiende verzet tegen de hele linkse beweging, opgefokt door landelijke politici, heeft onheilspellende kenmerken van eigenrichting en politiek geweld.

Niet eens in het wapperen met de Nederlandse vlag - ook D66-leider Jetten wikkeld zich daar tenslotte in om premier te kunnen worden. Eerder in een aantal andere dingen. Allereerst: de hang naar de bestendinging van een sociale orde voor het eigen volk. Er wordt volop gemammerd over de procedure en gebrekkige communicatie - maar was het anders gelopen als de burgemeester van Loosdrecht maandenlang inspraakavonden had georganiseerd? Je kunt het betwijfelen.

En waren het louter extremistische activisten daar in Loosrecht? Net zo min als in Texas. Eerder 'gewone burgers' die zichzelf als de maat van de sociale orde zien en, uit angst of wrok, weigeren een krimp te geven.

Dan: het symbolische, bijna rituele karakter van de protesten. Het vuurwerk smijten en brandstichten. Vuur fascineert net als geweld, ze hebben een eigen dynamiek. Het inzetten van vrouwen en kinderen als onschuldig geoormerkte slachtoffers van vreemde dreiging. Ook in het Amerikaanse Zuiden was dat de obsessie: de verkrachting van 'onze vrouwen en meisjes' (en

rassenvermenging).

Die fetisj van het bedreigde volk, ook hier al decennia gekoesterd door politieke entrepreneurs en intellectuele aspirant-revolutionairen, staat een serieuze, werkbare oplossing van het asielprobleem juist in de weg. Die kan er alleen komen als de zaak uit de sfeer van eigenrichting wordt gehaald die nu de overhand krijgt bij de protesten.

Dat die nativistische geest vaardig is geworden over een deel van 'het volk' is ook te wijten aan falende autoriteiten die de veenbrand te lang hebben aangezien. Handhaven is geen Hollandse specialiteit. De staat stond erbij en keek ernaar toen links-radicalen in 1986 een hotel in de fik lieten gaan waar Janmaat en de zijnen vergaderden. Of, meer in lijn met de huidige agitatie, de Afrikaanderellen in Rotterdam in 1972, toen de ruiten ingingen bij pensions met Turkse gastarbeiders (ook toen: om onze meisjes en vrouwen).

Je kunt de onlusten niet blijven vergoelijken als de noodkreet van een gepiepelde bevolking

Nu is het nog erger: de brandstichters worden aangemoedigd door een lichting recht-radicalen Haagse politici die zich, soms na jaren op het pluche, afkeren van 'de boven ons gestelden' en zich in revolutionair enthousiasme voegen bij de 'dappere burgers'. Terwijl het kabinet van 'het kan wél-Jetten' zich geen houding weet te geven.

Zijn kabinet staat op een kruispunt. Je hoeft de 'asielcrisis' niet weg te praten, het is duidelijk dat het opvangsysteem allang is vastgelopen en er hoog-nodig buiten de doos gedacht moet worden. Tegelijk kun je het geweld niet verkleinen tot een, weliswaar bedreuenswaardige, uiting van legitieme volkswoede. Alsof heel Nederland in Loosdrecht de brandweer met schuim op de lippen stond tegen te houden. Integendeel, het is hoog tijd dat alle andere 'bezorgde burgers', inclusief die in Den Haag, zich luid en duidelijk tegen de tenaagte agitatie die erop uit is de zaken te ontworpen in de hoop op een grote, vurige omwenteling.

Sjoerd de Jong is redacteur van NRC.

Commentaar

LOONVERSCHILLEN

Transparantie over loonkloof is een belangrijke stap

Beter laat dan nooit. Met zijn voorstel om vanaf juni 2028 bedrijven te verplichten inzicht te geven in loonverschillen tussen mannen en vrouwen, zet minister Hans Vijlbrief (Sociale Zaken en Werkgelegenheid, D66) een belangrijke stap. Dat Nederland daarmee eigenlijk anderhalf jaar te laat invulling geeft aan een Europese richtlijn die dit regelt, is op zijn minst ongemakkelijk te noemen. Dat er überhaupt nog sprake is van een loonkloof tussen mannen en vrouwen is, gezien het feit dat het wettelijk sinds 1980 (!) verboden is om gelijk werk ongelijk te betalen, ronduit beschamend.

Vijlbrief neemt nu - gesteund door de Europese richtlijn - alsnog het voortouw, daar waar veel van zijn voorgangers dat niet aandurfden. Dat valt te prijzen. Zijn voorstel is helder: Bedrijven en organisaties met ten minste honderd medewerkers moeten straks hun salarisgegevens naar het ministerie sturen. De percentages van loonverschillen tussen mannen en vrouwen per functie publiceert het ministerie vervolgens op een speciale website. Medewerkers kunnen de data dan inzien en bekijken hoe het gesteld is met de loonverschillen binnen hun bedrijf. Medewerkers van kleinere organisaties en bedrijven kunnen dit straks zelf bij hun werkgever opvragen. Op het niet delen van de gegevens staat een boete die kan oplopen tot 10.300 euro.

Het grote probleem de afgelopen decennia was dat jaar op jaar werd aangetoond dat de loonkloof bleef bestaan, maar dat er geen maatregelen waren om bedrijven te dwingen dat probleem daadwerkelijk op te lossen. De kloof nam soms een beetje af, soms een beetje toe, maar

daadwerkelijk het probleem aanpakken gebeurde - vaak onder druk van de werkgeverslobby - niet. Nog altijd verdienende vrouwen in Nederland volgens het CBS in het bedrijfsleven in 2024 gemiddeld per uur 6,1 procent minder dan mannen voor hetzelfde werk.

Tegelijkertijd hoeft je geen visionair te zijn om te weten dat ook deze wet de loonkloof niet zal dichten

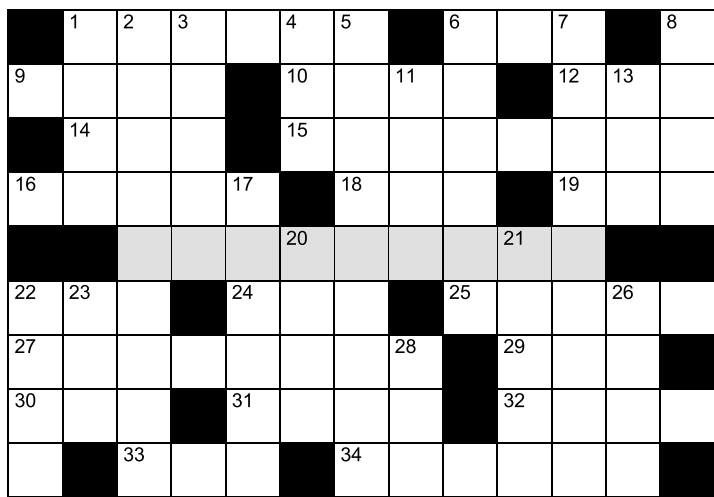
De nu aangekondigde transparantie zal in elk geval de loonkloof zichtbaar maken en bedrijven die daar niet aan meewerken beboeten. Dat is een begin, maar het is de vraag of dat voldoende is. Duitsland voerde zelf al regels over verplicht rapporteren van de loonkloof in, vooruitlopend op de Europese regels. Uit onderzoek is gebleken dat die transparantie de kloof niet heeft gedicht. Slechts 4 procent van de Duitse werknemers raadpleegde de database met gegevens.

Verplichte loonkloofrapportages hebben in Denemarken en het Verenigd Koninkrijk tot een kleine vermindering van de loonkloof geleid, helaas vooral door lagere lonen voor mannen in plaats van hogere lonen voor vrouwen. In Oostenrijk bleek de loonkloof marginaal af te nemen nadat in vacatures informatie over lonen werd opgenomen. Maar nog steeds is er geen land ter wereld waar de loonkloof volledig is gedicht.

Daarmee wordt de kern van het loonkloof-probleem geraakt: Nederlanders spreken niet graag over hun salaris. Ook in het nieuwe voorstel komt de verantwoordelijkheid voor het openen van een gesprek over salarisverschillen bij de werknemers te liggen. Dat dat gesprek nu eindelijk op basis van de feiten gevoerd kan worden, is winst; je kunt een kloof pas ter discussie stellen als je weet dat die bestaat.

Tegelijkertijd hoeft je geen visionair te zijn om te weten dat ook deze wet - mocht ie door de Tweede en Eerste Kamer worden aangenomen - de loonkloof niet zal dichten. Daarvoor is meer nodig: meer steun voor werknemers (veelal vrouwen) die dit probleem willen aanpakken. Strengere straffen voor bedrijven die de kloof al dan niet moedwillig in stand houden. En vooral: meer beleid dat gelijke invulling van taken van mannen en vrouwen bevordert, niet alleen op het werk, maar ook thuis.

IN HET MIDDEN

Meer puzzels van Studio Steenhuis op steenhuispuzzels.nl

Vul in en ontdek wie of wat er midden in het nieuws staat

Horizontaal: 1. Gitaareffect 6. Bijproduct 9. Émile __, Franse schrijver 10. 'Going To A __', soulklassieker 12. Stoot 14. Past voor plantje of kraker 15. AAAAAARGHHH!!!! 16. Pelsdier 18. Loopt vaak rond met een mes 19. Les __ et les autres 22. *De oesters van Nam __*, roman van Kees van Beinum 24. Waren Beau en Freek als student lid van 25. Naked __, Burroughs 27. Charlene de __-Heineken 29. Eerste vrouw van Jakob 30. __ de Jong, regisseur 31. Gaat voor het zingen de kerk in 32. Past voor pees of mast 33. __ Teletekst 34. Past voor broek of krokodil

Verticaal: 1. Wakker geworden in een onrechtvaardige wereld 2. Doet de overheid vanaf 2028 nog alleen digitaal 3. __ *la vista, baby!* 4. 'It was twenty years __ today' 5. Sportterm 6. Eetbaar spiraaltje 7. Columbo, Clouseau of Marple 8. Daar valt wat uit te halen 11. Niet fijn 13. Kluns 17. Ondeugend 20. Hoofdstad 21. Leonhard __, grondlegger van de moderne wiskunde 22. Zitten er 110 van in een biertje 23. __ it, 'Weird Al' Yankovic 26. De c van ic 28. __ *et lab*

Oplossing puzzel 22 mei. Horizontaal: 2. BAMI 5. PEUKEN 10. EDEN 12. DARLING 13. NVIDIA 14. OPTIEK 16. GD 17. SAFE 19. PLO 23. IPA 25. HALL 27. RE 28. RONDOM 30. OESTER 32. LEONORE 33. SOME 34. VINGER 35. GROM **Verticaal:** 1. BEN-GVIR 2. BEI 3. ANDRÉ 4. IDA'S 5. PROFPLOEG 6. ELPEE 7. UIT 8. KNIP 9. EGEL 11. DVD 15. KOPEREN 18. AAL 20. TANEN 21. RHÔNE 22. LASSO 24. POLI 26. AMOR 27. REM 29. DOG 31. TOM **In het midden:** TER APEL

© Studio Steenhuis steenhuispuzzels.nl

BOEK UIT DE KAST

Uit straatboekenkastjes in heel Nederland haalt *Arjen Fortuin* steeds een boek, bespreekt het, en geeft het door. Deze week een Indische schat uit De Hoven.

Verhalen van een vergeten Indische schrijfster

Wie vanuit Zutphen de IJsselbrug oversteeft, komt in De Hoven. Officieel is het een dorp, maar dat blijkt het pas sinds 2015 te zijn. Daarvoor was het een wijk van Zutphen. Een wonderlijke omkering; want waar uitbreidingslustige groeikernen het ene dorp na het andere tot woonwijk maken, is De Hoven dus officieel verdorpt. Het laat zich raden dat de Hovense meningen hierover verdeeld zijn.

Natuurlijk zijn er in zulke omstandigheden ook mensen die gewoon lekker een boek gaan lezen: De Hoven zit relatief ruim in zijn boekenkastjes en het best gevulde kastje bevat een dun verhalenbundeltje van Lin Scholte (1921-1997): *Takdiran en andere verhalen* uit 1977. Scholte was de dochter van een KNIL-militair en een Indische vrouw en bracht de eerste 24 jaar van haar leven - op haar zestiende trouwde ze zelf ook met een militair - in Nederlands-Indië door, wat tevens haar voornaamste onderwerp is. Veel wordt ze niet meer gelezen.

Je hoeft niet lang in *Takdiran* (wat lotsbestemming betekent) te lezen om te concluderen dat dat jammer is. Scholte vertelt precies, bijvoorbeeld over hoe haar moeder tijdens een overstroming urenlang met haar als baby in de armen op een tafel zat. „Het water steeg tot onder het tafelblad, het klotste ertegenaan, het huis kraakte in zijn voegen en deinde licht mee met de golfbeweging.”

Het grootste deel van *Takdiran* gaat om de belevenissen van Scholte na de Japanse capitulatie, in de chaos van Indonesische vrijheidsstrijders, Britse troepen en groepen Nederlandse vrouwen en kinderen die zich laten meevoeren in de hoop zo uit het strijd-

gewoel te komen. Dan gaat het over barakken waar iedereen door elkaar heen op de grond ligt te slapen, maar waar je ook zomaar de hand van de een of andere kerel op je been kan voelen of in een open truck midden in een vuurgevecht belandt. Op dat moment zegt Scholte haar kinderen (ze heeft er twee) zich zo klein mogelijk te maken en gaat ze beschermend om hen heen staan. Tekenend voor de kalme, reflexieve schrijfrant van Scholte is dat ze daaraan toevoegt: „Natuurlijk zou het weinig geholpen hebben, realiseer ik me nu, als onze truck werkelijk getroffen was.”

Uiteindelijk belandt het gezin in Nederland, waar de kinderen kennismaken met ijs. Dat hangt in ijspegels aan de boot waarmee ze hartje winter naar Amsterdam varen. Zoiets als ijslolly's, legt moeder uit. Maar waarom hangen ze hier ijslolly's aan een boot, willen de verbijsterde kleintjes weten. Het laatste - zeer opmerkelijke - verhaal gaat over de ziekte en dood van de vader van Scholte, in 1959. Dat bevat pijnlijke dialogen tussen dochter en arts, waarbij die laatste weigert uit te spreken dat de aandoening ongeneeslijk is en de dochter met een reeks omwegvragen toch tot de kern weet door te dringen. Ook blijkt dat een euthanasieverhaal te zijn, wellicht een van de vroegste in de Nederlandse letteren - afgesloten met even secure als liefdevolle omschrijving van het uiteindelijke sterven.

Wilt u het besproken exemplaar hebben? Mail naar boekuitdekast@nrc.nl; het boek wordt onder inzenders verloot, de winnaar krijgt bericht.

AI PROMPT

In de trein vang ik een gesprek op tussen twee studenten.
„Ja bro, AI redt echt mijn leven. Drie drukken op de knop en 'boem' hele paper klaar.”
„Ja, maar ik vind het wel lastig dat AI vaak te moeilijk schrijft. Dan geloven ze natuurlijk nooit dat ik het heb geschreven.”
„Maar je kan AI ook laten schrijven zoals jezelf, hè. Ik zeg altijd: schrijf deze opdracht als een hbo-student die bijna afgestudeerd is...” Een stilte valt.
„...met een IQ van 108.”

Lezers zijn de auteurs van deze rubriek. Een Ikje is een persoonlijke ervaring of anekdote in maximaal 120 woorden. Insturen via ik@nrc.nl

Marieke de Vries

FOKKE & SUKKE
KOMEN ZE NOG ZELDEN TEGEN

WORDT HET NIET EENS TIJD OM DIE OMGEKEERDE VLAGGEN ALS CULTUREEL ERFGOED TE ERKENNEN?

nrc > puzzels

NIEUW

Crux: kleine kruiswoordpuzzel voor grote denkers

Speel alle puzzels op nrc.nl/puzzels

SUDOKU

					1	8		
			7	2		3		
8		4						
6					2		7	1
		5	8					
			3		6			
	4				9		2	
	1					5	3	

Meer puzzels en boeken van Peter Ritmeester op pzzl.com

Plaats de cijfers 1 tot en met 9 zo in het diagram dat elk cijfer precies één keer voorkomt in elke rij, kolom, de negen vetomrande 3x3 vakken, én de vier grijze 3x3 vakken. © Peter Ritmeester PZZL.com Rechts: de oplossing van gisteren.

1	4	6	7	3	2	5	8	9
3	2	7	8	9	5	1	4	6
8	5	9	4	1	6	2	3	7
4	3	1	6	2	9	8	7	5
6	8	5	1	7	4	3	9	2
9	7	2	3	5	8	4	6	1
7	1	8	5	6	3	9	2	4
2	6	4	9	8	1	7	5	3
5	9	3	2	4	7	6	1	8

Achterpagina.

Blackbird: 'Ik wilde schreeuwen: zien jullie mij nog?'

INTERVIEW

PAGINA C4-5

Cultuur

CULTUUR & MEDIA

Slotceremonie zaterdag van het filmfestival Cannes. Vlnr. actrice **Tilda Swinton** met de cast van *Fjord*: actrice **Renate Reinsve**, regisseur **Cristian Mungiu** en acteur **Sebastian Stan**. MARKO DJURICA/REUTERS

Gouden Palm voor spraakmakende 'Fjord'

CANNES 2026 Cristian Mungiu won op het filmfestival in Cannes zijn tweede Gouden Palm. In 'Fjord' botst een orthodox gezin met progressief Noorwegen. Controversieel, de film is gedoemd om te worden gekaapt door radicaal-rechts.

In de Noorse film **Fjord** botst een conservatief gezin met de progressieve waarden van de omgeving. FOTO FESTIVAL DE CANNES / FJORD

Tristan Theirlyncx en **Sabeth Snijders**

CANNES

Cannes heeft dit jaar geen verrassende, maar wel een verdelende winnaar. Het drama *Fjord* won zaterdagavond de Gouden Palm, de hoofdprijs op het meest prestigieuze filmfestival ter wereld. De Roemeen Cristian Mungiu is daarmee slechts de tiende regisseur die tweemaal de Gouden Palm won: in 2007 kreeg hij de prijs voor zijn abortusdrama *4 Months, 3 Weeks and 2 Days*.

Fjord volgt een vroom Roemeens-Noors stel (Sebastian Stan en Renate Reinsve) dat aan een idyllische fjord gaat wonen, maar al snel in de problemen komt met de Noorse autoriteiten. Ze mishandelen hun kinderen, vinden de progressieve Noren: ze gebruiken lijfstraffen en leren hen dat homoseksualiteit niet pluis is. Maar de

Gheorghiu's beroepen zich op vrijheid van cultuur en geloof: dat zou toch moeten gelden in Noorwegen? Het leidt tot een waardenbotting die wordt uitgevochten in de hoogste regionen van het gerecht én het gepolariseerde medialandschap.

De film viel bij enkele critici verkeerd: beweert Mungiu hier nu dat Noorwegen, ondanks al zijn progressieve waarden, toch dogmatisch een cultuur afdwingt bij buitenstaanders? Tijdens een persconferentie in Cannes was Mungiu strijdbaar. Hij ziet twee groepen die „zo ver geradicaliseerd zijn“ dat er geen middenweg meer gevonden kan worden. Dit verhaal baseerde hij op uitgebreid onderzoek.

Fjord zal nog wel meer ophef veroorzaken. Ook Mungiu weet dat de film gedoemd is te worden gekaapt door radicaal-rechtse groepen met een slachtoffercomplex. Maar alleen daarom is het al een van de interessantste en spraak-

makendste films van het jaar. De film won ook de persprijs.

De selectie van het filmfestival van Cannes imponeerde dit jaar iets minder dan die van 2025, met latere Oscarkandidaten als *Sentimental Value*, *It Was Just an Accident* en *The Secret Agent*. Dat kwam niet alleen omdat Amerikanen het festival dit jaar grotendeels oversloegen, maar ook omdat oude meesters als Asghar Farhadi, Pedro Almodóvar en Hirokazu Kore-eda teleurstelden. In de loop van het festival gingen er toch genoeg films in première die ongetwijfeld zullen doorstromen naar de Oscars.

Zoals *Minotaur*, winnaar van de Grand Prix (tweede prijs) van het festival. De thriller was een triomfantelijke terugkeer voor Ruslands belangrijkste dissidente regisseur, Andrej Zvjagintsev, die negen jaar geleden de juryprijs won voor *Loveless*. In 2022 stierf Zvjagintsev bijna aan Covid in een kliniek; zijn longen waren voor 90 procent beschadigd en hij voelde zijn ledematen niet meer. In het ziekenhuis hoorde hij van de Russische invasie in Oekraïne, die in zijn nieuwste film een hoofdrol speelt.

Minotaur is een bewerking van Claude Chabrols thriller *La Femme*

Het ging meer over Travolta's baret dan over het geringe aandeel van vrouwelijke regisseurs

infidèle (1969). De handeling is verplaatst naar een Russisch provinciestadje tijdens de begindagen van de „speciale militaire operatie“ in Oekraïne. Zakenman Gleb komt erachter dat zijn vrouw een affaire heeft, ondertussen moet hij van de burgemeester veertien werknemers naar het front sturen. Zvjagintsev zet Rusland meedogenloos neer: misdadig, ontgoocheld en verlamd van angst.

Zo gingen de belangrijkste prijzen van het festival naar de twee meest contemporaine films. De rest van de belangrijke prijzen ging naar historische films - een trend op het festival dit jaar.

De DDR-reis van Thomas Mann

De scenarioprijs ging naar oorlogsfilm *A Man of His Time* (*Notre Salut*). De door ambitie verblinde Henri Marre ziet kansen in het door nazi's bezette Frankrijk en bemachtigt een baantje bij het Vichy-regime. De regieprijs werd toegekend aan twee films - de jury kon dit jaar niet kiezen. De Poolse regisseur Pawel Pawlikowski won voor zijn bejubelde *Fatherland*, een elegante, minimalistische zwartwitfilm over de Duitse Nobelprijswinnaar Thomas Mann, die in 1949 met zijn dochter Erika van West- naar Oost-Duitsland reist. Terwijl Mann afstandelijke, intellectuele speeches houdt over Goethe, wordt rondom hem een nieuw machtsevenwicht gezocht en worstelt zijn verslaafde en verbitterde zoon met de schaduw van zijn gelauwerde en narcistische vader.

De andere winnaars waren de Spaanse regisseurs Javier Ambrosi en Javier Calvo, voor het ambitieuze Spaanse *La Bola Negra*. Het

was de verrassing van deze editie. Na afloop van de première kreeg de film een staande ovatie van zestien minuten: het langste applaus van het festival.

De film verweeft op ingenieuze wijze verhaallijnen over de Spaanse Burgeroorlog en Spaanse queer-personages in 1932, 1937 en 2017. Rode lijn is een onafgewerkt toneelstuk van de Spaanse dichter en toneelschrijver Federico García Lorca. Na al het uitgebeende drama dat de hoofdcompetitie te bieden had, kwam deze schaamteloos romantische film binnen als een mokerslag. Queer verhaallijnen doken trouwens dit jaar in talloze films op. De jury van de Queer Palm, de prijs voor een film met lhbtiq+ of feministische thema's, kon kiezen uit een recordaantal van 21 films.

Queers in de loopgraven

De prijs voor beste acteur ging tot veler verrassing naar de hoofdrolspelers van queeroorlogsfilm *Coward*, in plaats van naar favoriet Javier Bardem die héél overtuigend een egocentrische vader neerzette in *The Beloved*.

Coward, van de Belgische regisseur Lukas Dhont, speelt zich af tijdens de Eerste Wereldoorlog die een soort vrijheid bieden voor twee jonge mannen. Ze mogen er tijdelijk werken aan (drag-)voorstellingen om het moreel van hun medesoldaten op te krikken. Acteurs Emmanuel Macchia en Valentin Campagne sprongen elkaar tijdens de ceremonie - zoals zo vaak in de film - emotioneel in de armen.

Ook de prijs voor beste actrice ging naar twee personen. Virginie Efira en Tao Okamoto wonnen hem gezamenlijk voor *Soudain*. De film volgt in ruim drie uur de ontluikende vriendschap tussen de koppige directrice van een verzorgingsstehuis en een terminaal zieke Japanse theateracteur.

Canal+ boycot kritische filmers

Als Europeanen massaal films over de Wereldoorlog gaan maken, dan weet je dat er iets aan de hand is. Veel critici zagen parallellen met het heden in de historische films van dit jaar. Daarmee was er veel politiek tijdens deze editie van Cannes. Ook buiten het scherm: acteur Sebastian Stan bekritiseerde Donald Trump, actrice Cate Blanchett beklagde de vroege dood van #MeToo, en tijdens de slotceremonie was er aandacht voor slachtoffers in Libanon en Gaza.

Maar lang werd het festival niet overgenomen door politiek. In de eerste week ging het meer over de baret van John Travolta dan over de geringe hoeveelheid vrouwen in de hoofdcompetitie.

Uiteindelijk was het door een intern gevecht in de filmindustrie dat het festival wel in een strijdveld veranderde. De topman van Frankrijks grootste filmfinancierder, Canal+, kondigde op het festival aan dat hij „niet langer wil samenwerken“ met de ondertekenaars van een open brief die kritiek uit op de groeiende invloed van radicaal-rechts in de Franse filmindustrie. Als het doorgevoerd wordt zal het gigantische gevolgen hebben voor Franse filmmakers. Volgend jaar geen Franse films op de Croisette?

Fluisterend op trompet staat de dappere Flea in zijn nakie

CONCERT Tijdens een bewonderenswaardig optreden in Paradiso liet Red Hot Chili Peppers-boegbeeld Flea zijn zenuwen zien en horen.

Frank Provoost

AMSTERDAM

Het zou zomaar eens de beste bassist ter wereld kunnen zijn geweest die vrijdagavond in een stijf uitverkocht Paradiso een masterclass gaf en alle uithoeken van zowel de contrabas (met of zonder strijkstok) als de elektrische basgitaar verkende én domineerde. Alleen had het merendeel van de toeschouwers dat helemaal niet door.

Totdat degene voor wie de zaal uitpuilde zelf maar verklapte wie de echte ster van de avond was. „Dit is mijn leraar, Anna Butters“, bekende Flea, toen hij halverwege de avond zijn band voorstelde. „Toen ik een paar jaar geleden beter wilde worden en nieuwe dingen wilde spelen, heb ik Anna gebeld. Die heeft het me geleerd.“

Flea (Michael Peter Balzary), het 63-jarige boegbeeld van de Red Hot Chili Peppers, maakte publiekelijk een diepe buiging voor een bandlid dat geboren werd toen Flea al een ster was - dat is een unicum. Butterss komt uit 1991, het jaar waarin de funkrockband dankzij het memorabele album *Blood Sugar Sex Magik* (en monsterhit 'Under The Bridge') voorgoed veranderden in iconische rockhelden die miljoenen platen verkochten en zich te buiten gingen aan uitspattingen als

drugsmisbruik, schunnige teksten ('I want to party on your pussy baby') en onderbroeken - dan wel sokkenlol - uitsluitend één sok over het geslacht dragen was ooit de verplichte Peppers-outfit.

Dat Flea na vijfendertig jaar alle bravoure heeft ingeruild voorultieme bescheidenheid heeft alles te maken met zijn eerste soloalbum dat afgelopen maart verscheen. Op *Honora* treedt hij ver buiten zijn comfortzone en waagt hij zich aan jazz. Hij speelde als tiener weliswaar trompet, maar durft als nederige nieuwkomer nog niet al te hard van de daken te toeteren, verklaarde hij in verschillende interviews. Ook al zat hij tijdens Peppers-tournees ontelbare uren op hotelkamers trompet te studeren, hij bleef twijfelen over zijn vaardigheden.

Maggot Brain

Vandaar dat hij voor de plaat en het podium een dreamteam om zich heen verzamelde. Hij kondigt deze Horona Band met de grootst mogelijke bewondering aan: „Het universum lachte me toe toen ik deze mensen ontmoette.“ Naast Butterss zijn ook gitarist Jeff Parker, drummer Deantoni Parks en saxofonist/toetsenist Josh Johnson topmusici. De laatste produceerde het album en is gebombardeerd tot bandleider, benadrukt Flea. Dat we vooral niet denken dat hij de touwtjes in handen heeft.

Die onzekerheid keert vaker terug. In 'Goodnight Darius' staat Flea zittend te bassen, staat halverwege op en grijpt - met de bas nog om zijn nek - naar zijn trompet, alsof hij dat er maar een beetje bij doet en nog niet volledig de trompettist durft uit te hangen. Als hij het twaalf minuten durende nummer tot een goed einde heeft gebracht en Pa-

radiso luid begint te jubelen, steekt hij trots en opgelucht zijn tot duivelshoorns gevouwen handen omhoog. Ook aandoenlijk: als hij twee nummers later zonder klerscheuren het eerste couplet van 'Shred of Hope' heeft volbracht, begint hij kinderlijk te juichen.

Zodra hij de trompet weglegt, verschijnt de zelfverzekerde Flea weer. In trippy en funky passages springt hij wild, gebocheld en aan snaren plukkend over de Bühne. „Liefde is moediger dan twede“, predikt hij als een woeste tv-domee in 'A Plea', maar dan wel met blote bast. In de stomende Funkadelic-cover 'Maggot Brain' krijgt funkgodfather George Clinton het geweldige eerbetoon dat hij verdient.

Wankele toonladders

Maar vaker zie en hoor je Flea's zenuwen. Dan sputtert zijn trompet, of fladdert hij fluisterend langs wankele registers en toonladders, harde en hoge uithalen vermijnd. Maar ach, het is jazz toch? Daarin mag toch alles? Jazz toe toen ik deze mensen ontmoette. Naast Butterss zijn ook gitarist Jeff Parker, drummer Deantoni Parks en saxofonist/toetsenist Josh Johnson topmusici. De laatste produceerde het album en is gebombardeerd tot bandleider, benadrukt Flea. Dat we vooral niet denken dat hij de touwtjes in handen heeft.

Het is bewonderingswaardig om te zien hoe een gevestigd icoon weigert om op zijn lauweren te rusten maar juist grenzen opzoekt en het zichzelf daarbij lastig maakt. Ook al draagt Flea een deftig zwart pak in plaats één witte sportsok, toch staat hij vanavond in zijn nakie.

Recensie Jazz/pop

Flea
Gehoord: 22/5 in Paradiso in Amsterdam.
●●●●○

Flea in Paradiso, Amsterdam. FOTO ANDREAS TERLAAK

INTERVIEW
BLACKBIRD SINGER-
SONGWRITER
Merel Koman brak als
Blackbird door met
americana en country.
Op haar nieuwe album
kiest ze voor popsongs
met glinsterende
synthesizers.

Thijs Schrik

AMSTERDAM

Ja, ze moest een traantje laten. Merel Koman, artiestennaam Blackbird, vertelt in een café in de Amsterdamse Jordaan over de dozen die ze een dag eerder thuisbezorgd kreeg. Het vinyl van haar derde album stond opeens in haar gang. „Het was een grote ontlasting: het is er op tijd, het is gelukt.“ De 39-jarige singer-songwriter brengt haar muziek in eigen beheer uit en runt in haar eentje dus ook een bedrijf. „Je stopt zoveel liefde, tijd en geld in zo'n plaat. Als er iets verkeerd zou gaan, zou ik mezelf dat moeilijk vergeven.“

Thematisch is het ook een emotionele plaat, het gaat over een ingewikkelde periode uit haar leven, twee jaar waarin ze „in drijfzand zat“. Als alleenstaande vrouw zocht ze naar connectie, maar vond die niet altijd. „Ik wilde gezien worden. Door mijn omgeving, door nieuwe mensen, door iemand waar je verliefd op wordt. Maar ik vroeg me af waar iedereen was. Ons halve leven speelt zich online af. Dan wilde ik echt schreeuwen: zien jullie mij nog?“ Uit dat laatste kwam ook de albumtitel: *Do You Read Me?*

Ondanks de zwaardere thematiek is het muzikaal gezien een sprankelende popplaat. Daarmee neemt ze een opvallende afslag: haar eerste twee albums zaten in de americana-hoek. Ze had er succes mee, trad veel op en kreeg airplay op de radio, onder meer op Radio 2. Maar ze wilde ook niet in een hoekje gedrukt worden en in die

'Ik wilde laten zien dat ik meer ben dan dat countrymeisje'

ene niche blijven zitten. „Ik wilde mezelf uitdagen en laten zien dat ik niet alleen een countrymeisje ben“, zegt ze. *Do You Read Me?* zit vol synthesizers die het geheel een jarentachtigtintje geven, gemengd met moderne productie. De openingstrack, tegelijk het titelnummer, zou niet misstaan op de soundtrack van de in neonlichten gedrenkte film *Drive*. Daar zet ze de essentie van de plaat neer in drie minuten.

Gezien worden

„Don't you want to be seen/ Outside of the screen?“, zingt ze in een dromerig refrein met glinsterende synths. Het nummer bezorgt de luisteraar een onderhuids gevoel van eenzaamheid. „Het heeft een wonderlijke leegte in

vraag: waarom doe ik dit allemaal?“

Koman groeide op in het Limburgse Kessel en studeerde jazz en pop in Utrecht. Daarna trok ze naar Amsterdam. Als sessie- en achtergrondzangeres deed ze veel ervaring op. Haar solo-carrière onder de naam Blackbird lanceerde ze op haar dertigste, relatief laat. „Maar ik heb daarom ook veel valkuilen weten te omzeilen. Ik heb nog steeds veel dingen geleerd, maar ik heb geen plaat gemaakt waar ik me later voor zou schamen. Er hoefde niks van een streamingdienst afgehaald te worden. Ik vertrouwde op mijn eigen intuïtie.“

Die intuïtie brengt haar nu ook de nieuwe richting die ze onlangs insloeg. Ze schreef de nummers bijna alleen met andere vrouwen. Muzikaal gezien werkte ze vooral nauw samen met producer Niels Zuiderhoek, met wie ze het album opnam in Berlijn.

„Ik hou ontzettend van popmuziek en vind het cool hoe artiesten als Sabrina Carpenter en Taylor Swift elke keer nieuwe 'eras' ontwikkelen en dan ook sprongen maken met hun geluid.“ Ook de countrypopster Kacey Musgraves vormt een inspiratiebron. „Zij stelt zich heel kwetsbaar op in haar teksten en doet dat tegelijk met veel humor. Dat wil ik ook doen. Het feit dat mijn teksten nu uitgeprint bij het vinyl zitten, dat is heel spannend. Niet dat ik oneerlijk was in mijn eerdere werk, maar door iets poëtisch op te schrijven, kun je het ook een beetje in het midden laten. Nu wilde ik het ongefilterd brengen.“

„Op 'Temporary' ben ik heel letterlijk. Dat gaat over een weekenddag tijdens mijn single-leven. Daarin zing ik: *I don't know if I'm happy*, ik weet niet of ik gelukkig ben. Ik ben een positief en sterk persoon en dat draag ik ook graag uit. Om die andere kant te laten horen vond ik heftig. Het was ook moeilijk om het voor het eerst voor mijn ouders en vrienden te zingen. Als of ik iets verzwegen had.“

„Het was een façade die ik moest laten gaan. Ik zong het liedje akoestisch tijdens een clubshow als try-out. Toen kwam er iemand naar me toe na afloop. Zij moest huilen en herkende zich erin. Ik hoop wiesow dat zoveel mogelijk vrouwen het luisteren en die herkenning voelen.“

Blackbird (Merel Koman): „Het liefst ben ik alleen aan het schrijven en muziek aan het maken.“

FOTO ANDREAS TERLAACK

Kylie Minogue, altijd zonnig, ondanks forse tegenwind

Ze werd honend de 'zingende parkiet' genoemd; de Netflix-documentaire 'Kylie' toont een popzangeres die door volharding en niet aflatend enthousiasme het maximale uit haar talent haalt.

Sandra Heerma van Voss

AMSTERDAM

The singing budgie' noemde de Britse pers haar. De zingende parkiet. Wij argeloze kinderen van de jaren tachtig waren blij met de komst van Kylie Minogue, een popster zo zonnig en aantrekkelijk dat ze vanaf haar eerste hit 'I Should Be So Lucky' (1987) een vanzelfsprekende aanwezigheid in de Top 40 vormde - maar de serieuze muziekpers lustte haar niet. Minogue was een negentienjarige soap-actrice uit Australië met een vibrerende sopraanstem en een eeuwige glimlach wier hits uit de muziekfabriek van Stock, Aitken and Waterman kwamen: lager kon het niet, in de strenge culturele pikorde van die dagen.

Een kleine veertig jaar later straalt Minogue's ster nog steeds. In 2020 stond de teller op meer dan 80 miljoen verkochte platen. Veelzeggender is het hoge aantal Kylie-hits uit vijf achtereenvolgende decennia: clubknallers als 'Can't Get You Out of My Head' (2001) 'Padam Padam' (2023), waarmee Minogue ook door de TikTok-generatie werd ontdekt. In de nieuwe, driedelige Netflix-documentaire waarmee haar status als popprinses wordt bestendigd, doet Minogue bijna wegwerpend be-

scheiden over haar eigen talent, maar haar neus voor goede popmuziek valt niet te betwisten. Een Kylie-liedje herken je meteen. Haar perfecte styling en sterke live-act doen de rest.

Kylie de documentaire is gelukkig geen poging om haar carrière in z'n geheel samen te vatten: het is een energerende rit van drie uur, vol slimme keuzes en tijdssprongjes. Regisseur Michael Harte wisselt concert- en studio-beelden af met impertinente vragen van journalisten („Klopt het dat je seks ontdekt hebt?“ „Werd het niet eens tijd voor kinderen?“) en snerende krantenkoppen; Minogue heeft het succes niet cadeau gekregen. Haar meest constante fanbase komt uit de lhbqt+-gemeenschap, die haar al omarmde „toen het nog helemaal niet cool was“, zoals ze zelf zegt.

Nick Cave ontmoet een vrolijk mens

Een select groepje intimi komt aan het woord: de in oneliners grossierende muziekproducent Pete Waterman („*And that is a very true story!*“), zus Dannii Minogue, collega en oud-geliefde Jason Donovan en rocker Nick Cave, de mentorfiguur die Minogue in 1995 haar enige 'alternatieve' hit bezorgde, de moordballade 'Where the Wild Roses Grow'.

Cave en Donovan lijken geen van beiden helemaal bekomen van de kleine blonder tornado die decennia geleden voor het eerst door hun leven raasde. Donovan vertelt vermoeid dat hij nog voortdurend door vreemden naar zijn eerste grote liefde wordt gevraagd („*Come on man!*“), Nick Cave memoreert hoe hij en zijn sombere bandleden „nog nooit iemand hadden ontmoet die het leven leuk vond“ tot dat Kylie de studio kwam binnenhuppelen. Cave zag duidelijker dan Mino-

gue zelf waar haar kracht lag: dansmuziek, positiviteit, geen indie-uitstapjes meer. „Eigenlijk wil niemand indie zijn“, zegt hij met genadeloze zelfspot.

Regisseur Harte sprak Minogue zelf ook meerdere malen en pelde zijn interviewtechniek steeds verder af: minder studio-lampen, minder voorbereide vragen, meer ruimte voor Minogue's eigen associaties. Gaandeweg zie je haar ontspannen en wordt ze openhartiger.

Het Kylie-effect op borstkanker

Ze praat uitgebreid over haar borstkanker-diagnose in 2005; de beelden van het paparazzi-leger rond haar oudersucces niet cadeau gekregen. Haar meest constante fanbase komt uit de lhbqt+-gemeenschap, die haar al omarmde „toen het nog helemaal niet cool was“, zoals ze zelf zegt.

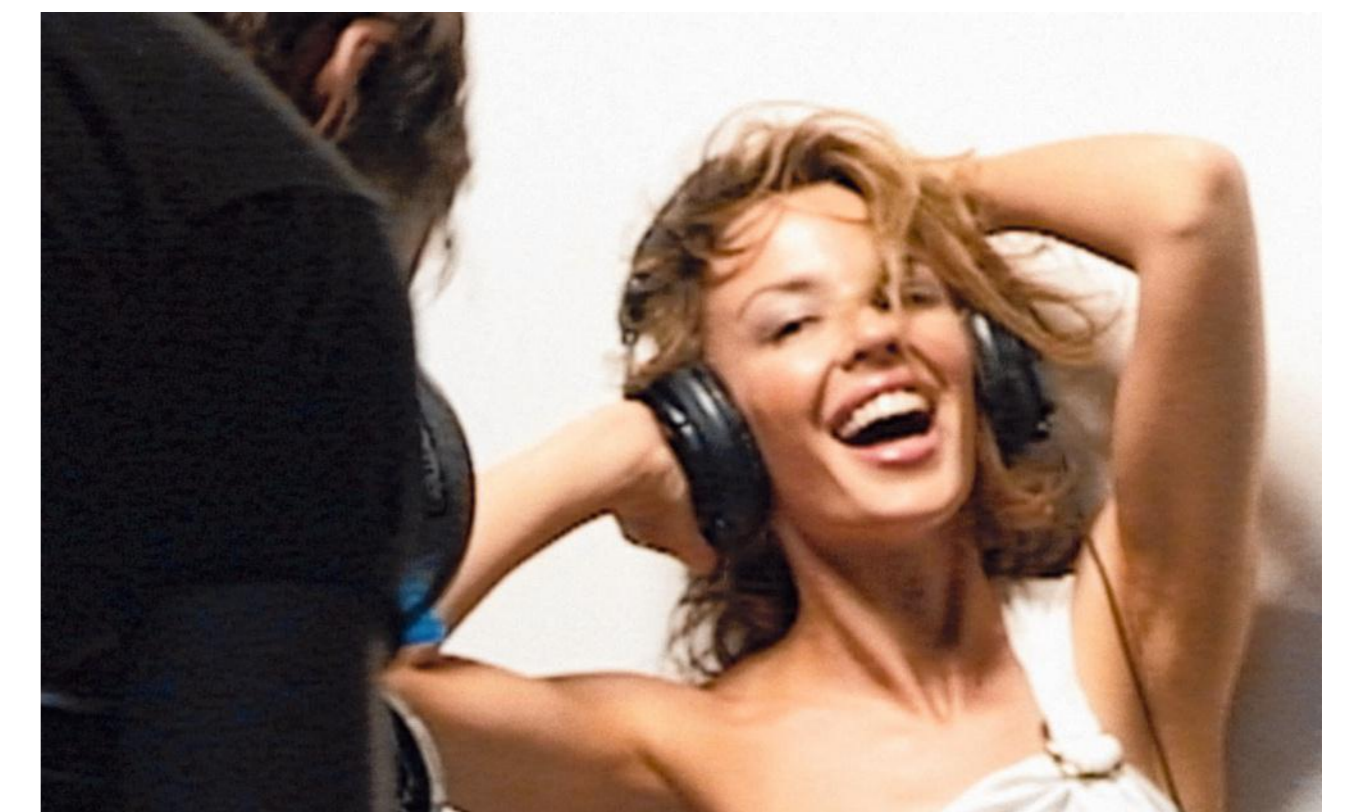
In de laatste tien minuten zien we Minogue jammend en zingend in een huisstudio met een groepje muzikale vertrouwelingen, en in die losse sfeer komt ze met een onthulling die alles wat eraan vooraf is gegaan in een nog sympathieker licht zet. Wie van Kylie houdt, of van popmuziek houdt, of gewoon nieuwsgierig is naar hoe een artiest door volharding en niet aflatend enthousiasme het maximale uit haar talent weet te halen, gaat genieten van deze documentaire.

Popdocumentaire

Kylie

Regie: Michael Harte. Met Kylie Minogue, Dannii Minogue, Jason Donovan. 3 afl van ca. 60 min. Te zien op Netflix

●●●●○

Kylie Minogue in de documentaire *Kylie*. FOTO NETFLIX

Do You Read Me? van Blackbird is nu uit. Albumpresentatie: 23 mei, TiVoilVredenburg.

Dominee Casper van Dorp en zijn dochter Lois. FOTO ROBERT WESTERA

Marisa Gubbels

AMSTERDAM

Hoe kan het nou", dacht dominee Casper van Dorp (40) uit Laren toen hij vijf jaar geleden na een kerkdienst naar huis reed, „dat bijbelverhalen eigenlijk alleen nog in de kerk klinken?”

Inmiddels maakt Van Dorp van uit productiehuis Nachtzon Media al jaren films en theaterproducties die op bijbelverhalen gebaseerd zijn, geschreven voor een publiek dat vaak nauwelijks nog religieus is.

Soms maakt hij producties voor Human, KRO-NCRV of Omroep MAX, soms voor christelijke organisaties. Samen met stichting Het Grote Verhaal maakte hij over Pinksteren de korte kinderfilm *In de Wolken*, over een jongen die na de dood van zijn opa een onafgemaakte luchtballon probeert af te bouwen. In de film spelen onder anderen Barry Atsma en Kim-Lian van der Meij een rol. Van Dorp heeft het druk: hij zou de verslaggever in Utrecht treffen, maar laat 's ochtends weten dat hij dat niet gaat redden. Het gesprek vindt daarom telefonisch plaats.

Het religieuze verhaal van de film zit bewust onder de oppervlakte verborgen. Wie niets weet van Pinksteren of Hemelvaart, ziet vooral een film over verlies, herinnering en rouw. Dat is precies de bedoeling, zegt Van Dorp.

Waarom juist een film over rouw rond Pinksteren?

„Omdat Pinksteren uiteindelijk gaat over wat er overblijft nadat iemand verdwenen is. In het bijbelverhaal verdwijnt Jezus en blijven zijn volgelingen verweesd achter. Vervolgens ontdekken ze dat iets van hem toch in hen voortleeft. Daarin vinden ze de moed om

'Een mis lijkt meer op theater dan mensen denken'

DE GODDELIJKE VONK Hoe inspireert religie de kunst?

Casper van Dorp maakt films over bijbelverhalen voor een publiek dat vaak nauwelijks nog religieus is. Voor Pinksteren maakte hij de korte film 'In de Wolken'. „We zijn als mensen ongeneeslijk op zoek naar betekenis.” Deel 3 van een onregelmatig verschijnende serie.

toch weer door te gaan.

„Dat vind ik een heel menselijke gedachte. Je verliest mensen, maar iemand kan ook na zijn dood nog aanwezig blijven. In herinneringen en verhalen, en in de manier waarop iemand je gevormd heeft en je blijft inspireren. Dat zit ook in de film.”

U zegt nadrukkelijk dat u mensen niet wilt bekeren. Wat wilt u dan wel?

„Ik denk dat die verhalen gewoon heel zinvol zijn om te blijven vertellen. Niet alleen religieus, maar cultureel. Als je het Rijksmuseum binnenloopt, begrijp je zeventig of tachtig procent van de kunst niet zonder kennis van de symboliek. Tegelijkertijd verdwijnen die verhalen steeds meer uit de samenleving. Veel mensen weten amper nog waarom we Pinksteren vieren. Dat vind ik een verlies.”

Wat fascineert u zo aan die bijbelverhalen?

„Dat ze telkens opnieuw geïnter-

preteerd kunnen worden. Voor mij zijn deze verhalen bijna abstracte kunstwerken. Iedereen ziet er iets anders in. Het gaat mij helemaal niet om de vraag of iets letterlijk gebeurd is. Het gaat om wat je erin herkent en welke betekenis het voor je heeft.

„Veel van die verhalen gaan ook gewoon over mensen die zich door het leven heen bluffen, de boel verkloten, soms een beetje stijgen en soms weer zinken. Dat vind ik juist ontluisterend. Heel lekker is dat. Al het gedoe op de vierkante meter van mijn eigen leven maakt generaties voor mij zichtbaar ook al mee.”

Jongeren zijn steeds meer geïnteresseerd in religie. Is die zoektocht naar betekenis sterker aanwezig in deze tijd?

„Veel mensen zijn een beetje verweesd geraakt. Ook mij zakt soms de moed in de schoenen als ik naar de wereldpolitiek kijk, of naar de ecologische balans en het klimaat. Dan ontstaat automatisch de

ker. Daar zit iets van de ongrijpbaarheid van het leven in.

„Ik zou het juist eng vinden als alles vast zou komen te zitten. Mensen denken soms dat ze het leven eindelijk onder controle hebben en dan gebeurt er iets: een relatie gaat uit, iemand overlijdt, je bedrijf stort in. Dan moet je jezelf opnieuw uitvinden. Misschien is verandering wel de enige constante.”

Tegelijkertijd verpakt u die oude verhalen bewust in theater, film en entertainment. Kan de kerk iets leren van de entertainmentindustrie?

„Misschien lijken die twee wel veel meer op elkaar dan we denken. Een goede film of theaterproductie is gelaagd, net als een bijbelverhaal. In een kerkdienst of mis zit ook spanningsopbouw, emotie, stilte en reflectie. Als een dominee stilvalt tijdens een preek, word je opeens alert. Dat is precies hetzelfde mechanisme als in theater.”

Uw volgende project is een musical over Jezus.

„Ja, daar komen waarschijnlijk vooral mensen op af die niet naar de kerk gaan. Ik mag er nog niet te veel over zeggen, maar het is een beetje geïnspireerd op *The Book of Mormon*, een Broadway-musical van de makers van *South Park*. Er mag humor in zitten, het mag schuren, scherp zijn, confronteren.

„Iedereen weet wel iets van Jezus: je vloekt met hem, of hebt weleens een verhaal gehoord. Maar niet veel mensen kennen de verhalen van Jezus echt. Ik hoop dat mensen uit die verhalen meenemen dat het leven uiteindelijk draait om verbinding en jezelf keer op keer uitvinden.”

In de Wolken is online te zien op hetgroteverhaal.nl

ELLEN DECKWITZ

Onvolprezen moed

Ik voelde me al weken belabberd: hoofdpijn in de avonduren, misselijk, moe opstaan, overdag moeite met concentreren. Uiteindelijk bleek het geen griep of burn-out maar was het gewoon de dood, die zondagavond keihard afging in mijn washok. Terwijl het koolmonoxidealarm alle zilversjies de woning uit joeg, vluchtte ik met de cavia's onder mijn oksels het balkon op om de brandweer te bellen.

„Het is het manchet van de rookgasafvoer”, zei een van de brandweermannen (een zin waarvan ik geen enkel zelfstandig naamwoord kan aanwijzen op een foto). „Daar zit een lek.”

„Je kan rustig slapen”, vervolgde de bevelvoerder. „We hebben de cv-ketel uitgedaan en de woning gelucht. Morgen kijken we verder. Je hebt tot nader orde een stookverbod, alles komt goed.”

Vervolgens belde ik mijn hele omgeving. Of hun koolmonoxidemelder nog wel werkte. De meesten zeiden slaperig dat ze een brandmelder hadden (waarop ik brulde dat dat niet hetzelfde is). Na iedereen uit bed te hebben gebeld, en degenen die daar écht boos om waren een bloemetje te hebben beloofd, aptte ik een bevriende arts.

Ik beschouwde mijn huis altijd als een brandmuur tussen mij en de grote gevaarlijke buitenwereld

„Je stond misschien al langer bloot aan dat gas”, opperde hij. „Zo'n alarm gaat pas bij een bepaalde waarde af, maar gezien je klachten is er een kans dat er al langer kleine hoevee-

heden werden afgegeven. Dat hoor je vaker, chronische koolmonoxidevergiftiging is echt een onderbelicht probleem.”

„En wat kan ik doen om dat te voorkomen?”

„Tja. Goed ventileren, jaarlijkse controle van de ketel, argwanend worden wanneer je ramen beslaan maar je nergens een pan water op het vuur hebt. Af en toe checken of je melder het nog doet. En als je huisdieren warrig gedrag vertonen, moet je ook opletten.”

Die nacht had ik moeite met inslapen. Ik beschouwde mijn huis altijd als een brandmuur tussen mij en de grote gevaarlijke buitenwereld. Al piekerend was het nu juist de binnenwereld die mijn hartslag opstuwde en de paniekhormonen de haartvaten in joeg.

Maar wellicht kwam dat ook gewoon door alle koolmonoxide in mijn bloed. Wat ik dacht was eng, maar mogelijk ook slechts een nawee van een gevaar dat al geweken was.

Dat vormde een kleine geruststelling. Misschien, dacht ik ten slotte, was dat wel een onvolprezen vorm van moed. Om telkens weer, in dezelfde wereld waarin je ooit zal sterven, in bed te stappen om je over te geven aan de open vlaktes van de slaap.

Ik draaide me om. Adem ruiste over mijn hoofd-kussen, gedachten verdampten, in de verte begon zich een nieuwe dag te vormen.

Ellen Deckwitz

OPGEVOED

Elke week legt *Annemiek Leclaire* een lezersvraag voor aan deskundigen. Deze week: mijn dochter steelt snoep.

Moet ik mijn dochter strenger aanpakken als ze snoep steelt?*

Moeder: „Onze dochter (7) is altijd veel met eten bezig geweest. Ze is een echte lekkerbek en als we iets op tafel hebben staan, stopt ze continu dingen in haar mond. Snoep is niet verboden. We hebben vaste tijden waarop we koffie drinken en ze wat lekkers mag. Ook geven we fruit en gezonde snackbakjes met groente om te voorkomen dat ze gaat snoepen als ze trek heeft.”

„Nu steelt ze de laatste tijd bijna dagelijks snoepjes of koekjes. We vinden ze in de kast of onder haar kussen. Ik leg haar uit dat het niet de bedoeling is, dat het ongezond is, en we spreken haar streng toe. Gelukkig is ze meestal

eerlijk over het stelen en die eerlijkheid stimuleren we ook door niet te boos te worden. Waar doen we goed aan? Ik wil vooral voorkomen dat ze een gekke relatie krijgt met eten of dat het alleen maar interessanter wordt omdat het niet mag. Moet ik haar strenger aanpakken, of een aparte snoeppot maken waarvoor ze zelf een planning moet maken per week?”

Naam en woonplaats zijn bij de redactie bekend. De rubriek Opgevoed is anoniem, omdat moeilijkheden in de opvoeding gevoelig liggen. Wilt u een dilemma in de opvoeding voorleggen? Stuur uw vraag of reacties naar opgevoed@nrc.nl.

Voorzichtig zijn

Catrin Finkenaier: „Geheimen kunnen voor een kind ook een functie hebben, zoals een gevoel van autonomie: dit is van mij, hier beslis ik zelf over. Voor een kind van zeven, dat nog sterk afhankelijk is van de ouders, kan dat heel betekenisvol zijn.”

„Een kind dat snoep verstopt, kan bijvoorbeeld proberen iets voor zichzelf te bewaren in een wereld waarin volwassenen veel bepalen. Of ze probeert een verlangen te beschermen waar ze zich misschien voor schaamt: ik wil meer dan mag. Het geheim kan helpen commentaar te vermijden. Soms geeft het geheim zelfs een gevoel van macht: ik weet iets wat jullie niet weten. Soms is het een vorm van troost of veiligheid: iets lekkers dichtbij hebben voor later.”

„Wees daarom voorzichtig met afpakken, controleren of strenger optreden. Als het kind het geheim niet meer heeft, kan zij ook een gevoel van regie, spanning, troost, macht of zelfstandigheid verliezen.”

„Praat over de betekenis ervan. 'Ik snap dat het fijn kan voelen iets lekkers voor jezelf te hebben, maar we willen niet dat je stiekem snoep pakt of verstopt. Laten we samen bedenken hoe je wél iets voor jezelf kunt hebben. Of hoe je kunt zeggen dat je ergens veel zin in hebt.’”

Gedrag snappen

Marielle Balledux: „Stelen is een zware term, zo bewust gaat het niet. Het is op deze leeftijd eerder een nog onbewust experimenteren met wat wel en niet mag. Met wat van jou is en wat niet.”

„Goed dat u niet boos wordt, en streng aanpakken is ook niet nodig. Vraag uw dochter waarom ze dit doet. Wat gaat er dan in haar om? Zeg: 'Fijn dat je me dit uitlegt.' Zo helpt u haar om haar eigen impulsen te begrijpen en te leren reguleren.”

„Leg rustig de regels uit over snoep of eten verstopten in jullie huishouden. Vertel waarom u dit niet goed vindt. U kunt zeggen: 'Zullen we het samen terugleggen?’”

„Kijk ook achter het gedrag van uw dochter. Is er misschien iets aan de hand? Steeds iets in je mond stoppen kan helpen om prikkels of spanningen te reguleren. Daarbij biedt zoetheit ook nog troost.”

„Het is op deze leeftijd te veel gevraagd om haar zelf snoepmomenten te laten plannen, zeker als het zo verleidelijk voor haar is. Daardoor gaat ze mogelijk juist meer aan snoep denken. Kijk samen naar gezondere manieren waarop zij met haar gevoelens en behoeften kan omgaan, zoals even lekker bewegen, dansen, springen.”

Catrin Finkenaier is hoogleraar Jeugdstudies aan de Universiteit Utrecht. **Marielle Balledux** is expert gezond opgroeien bij het Nederlands Jeugdinstituut (NJI).

COLOFON

Mediahuis NRC BV
Hoofdredacteur:
Patricia Veldhuis
Algemeen directeur:
Dominic Stas

Redactie

Vragen, opmerkingen of suggesties?
Mail naar
redactie@nrc.nl of ga naar nrc.nl/contact.
Postadres: Postbus 20673, 1001 NR Amsterdam, t.a.v. rubriek, redactie of persoon.
T: **020 - 755 3000** (algemene nummer)

Ingezonden brieven

Reageren op artikelen? Stuur maximaal 250 woorden naar **opinie@nrc.nl**. Vermeld naam, adres en tel. nummer.

Advertenties

T: **020 - 755 3049**,
E: sales@nrc.nl,
W: adverteren.nrc.nl

Familieberichten

T: **020 - 755 3052**
E: familieberichten@nrc.nl

NRC Webwinkel

E: klantenservice@nrcwebwinkel.nl

Bezorging en abonnementen

Wij streven ernaar NRC te bezorgen voor 7.00 uur, op zaterdag voor 9.00 uur. W: nrc.nl/service, T: **088-572 0572** (ma-vr 8.00-17.00, za 9.00-13.00)

Omgang persoonsgegevens

Mediahuis NRC BV legt van abonnees en gebruikers van online dienstverlening gegevens vast voor de uitvoering van een (abonnee)overeenkomst en/of het verlenen van diensten. Deze gegevens kunnen worden gebruikt om u te informeren over relevante producten en diensten van Mediahuis NRC BV (zie ook nrc.nl/privacyverklaring).

Auteursrecht

© NRC, 2026. Alle auteursrechten en databankrechten ten aanzien van (de inhoud van) deze uitgave worden uitdrukkelijk voorbehouden. Deze rechten berusten bij Mediahuis NRC BV c.q. de betreffende auteur. Zie voor de volledige tekst: nrc.nl

Zo leest u de NRC waardering

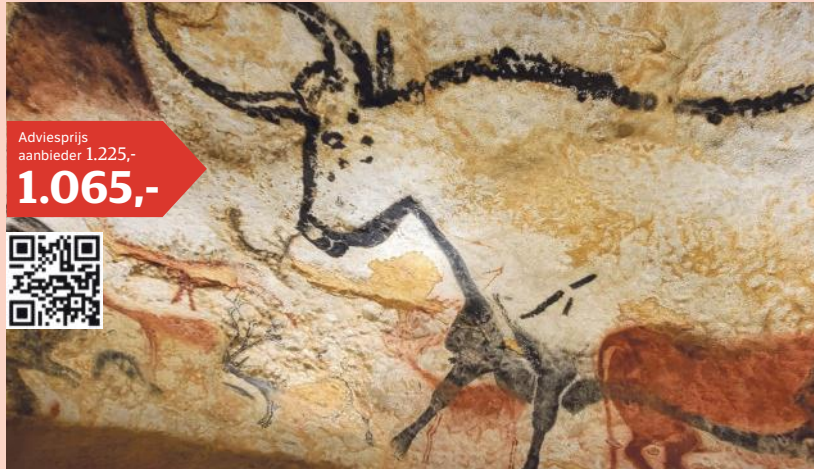
●●●●● buitengewoon
●●●●● zeer goed
●●●●● goed
●●●●● matig
●●●●● zwak

Meer dan kennis

Voor wie niet alleen wil weten, maar ook wil begrijpen.
Van meesterwerken tot menselijk gedrag.

Start vanaf
september

Jaaropleiding Geschiedenis

Adviesprijs aanbieder 1.225,-
1.065,-

Reis door 10.000 jaar geschiedenis en ontdek hoe ideeën, uitvindingen en revoluties de wereld vormden – leer niet alleen wat er gebeurde, maar vooral waarom!

- > 40 hoorcolleges
- > Start in september 2026
- > Op locatie of online

Jaaropleiding Psychologie

Adviesprijs aanbieder 1.225,-
1.065,-

Begrijp eindelijk waarom mensen - inclusief jijzelf - doen wat ze doen. Na de Jaaropleiding Psychologie kijk je anders naar de wereld én naar jezelf.

- > 40 colleges
- > Start in september 2026 of januari 2027
- > Op locatie of online

Jaaropleiding Filosofie

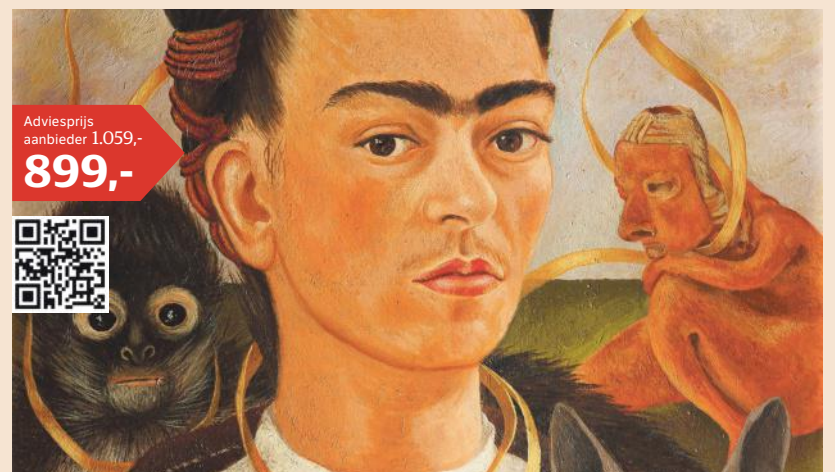
Adviesprijs aanbieder 1.090,-
930,-

Ontdek hoe 2.500 jaar filosofie jou handvatten geeft voor je levensvragen – van klassieke denkers tot hedendaagse inzichten.

- > 34 hoorcolleges
- > Start in september 2026
- > Op locatie of online

Jaaropleiding Moderne kunst

Adviesprijs aanbieder 1.059,-
899,-

Van Courbet tot Yves Klein: stromingen, kunstenaars en controversiële werken. Stap voor stap opent de wereld van moderne kunst zich voor jou.

- > 32 hoorcolleges
- > Start in september 2026 of januari 2027
- > Op locatie of online

Jaaropleiding Architectuur

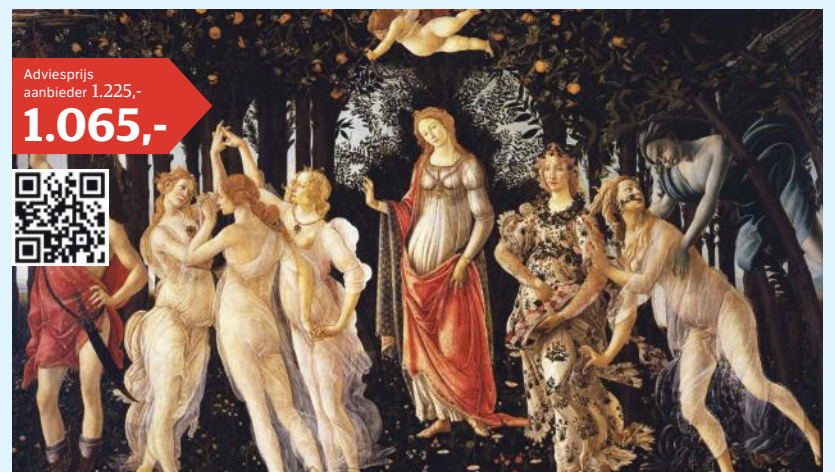
Adviesprijs aanbieder 1.059,-
899,-

Duik in de wereld van architectuur en zie hoe geschiedenis, kunst en innovatie samenkomen.

- > 32 hoorcolleges
- > Start in september 2026 of januari 2027
- > Op locatie of online

Jaaropleiding Kunstgeschiedenis

Adviesprijs aanbieder 1.225,-
1.065,-

Altijd al kunstgeschiedenis willen begrijpen? Ontdek 5.000 jaar westerse kunst in 40 inspirerende colleges.

- > 40 colleges
- > Start in september 2026 of januari 2027
- > Op locatie of online